

קונטרס

“אם לא אעלה...”

לעורר השאיפות והתשוקות
להיות מאבלי ציון וירושלים
הזוכים ורואים בבנינה

לפרטים ולהשגת הקונטרס:
053-3138854

קונטרס

“אם לא אעלה...”

ועדים מכולל הר"ן - ירושלים

לעורר השאיפות והתשוקות
להיות מאבלי ציון וירושלים
הזוכים ורואים בבנינה

תוכן

63.....	ציפית לישועה.....
65.....	תכלית החיבוי.....
66.....	מעשים של ציפיה.....
69.....	החיוב מן התורה לצפות לגאולה.....
76.....	הציפיה לגאולה למען שלימות התורה.....
78.....	עבודת הצומות וזעקתם.....
79.....	כל דור שלא נבנה בימיו.....
86.....	"מורא רבך כמורא שמים".....
87.....	"צדו צעדינו מלכת ברחובותינו".....
90.....	"אגודים בצרה לשפוך תחינה".....
92.....	"מצאוני השומרים הסובבים בעיר".....
95.....	השתתפות בצער השכינה.....
101.....	בענין הבכי והצער על חורבן בית מקדשנו.....
104.....	קונטרס מורא מקדש.....
106.....	מעט דיני מורא מקדש המצויים.....
קט.....	גדר חיוב מצות מורא מקדש.....
קי.....	"ואהי להם למקדש מעט".....
קיב.....	קידוש וחילול ה' ית'.....
קיד.....	עוד בענין אחריות האדם למעשיו.....

"...שכל הכרות הרבות הבאות עלינו שאיננו ניאולים מהם, המה מפני שאין אני לוועקים ומרבים בתפילה עליהם, כי לו התפללנו וספכנו שיח לפני הקב"ה, בודאי לא יסובו תפילותינו ובקשותינו ריקם. ולא יסתפק האדם במה שמתפלל השמו"ע ג"פ בכל יום, אלא כמה פעמים ביום כריך לשפוך תפילות ובקשות בינו לבין עצמו כשהוא בביתו מעומקא דליבא. ואם ישפוך לבו כמים נגד השי"ת, והתפילה תלא אז בכונה עמוקה ובלב נשבר ורוח נמוכה, תפילה כזו בודאי לא תשוב ריקם. ואז בעת שנפשו מרה לו על מצבו ומעמדו הדל, ומפיל תחנונים לפני הקב"ה, יזכור גם את הצער הגדול של השי"ת, שגם לו כביכול אין מנוחה, ובכל כחותינו לו כר, וסובל עלבון על ידינו.. ויבקש אז רחמים על גלות השכינה שתשוב להיכלה ולמקומה, וסנכה שיתגלה כבוד ה' במהרה". [ח"ת]

ציפית לישועה

הקב"ה לא מבקש שנביא את המשיח, אלא שנתפלל לביאתו

במס"י בחלקי החסידות כותב על חובת התפילה והצער על החורבן, ונעתיק את דבריו הנפלאים: "הנה החסיד הזה, מלבד העבודה שהוא עובד במעשה מצותיו על הכונה הזאת, הנה ודאי צריך שיצטער תמיד צער ממש על הגלות ועל החורבן, מצד מה שזה גורם מיעוט כביכול לכבודו ית', ויתאווה לגאולה לפי שבה יהיה עילוי לכבוד השם יתברך... ויתפלל תמיד על גאולת בני ישראל והשבת כבוד שמים לעילוי".

אומר המסילת ישרים: "ואם יאמר אדם, מי אני ומה אני ספון שאתפלל על הגלות ועל ירושלים וכו', המפני תפילתי יכונסו הגליות ותצמח הישועה?" וכי אני יהפוך את העולם? מה התשובה - "כאותה ששנינו (סנהדרין ל"ח) לפיכך נברא אדם יחידי כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם", כל אחד צריך לומר לעצמו שהכל סובב סביבי. ועוד - "וכבר נחת רוח הוא לפניו יתברך שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת, ואף שלא תעשה בקשתם מפני שלא הגיע הזמן או מאיזה טעם שיהיה, הנה הם עשו את שלהם והקדוש ברוך הוא שמח בזה".

הקב"ה לא מבקש מאיתנו להביא את המשיח, אבל הוא כן מבקש שנתפלל על המשיח, לכאוב את הדבר הזה. השי"ת ישאל כל אחד-ציפית לגאולה. כיוונת בברכת ולירושלים עירך, בברכת ותחזינה עינינו.

כמו שכתוב במדרש, שהקב"ה יאמר לעתיד לבוא לישראל: 'ציפיתם לתורתי' – באמת רציתם ללמוד עוד ועוד ולדעת את כל התורה, אבל האם בנוסף לזה 'ציפיתם למלכותי', מה עם מלכות שמים, מה עם השכינה הק' שהיתה נתונה בצער, מה עם ביהמ"ק, בזה חסרה הציפיה..

ההשתתפות בצער השכינה מעידה על השייכות

ויש על זה דוגמא מוחשית מדוד המלך ע"ה, היה לדוד המלך בן אבשלום, והבן הזה יום אחד קם ומרד בו, ואסף כנגדו את רוב העם, ואפילו הסנהדרין היו איתו. ודוד ראה שכלתה אליו הרעה, קם וברח, וכך הלך במדבר יחף וקרוע בגדים ובכה¹. נתאר לעצמינו איזה מצב נורא למלך ישראל שהיה ברום המעלה, ובבת אחת נזרק לשפל המדריגה, שבנו, עצמו ובשרו, מרד בו וזרק אותו מהבית, ולא עוד אלא שמבקש להמיתו. ממש מצב נורא.

והנה הנביא מספר שהלכו איתו בדרכו קבוצת אנשים שנשארו נאמנים לו גם בעת הזאת, בשביל מה הם הלכו איתו? האם הם עזרו לו? בפועל הם לא יכלו לסייע בשום דבר, אבל עצם המצב שהלכו איתו היה בזה חיזוק לנפשו. ואח"כ הוא באמת הכיר טובה לכל אחד ואחד שהיה עמו. על מה - על זה שהיו איתו במצב הקשה.

וזה משל נורא לענינינו, אדם אומר לעצמו 'אני לא יכול להביא את השכינה בחזרה'. אבל אומר המס"י-כבר נחת רוח הוא לפניו יתברך שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת", לפחות השייכות שתהיה לנו לגלות השכינה. "ועל כיוצא בזה שנינו-לא עליך המלאכה לגמור, ואי אתה בן חורין להיבטל ממנה"!

¹ כלשון הפסוק [שמואל ב', פט"ו] "וידוד עלה במעלה הזיתים עלה ובוכה וראש לו חפוי והוא הלך יחף, וכל העם אשר אתו חפוי ראשו ועלו עלה ובכה".

מי יזכה לבוא לירושלים שלעתיד לבוא

ולעתיד לבוא יהיו הזמנות לכל מי שירצה להכנס לירושלים. לא כמו היום שכל מי שרוצה נכנס, אבל לעתיד לבוא אומרת הגמ' [ב"ב עה:] 'אין נכנסים לה אלא המזומנים לה'. מי שקראו לו הוא מגיע ומי שלא קרא - נשאר בחוץ.

ומי מקבל הזמנה לירושלים שלעתיד? מי שהתאבל על ירושלים! מי שלא התאבל, הקב"ה יאמר לו: היכן היית כל הזמן? מה אתה שייך לשמחה כאן?

א"כ נבין היטב, שעצם זה שאנחנו מתאבלים, זה כבר מכניס אותנו לרשימה הזו, של אלו שיהיו מזומנים לירושלים שלעתיד לבוא, אלו שיראו בשמחתה.

נכון, אנחנו לא בדרגה של היסוד ושורש העבודה, שהיה בוכה תמיד על ירושלים. וגם לא בדרגה של האדרת, שהיה מזיל דמעות כל אימת שנזכר בירושלים. וכך כותב על עצמו כשכתב את קורות ימיו לבניו, איך ידע שיש בו טהרה ויר"ש, שתלאות רבות עברו עליו מעודו, ילדים רבים נפטרו עליו בצעירותם, ממש מפחיד לקרוא איך נפטרו על פניו עוד ילד ועוד ילד, ועוד מחלוקות שעשו נגדו, וכאבי עיניים גדולים, ועל הכל הוא כותב - "בכל זה אין דבר שיביאנו לידי בכי תיכף, כמו שמביאני לידי בכי ירושלים עיר קדשנו ותפארתנו, גלות השכינה וגלות ישראל, ברגע התבונני בזה זולגות עיני דמעות". ומספר לילדיו איך שהיה מספר להם על ירושלים וביהמ"ק, שבעז"ה נזכה להתפלל שם, "ותיכף על אתר היו עיני מתמלאות דמעות גיל מאין הפוגות, עד שבושתי מהאנשים אשר עמדו סביבי". וכותב "כן גם עתה בכתבי הטורים האלו עיני מלאות דמעה, עד שכבדה עלי הכתיבה". [ותלה את זה בזכות אביו].

אז אנחנו לא בדרגה הזו, אבל לכה"פ להיות מהחברה הקדושה הזו. מאלו שאבלים על ציון וירושלים. אם אוכלים משהו - אפשר להשאיר דבר אחד שלא אוכלים, כי הרי ביהמ"ק עוד לא נבנה. יש זמן מיותר - לומר כמה פרקי תהילים שהשכינה תחזור למקומה.

ולעתיד לבוא הקב"ה יקרב כל אחד שהיה מהחברה הקדושה הזו, החברה שהיו איתו בגלות, וכאבו את כאבו..

לחכות ולחכות

והנה כל יהודי שואל את עצמו - כמה לחכות. מחכים כמה ימים, וכבר חוזרים לסדר היום...

אבל צריך לדעת שדוד המלך אמר פסוק נורא: "כלו עיני מיחל לאלקי", אני פשוט מחכה ומחכה עד שכלו עיני. זו הצורה שכל יהודי צריך לצפות לגאולה. ויש ליהודי את הכח הזה לחכות ולחכות, לחיות כל הזמן בכוננות, עוד יום ועוד יום.

ובגמ' [סנהד' צז:] "מקרא זה נוקב ויורד עד התהום - אם יתמהמה אחכה לו", לא להתפעל משום דבר². ועוד אמרו שם: "וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב? מדת הדין מעכבת! וכי מאחר שמדת הדין מעכבת אנו למה מחכין? לקבל שכר! שנאמר "אשרי כל חוכי לו". מי שכל הזמן חיכה, הוא יהיה מבני היכלא דמלכא, מאלו שיגאלו עם הקב"ה, כמש"כ "שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה", אותם יהודים שמחכים ומחכים עד כדי "כלו עיני מיחל לאלקי"..

² וכשיש קיצים זה לא מועיל לאמונה, אלא יכול לגרום להיפך, להחליש את האמונה כשיגיע הקץ והמשיח לא יגיע, צריך רק לחכות כל הזמן

ידועים דברי היעב"ץ שכותב שרק בשביל זה היה מגיע כל הנהרות של דם שנשפכו בכל הדורות, על זה שלא מחכים למשיח. וכבר מבואר בגמ' בגיטין שהיו לינאי המלך ששים ריבוא עיירות, וכולם נחרבו בגלל זה.

ובגמ' בברכות יז "מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, וכל מקום תלמידי חכמים בטלים", מסביר הרשב"א שם, למה ת"ח בכל מקום בטלים, כי הם יודעים מה זה ירושלים, הם מבינים מה חסר לנו. מי שמבין את החסר הוא לא יכול לעשות מלאכה, הוא יודע במה מדובר.

ואפשר לבאר בזה עוד עומק, שאדם רגיל שחי את העולם כצורתו, הוא מתרגל לתפוס גם את האידישקייט בצורה פשוטה, כמשהו טכני שצריך להסתדר איתו. אבל ת"ח מתרגל לראות את דבר ה' יותר בעומק, לראות כל שורה בעומק לפנים מעומק, שהדברים לא כמו שנראים.

וכך בחורבן, התלמיד חכם יכול לראות כל הזמן כמה עומק יש בזה, כמה גדול החסרון. שהדברים לא פשוטים בכלל, החורבן מר ונורא, החסרון עצום והריחוק גדול. ולכן הוא מחכה יותר.

ועל כל פנים מבואר כאן, שגדלות בתורה הק' מביאה יותר גדלות בציפיה, יותר גדלות באבלות.

תכלית החיכוך

יש כאן שאלה עצומה. אדם מחכה לדבר מסוים, מחכה לאביו, מחכה לבשורה שתגיע, והנה בסוף הם לא הגיעו... אדם מחכה לאוטובוס, מחכה מחכה ובסוף אומרים לו היום אין אוטובוסים, מחכה שייפתח הבנק ובסוף נודע לו שהיום יום שלישי לא פתוח בצהרים. א"כ ההמתנה היתה לשוא.

א"כ צריך להבין, מה ההמתנה מועילה כשמחכים למשיח? נתאר לעצמינו אם אליהו הנביא היה בא לאנשים לפני אלף שנה, ואומר להם – 'תדעו לכם שבאלף שנה הקרובות המשיח לא יגיע', גם אחרי זה הם עדיין היו מחכים? ! וא"כ היום שהתברר שהמשיח לא הגיע, מה היתה התועלת שהם חיכו אז?

ורואים אצל גדולי עולם איך שהיו מחכים למשיח, הח"ח כל רעש שהיה שומע בחוץ היה שואל האם המשיח הגיע.. כולו היה דרוך בציפיה. וכך צריך להיות הציפיה למשיח, לא רק להאמין שהוא יבוא, אלא לשבת ולחכות, כמו הח"ח שהכין בגדים למשיח, ופעם בכמה זמן היה מתלבש בהם ויוצא לחכות למשיח. [ואדם צדיק אחד אמר לי שכך הוא עושה, לוקח את הילדים והולכים לכותל לחכות למשיח].

יש פסוק "לכן יחכה ה' לחננכם", ה' מחכה לביאת המשיח לחנון אותנו, לכאורה מה התכלית בלחכות למשיח? ויותר קשה, הרי כשיבוא המשיח הוא יבוא, מה יוסיף שנחכה לו, לא עדיף שננצל את הזמן בינתיים לדברים אחרים עם תכלית?

וכך הגמ' שואלת, [בסנהדרין צז:] "וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב? מדת הדין מעכבת! וכי מאחר שמדת הדין מעכבת אנו למה מחכין? לקבל שכר! שנאמר "אשרי כל חוכי לו".

והביאור בגמ' הזו לענ"ד הוא, שאדם שחושב על משהו מסוים, זה לא דבר שאין בו ממש, כמו התפיסה הפשוטה בעולם, שאם עשית דבר רע – אתה לא בסדר, ואם דיברת משהו לא טוב, פחות גרוע, ואם חשבת – לא קרה כלום! חשבתי עליך מחשבה לא טובה, את מי זה מעניין?

אבל בעיניים של התורה הקדושה זה לא כך! הקב"ה לימד אותנו שמחשבה של יהודי זה כח עצום, וכשאדם חושב על משהו, הוא פועל יותר ויותר מכל מעשה ומכל דיבור, הוא מתקשר לזה. אדם שמחכה לדבר מסוים, הוא מקבל משם אור עליון וגדול. המחשבה והציפייה לדבר רוחני, זה שלימות עצומה באדם.

וע"כ, אף אם הקב"ה בגלל חטאינו השליך אותנו לגלות מרה וארוכה, אבל הקב"ה אומר לנו: אל תתנתקו ממקור ישראל! אל תתנתקו מנצח ישראל, מהגאולה העתידה. איפה הגאולה? אי אפשר ללכת אליה בגוף, אבל אפשר ללכת אליה במחשבה, אפשר להיות גאול, ע"י שנחשוב על זה ונחכה לזה נהיה גאולים!

החפץ חיים היה גאול, כי הוא סובב את חייו סביב המשיח. וא"א לדעת כמה הוא זכה בשביל זה. 'אשרי כל חוכי לו', כמה זוכים בזכות הציפייה למשיח. וזה מה שהקב"ה גילה לנו ברוב אהבתו אלינו.

זה מה שכתוב בגמ' שמחכים לקבל שכר, יש תכלית בחיכוך, הוא לא אמצעי למשהו מסוים. בכל שאר הדברים יש תכלית שאלה מחכים, והחיכוך זה האמצעי, אם לא תחכה לאוטובוס לא תתפוס אותו, אבל עדיף לא לחכות, להגיע בשעה המדויקת, אבל לחכות למשיח זה מטרה. אתה קם בבוקר וחושב איפה המשיח? הוא יגיע או לא יגיע? יהיה לנו צום השנה או לא יהיה? והחיכוך הזה זה התכלית!!

מעשים של ציפייה

כתוב בחז"ל [בסנהדרין צט.] שהמשיח לא מוריד את כל התחבושות ושם את כולם, אלא כל פצע לעצמו הוא מוריד וחושב, בשביל שאם הוא יצטרך לבוא לגאול את עם ישראל, יוכל לבוא מיד. רואים כאן איך צריך להתכונן למשיח, אדם צריך שכל החיים שלו יהיו במצב שעכשיו נגאלים. אדם צריך להיות מוכן בהיכון גמור.

וצריך לדעת, שבשביל לזכות לצפות למשיח צריך מעשים, מעשים שעושה אדם שמחכה, וגם מעשים חיצוניים, כמו שייסד לנו הרמח"ל שהתנועה החיצונית מעוררת את הפנימית, כל אחד עם המעשים שיעוררו אותו, אבל גם מעשים שכעת לא אווז בהם. דברים שלא בדרגה שלו, לעשות אותם בשביל להיות מוכן למשיח.

הח"ח הגיע פעם לקבלת שבת והתיישב במקום אחר, ולא במקומו הקבוע, והסתכל הרבה זמן לכיוון הפתח, כולם לא הבינו למה הוא מחכה, אבל החתן שלו הבין, ואמר לתלמיד: לך תגיד לח"ח שהיום הוא לא יבוא! הוא הבין למי הוא מחכה.

כל מי שהיה פעם בחופה שהתאחרה, יודע איך זה נראה, כולם מחכים לרב מסדר הקידושין והוא לא מגיע, כל אדם שנכנס לאולם מסתכלים עליו, אולי זה הוא. למה שזה יהיה הוא? אבל ככה זה נראה כשמחכים!

יש גמ' במנחות [פז.], על הפסוק "על חומותייך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה, תמיד לא יחשו המזכירים את ירושלים אל דמי לכם, ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ", יש שם שומרים, מלאכים שנמצאים תמיד על חומות ירושלים, שואלת הגמ' מה הם אומרים תמיד? חד אמר "אתה תקום תרחם ציון", אלפיים שנה מלאכים עומדים על חומות ירושלים

ואומרים 'אתה תקום תרחם ציון', 'אתה תקום תרחם ציון', כמו בעלי מוסר, חוזרים על אותו דבר הרבה פעמים. ומ"ד אחר אמר שאומרים 'בונה ירושלים ה'...'.

אמר הח"ח כך צריך להיראות אדם, 'אל תתנו דמי לו', להזכיר תמיד את ירושלים [כמו שנפסק בהלכה להזכיר את ירושלים בכל פינה מפנייתנו, ועל ראש שמחתינו].

וידוע הסיפור עם הבית הלוי, שלא רצה להיות רב בבריסק, וראשי הקהל שלא הרגישו כ"כ שאינו רוצה, אספו כבר את כל הקהל והוציאו אותם מחוץ לעיר, והבית הלוי לא מגיע. באו לקרוא לו, אמר להם: לא סיכמנו שאני יהיה רב. אמרו לו: שלשים אלף אנשים מחכים לרב. אמר: אם ככה אני בא. קם והלך ושינה את כל החיים שלו.

אמר הח"ח באותו זמן: אם עכשיו שלשים אלף יהודים יצאו לחכות למשיח הוא יגיע, הרי הבית הלוי לא אמר שהוא יגיע ואעפ"כ הוא הגיע, ק"ו למשיח שהוא כן אמר שהוא יגיע, אז ודאי שכשיאמרו לו שמחכים לו שהוא יבוא. אם הביה"ל שינה תכניות בגלל שלשים אלף יהודים שמחכים, ק"ו למלך המשיח!

וברמב"ם מפורש, גם מי שמאמין בביאתו אבל לא מצפה לביאתו, הוא בכלל אפיקורס, ובסידור כתוב אחכה לו בכל יום שיבוא! כלומר, בכל יום אני מחכה לו שיבוא. שאלו את הבריסקער רב, איפה כתוב לחכות כל יום? חשב הגרי"ז הרבה זמן, ולבסוף אמר: העיקר כמו שכתוב בסידור! ואח"כ נמצא בבית אלקים להמב"ט שכתב כך מפורש, שצריך לחכות כל יום. [ויש לר' משה מרדכי שולזינגר מאמר שלם על זה שנדפס בכל הספרים שלו, כדי שאנשים יחכו למשיח בכל יום]. אז זה כפשוטו, לחכות לו כל יום, אם נחכה כל יום בע"ה הוא יגיע.³

השפע היום בשבילנו

על הרמב"ן כתוב [מובא בהקדמה לשערי ציון] שבשעה שהגיע לירושלים ראה שיש בה שפע גדול, עדיין היא ארץ זבת חלב ודבש. ונפשו בחלה בו בראותו השפע שהולך לחיצונים. ובראותו כן נפל על פניו, וצעק בקול מר: "ירושלים ירושלים, הנה אמשול משלך, לאשה מניקה את בנה יחידה החביב עליה מאוד מחלב שבדדיה, ולפעמים תוקפו החולי ואינו יכול לינק מחלב שבדדיה, והיתה יראה שייבש החלב ולא יהיה לה במה להניקו כשיתרפא מחליו, ולקחה תינוק נכרי לביתה להניקו, שלא ייבש חלבה, ולפעמים כשלא מצאה תינוק נכרי היתה לוקחת כלב ומניקתו כדי שלא ייבש חלבה. אבל לא כן תעשה אם ח"ו ימות בנה..

"וכך את ירושלים עיר הקודש, כשהיו בניין על ארץ היית מניקה מטוב השפעתך, וכאשר נחלו בניין ואינם יכולים לקבל טוב ההשפעה מאיתך כמאז, את מוכרחת לתת את טובך והשפעתך לאומות העולם בחינת הקליפות 'כלבא בישא'... [יעזרי בקינת הרמב"ן ז"ל].

ומבואר כאן ב' משלים, א' שהניקה תינוק נכרי, והב' שהניקה כלב. אפשר שהרמב"ן ראה בזמנו שהניקה תינוק נכרי, הם אומות העולם, אבל אנחנו רואים בזמנינו איך שרח"ל היא מניקה 'כלב', את בניה שחוטאים כנגדה והם קוץ מכאיב בית האסורים דילה, הכלב נושך אותה ואעפ"כ היא מניקה אותו, הכל בשביל בנה שיבריא אח"כ ויניק מטובה. [וכידוע שיהודי חוטא הרבה יותר גרוע מגוי שחוטא].

³ סיפר לי יהודי פשוט שכך הוא עושה, מתעורר כל בוקר ובודק - האם הוא הגיע או לא הגיע..

וזה נותן לנו אחרית ותקוה לדעת – הנה הקב"ה אוהב אותנו, הקב"ה מוכן להשפיע שפע אפי' למי שמצער אותו, לגויים וליהודים חוטאים, הכל מסודר בשביל ש'פתאום יבוא אל היכלו', ואז לנו יהיה כל השפע הגדול שמחכים לו.

ויש גמרא מפורשת, בע"ז דף ט': "אמר ר' חנינא אחר ד' מאות שנה לחורבן הבית, אם יאמר לך אדם קח שדה שווה אלף דינרים בדינר אחד", במושגים שלנו, קח דירה ששווה שבע מאות אלף שקל, תקנה את זה בעשר שקל, אומר ר' חנינא אל תיקח את זה. למה? אומר רש"י: "שהיא קץ הגאולה, ותקבץ להר הקודש לנחלת אבותיך, ולמה תפסיד הדינר?!". זה היה ארבע מאות שנה לחורבן הבית, ומה נאמר היום, כמעט אלפיים שנה, בודאי שלא שווה לקנות דירה..

וע"ש בריטב"א מש"כ "שהם היו יודעין כי לאותו הזמן ראויין ליגאל

ראיות למשיח

המשגיח באור יחזקאל כותב, שכשאדם מחכה לביאת המשיח, כמה שיותר מחכה כך יותר יש לו ראיות שזה יגיע. אדם מצפה לטלפון מאבא שלו, שהבטיח לו שיטלפן אליו, כל טלפון שמגיע הוא בטוח שזה טלפון מאבא שלו. אדם שמחכה לאוטובוס, כל אוטובוס שהוא רואה מרחוק הוא חושב אולי זה הקו שלי, משא"כ מי שסתם עומד שם, למה לומר שזה קו זה ולא קו אחר. נהג מונית שמסתובב ומחכה שיעצרו אותו, כל הרמת יד, כל נדנוד עפעף מדריך את חושיו, אולי עוצרים אותו. והח"ח שהוא 'מרא דשמעתתא' בציפיה לביאת המשיח, מאריך בספריו בראיות רבות שהנה המשיח מגיע, וכל פעם שהיה רעש והמולה, מיד הוא שאל, האם המשיח מגיע.

ומביא שם המשגיח את הסיפור הידוע על ר' אברהם הלוי, [שהיה מכונה ר' אברהם ברוכים], שהיה קם כל חצות לילה ומסתובב ברחובות היהודים, ונותן קולו בקול מר ואומר: 'אחינו בית ישראל, הלא ידוע לכם ששכינת קדשינו בגלות, בית מקדשנו היה לשריפת אש, ישראל בגלות מר סובלים יסורים קשים ומרים, קומו ונצטק אל ה' אלקינו שהוא מלך רחום וחנון, אולי ישמע את תפילותינו וירחם על עמו שארית ישראל'. ולא נתן מנוחה לכל בני העיר, והיו קמים כולם ומתאספים לבית מדרשו.. והיה הרב האר"י מפליג בחסידותו, ואמר עליו שהוא גלגול של ירמיהו. והוא היה אומר כל יום נחם בתפילתו.. כ"כ היה אבל על ירושלים..

פעם אמר לו האר"י דע כי שלמו ימך והגיע קיצך, אם לא שתעשה תקנה אחת שאלמדך, ואזי תחיה עוד כ"ב שנים. והתקנה היא שתלך לירושלים, ושם תלך ותתפלל לפני הכותל המערבי, תשפוך תחינה ואם תזכה לראות השכינה תחיה עוד כ"ב שנים.

הלך החסיד לביתו, וישב בתענית שלשה ימים ושלשה לילות, בשק ואפר, וביום השלישי הלך לכותל המערבי בבכיות, ובגמר תפלתו ראה ע"ג הכותל דמות אשה מלובשת שחורים, ונפל על פניו וצעק ומירט שערות ראשו וצעק אוי לי שראיתיך בכך, ונפל מתעלף, ובחלומו ראה את השכינה בבגדים נאים ואמרה לו: הנחם בני אברהם, כי יש תקוה לאחריתך, ושבו בנים לגבולם. ויקץ וחזר לצפת, ותכף אמר לו האר"י אני רואה שזכית לראות פני השכינה. ומאז חי כ"ב שנה.

לא להתעלם מהתיקון

ולמעשה נראה, שאמנם לנו קשה לקום בשעת חצות, אבל לשכוח מכל הענין זה גם איננו נכון. הרי בשולחן ערוך נפסק הענין בלי קשר לתיקון חצות, 'ראוי לכל ירא שמים להיות מיצר ומתאבל על החורבן', מי שיכול בחצות יותר טוב, אבל זה שייך לענינים, אבל עיקר הסוגיא זה להיות מיצר ודואג על החורבן, תשב ותגיד מהלב שלך. הסטייפלער לא היה אומר תיקון חצות, אבל היה נשען על

הסטנדר חצי שעה ומתאונן בינו לבין עצמו. וזה לא תפילה שיש לה זמן, אלא כל אחד צריך לקחת זמן שנוח לו, להתאונן על החורבן⁴.

וצריך לדעת שאדם שישב יום ויום ויתאבל לפי ערכו, לאט לאט תכנס לו ההרגשה בזה, אמנם בהתחלה זה קשה מאוד להכנס מחיים של תענוגות וממתקים לענינים של אבילות, אבל ע"י הפעולות מתעוררים הלבבות ואדם נפתח לאבילות החורבן. וכך נהגו רבים מגדולי ישראל.

ונסיים במשפט של קב הישר "קבלה בידי, שכל מי שבלבו לתדיר צער על גלות השכינה, זוכה לכתר תורה". ומי יודע כמה גדולי עולם לא זכו לזה אלא בשביל אבילותם על החורבן..

החיוב מן התורה לצפות לגאולה

חובת הציפיה לגאולה מ'אנכי ה' אלקיך'

אחד מיסודי האמונה שהקב"ה הוא 'אלקינו', וזה הדיברה הראשונה 'אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים', ויש נידון גדול בראשונים האם זה מצוה או הקדמה למצוות.

והנה יש סמ"ק מיוחד מאוד, כתוב ששואלים את האדם ביום הדין האם ציפית לישועה, שואל הסמ"ק 'היכן כתיב מצוה זו?' איפה ה' ציוה אותנו על זה בתורה. [ואמנם ישנם הבטחות ושב ה' אלקיך את שבותך, אבל לא נאמר על זה ציווי לחכות].

והיה מקום לומר שזה מצוה מד"ס, מצוה שהגיעה מחמת החורבן, מאז מצפים לישועה.. אבל לפני זה לא היה מצוה כזו.. אמנם הסמ"ק למד לא כך, ולכן הוא שואל היכן זה כתוב המצוה הזו, שהיא מיסודי התורה.

אומר הסמ"ק, המצוה לחכות לישועה כתובה בפסוק אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כשם שיש לנו להאמין שהוציאנו מארץ מצרים, ועל כרחך הכי קאמר, כשם שאתם מאמינים בי שאני הוצאתי אתכם, כך אני רוצה שתאמינו בי שאני ה' אלקיכם, ואני עתיד לקבץ אתכם ולהושיעכם. וכדכתיב "ושב וקבצך מכל העמים".

ודבריו פלא גדול, היכן כתיב כאן האמונה של קיבוץ גלויות?

האמנה באלקותו מחייבת שתתגלה לנו השגחתו במלא עוזה

אלא שהנה בביאור שם אלקים, ידוע הכוונה המובאת בשו"ע, שהוא בעל הכוחות כולם, והיינו שהוא אדון גמור על הכל, בהיקף מוחלט, ולכן חייבים לעבוד אותו. [ופירוש 'אלקיך' הוא, שאותו בעל הכח הנורא, הוא מנהיגך ומשגיח עליך בפרטות, כמו שכתב הר"ן בדרשות 'מנהיגך ומשגיח עליך בפרטות, מאזין לתפילתך, ומתרצה במעשיך. והוא אלקיך לעבדו, להתקרב אליו ולהתדבק בו', שעם כל הגדלות והנוראות הוא משגיח עליך].

ואחרי שנבין את משמעות גדלו וכוחו, א"כ תעלה התמיהה, אם הקב"ה אדון שלנו, למה זה לא נראה כך? למה ישנם כ"כ הרבה מורדים במלכותו ואין פוצה פה ומצפצף?

⁴ ובאמת תימה לי על הגאון בעל אור לציון שפסק להעדיף תיקון חצות על ותיקין, ונימוקו עמו שותיקין לא נפסק בשו"ע ותיקון חצות נפסק, אבל לעני"ד צ"ע גדול על זאת, שבשו"ע גם לא נזכר הענין של חצות וכנ"ל, ותפילת ותיקין להרמב"ם היא עיקר זמן התפילה, ואילו תיקון חצות יסודו מהמקובלים.

אלא על זה המצוה המיוחדת להאמין בגאולה, להאמין שמ"מ אני אלקיך-אדון שלך ומשגיח עליך. ואף שהיום הכל בהסתר, אבל יום יבוא והכל יתגלה, ביום אחד תתגלה אלקותו ית' בכל מקום, וידע כל פעול כי אתה פעלתו. יהיה גאולה ובית המקדש ואז הוא יראה אלקותו.

ומהי הראיה לזה? אומר הפסוק "אשר הוצאתיך מארץ מצרים", אני הוצאתי אתכם מתוך הממלכה הכי אדירה שהיתה אז, עם עשר מכות עליהם ועל מלכם התקיף, שכל מכשפיהם וחרטומיהם עמדו חסרי אונים, וכולם ראו 'כי אני השם בקרב הארץ' - נמצא כאן ועושה כל אשר חפץ.

וכך יהיה לעתיד לבוא, זה המצוה לצפות לישועה, דהיינו להאמין באלקותו ית' בשלימות. שח"ו לא תעלה מחשבה שהקב"ה עזב את עמו. שמחשבה כזו היא כפירה בכל הדיבור של 'אני ה' אלקיך', וכמ"ש "לא איש אל ויכזב, ובן אדם ויתנחם", אם הוא הוציא אותנו ממצרים הוא בודאי גם יגאל אותנו גאולת עולם. 'יש דין ויש דין', ויום יבוא והוא יביא במשפט על כל נעלם.⁵

אמונת המשיח יסוד לכל התורה

החת"ס שואל על הרמב"ם שמנה את אמונת המשיח ב"ג עיקרים. מלבד החידוש שטענו על הרמב"ם מקצת קדמונים במה שחידש שיש בתורה עיקר וטפל, דברים שהכופר בהם אינו כופר בכל התורה, ודברים שהכופר בהם נחשב כאילו כפר בכל התורה,⁶ עוד זאת טוען החת"ס, מה נכנס משיח ותחית המתים לעיקרי האמונה. בודאי שצריך להאמין, אבל למה זה מעמיד את כל התורה, שמי שלא מאמין במשיח יחשב שאינו מאמין בכל התורה. בשלמא מציאות השם, ברור שאם ח"ו אינך מאמין בזה, אין לך סיבה לקיום והתורה, וכך שכר ועונש, אם אדם לא מאמין שיש שכר ועונש אז הוא יעשה מה של ידו חפץ. אבל משיח למה זה קשור לכל התורה?

אלא שלפי הסמ"ק מובן שזה נחשב יסוד אמונת ישראל. אם אדם חושב שח"ו המשיח לא יגיע, הוא כופר ב'אנכי ה' אלקיך'. איך אתה חושב על אדון כזה גדול שהוא מפקיר את העבדים שלו. איך אתה חושב על אדון שהוציא את עמו ביד חזקה ממצרים, והראה להם את ידו החזקה, שח"ו הכל נעשה לריק וכעת 'עזב ה' את עמו' חלילה..

לכן האמנת אלקותו זה אך ורק אם ברור לו שהכל זמני. רק אם הוא מרגיש ש'הנה עומד אחר כתליו, משגיח מן החלונות', חז"ל מספרים על ר' יוסי שראה אבן זוהר בכותל המערבי, וראה שם את השכינה הק'. וע"ז נאמר 'משגיח מן החלונות'.

כמו אבא שאומר לילד שלו. אני עכשיו מתחבא מאחורי הוילון, ואני רוצה לראות מי מתנהג יפה, מגיעים כל הילדים ומשתוללים, אחד שובר את הכוס, אומר לו אותו הבן - אבא מסתכל. והוא לא מתיחס. מגיע אחר ושובר את החלון, אומר גם לו: אבא עוד מעט יבוא. וכולם מזלזלים בו. ולאט לאט גם הוא חושב - אולי אבא באמת לא יבוא? המחשבה הזו זה כפירה בהשגחה עליו, עוד מעט

⁵ וכן כתב בסידור שיח יצחק בהקדמה לק"ש, אחר שהביא ב' פירושים במשמעות 'אחד', האחד שהקב"ה מלך למעלה ולמטה בשמים ובארץ וד' רוחות, ועוד פ"י שה' שהוא עתה אלקינו עתיד להיות ה' אחד, והקשה דלכאוי' ב' פירושים נפרדים הם, וא"כ איזה הוא העיקרי? ותיירץ: "אך באמת שניהם הולכים אל כונה אחת, כי מאחר שאנו יודעים שהוא ית"ש שליט יחיד בשמים ובארץ, ממילא אנו יודעים שכל מה שהוא נגד רצונו אין סופו להתקיים, ורק שכן גזרה חכמתו ית' להמציא ענין הרע לתת מקום לעבודה ובחירה.. וכן ממה שאנו יודעים אשר לעתיד לא תתקיים רק מלכותו ושליטתו ית', מזה אנו מבינים כי גם למפרע לא היה מציאות מוכרח ושליטה אמיתית זולתו ית'. עיי"ש.

ובעומק יותר נבין עפ"י דברי הדע"ת, שמייסד שגם בזמן הנהגת המשפט פועלת הנהגת היחוד של העתיד לבוא בהסתר, וכל מעשה שנעשה פנימית ותכליתו ליחוד השלם. וא"כ נבין שהאמנת אלקותו השלימה באמונת היחוד תלויה באמונה של גילוי יחודו לעתיד לבוא, שאנו יודעים שכן הוא בהסתר כבר היום. [הוספת העורך]

⁶ וטענו אותם ראשונים, שכל חלק וחלק בתורה חובה להאמין לו באמונה שלימה, ומי שלא מאמין בו גם נחשב ככופר בכל התורה, כעין מומר לדבר אחד שנחשב מומר לכל התורה, כך הכופר בדבר אחד כאילו כפר בכל התורה.

האבא יבוא ויתבע על כל כוס שנשברה ועל כל חלון שנשבר. הוא בכלל לא עזב את הבית, הוא נמצא כאן ורואה הכל, ו'פתאום יבוא אל היכלו'..

איך יצא אחר לתרבות רעה

יש גמ' על אחד שהיה מגדולי התנאים, ויצא לתרבות רעה, הלא הוא אלישע בן אבויה – אחר, שבלשם כתוב שאם לא היה יוצא לתרבות רעה היה גדול יותר מר' עקיבא! ור"מ כיתת את רגליו לקבל ממנו תורה, גם אחר שיצא לת"ר! ר"מ שעליו אמר רבי 'האי דמחדדנא טפי מחבראי, דחזינא לר"מ מאחוריו'⁷. וא"כ מדובר כאן בדרגות נשגבות.

אם כן איך קרה הדבר שיצא לתרבות רעה?? זו שאלה שהתעוררו לה חז"ל, ור' יהודה כאב לו השאלה הזו עד כדי בכי, כמו שכתוב בגמ' ששמואל ראה אותו נשען על פתח הדלת ובוכה, הוא בכה מדאגה, אם דואג ואחיתופל שהיו גדולים כ"כ בתורה, שעליהם נאמר "איה סופר, איה שוקל, איה סופר את המגדלים" – איה סופר – שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, איה שוקל – שהיו שוקלים קלין וחמורין שבתורה, איה סופר את המגדלים – שהיו שונים ג' מאות הלכות במגדל הפורח באויר.. ובכל זאת הם התדרדרו עד כדי שאין להם חלק לעזה"ב, מה נענה אנחנו אחריהם? וענה לו שמואל: 'שיננא, טינא היתה בלבם'.

והגמ' שם ממשיכה ושואלת מה עם אלישע בן אבויה? ומתרצת שתי תירוצים, א' – זמר יווני לא פסיק מפומיה. הוא היה הולך, ושר מנגינות יפות. מה הבעיה בזה? אומר רש"י שהוא לא התאבל על בית המקדש.. הרי ביהמ"ק איננו, ואיך אתה הולך ושר? והיינו שמכח זה התורה שלו לא הגינה עליו, ולכן כשבא לנסיון הוא נפל שדוד. ותירוצן שני שספרי מינים היו נושרים מחיקו.

ובפשוטו אפשר לבאר, ע"פ מש"כ רבנו יונה באבות. שמה שאמרו 'עבירה לא מכבה תורה', מדובר רק במי שאינו עושה אותה בדרך קבע. עבירה שנעשית בדרך קבע היא מכבה את הכח של האדם להגן עליו. ואולי לכן תורתו כבר לא הגינה עליו.

אבל אפשר להסביר כמו שהסברנו, שהנקודה דוקא במה שהתנתק מביהמ"ק, רצה לחיות חיים חדשים בלי קשר לביהמ"ק. הוא חשב שלא בונים על העבר, ולכן היא התנתק מצור ישראל וגואלו.

"אל תאמר נער אנכי"

יש יסוד גדול ששייך לכל עבודת ה', ובענינים אלו של אבילות על חורבן הבית הוא שייך ביותר, והוא מה שאומר הפסוק "אל תאמר נער אנכי", לדעת שכל עבודת ה' שייכת אלינו, וגם הענין הזה של אבילות על חורבן המקדש זה דבר ששייך אלינו.

שהנה באמת רוב המצוות והעבודת ה' נעשה בתור הרגל, ועי"ז נוצר מצב ששומרים את מה שכולם עושים, מה שהאזירה מחייבת, ומה שאין ההמון רגיל לעשות, לא שומרים. ולכן האמת היא שאם כל הבתי כנסיות היו מתמלאים בשעת חצות, וכולם היו אומרים תיקון חצות בבכיות, גם אנחנו היינו מצטרפים עם כל הלב. אם היינו באים אל הכותל והיינו רואים את כולם קרועי בגדים חפויי ראש, כמו שפעם היה נראה המקום, [כך מתאר הרמב"ן לבנו באיגרת, "שרבים באים לירושלים תדיר אנשים ונשים מכל גלילות הארץ, לראות בנין בית המקדש ולבכות עליו"], אז גם אנחנו היינו בוכים.

⁷ ומי יודע אם לא בזכות זה חיבר את כל המשניות..

וכך בכל חלקי עבודת ה', אם היינו נמצאים בכולל או ישיבה שכולם מסתובבים כל היום שקועים בלימוד בהתלהבות וחשק, גם אנחנו היינו מצטרפים, לא היה אצלינו מצב של ישונויות ועצלות בלימוד. אם היה המצב שיהודי שמדבר בחזרת הש"ץ כל המתפללים גוערים בו כמו שכתוב בשו"ע, כולם היו צועקים עליו, היה נראה לנו מופקע לדבר, ולא היה נראה לנו כמו סעיף של דברי מוסר והתעוררות.

אבל כיון שהמצב הוא לא כך, ממילא קיום המצוות כצורתם ממש, כמו שכתוב בהלכה, זה דבר קשה מאוד. וצריך עבודה גדולה לעצמה, לקיים את מה שה' אמר ולא את מה שכולם עושים⁸. וצריך בשביל זה הרבה תמימות, להבין את הדברים כפשוטם ממש, בלי הרבה 'תורות' ו'לומדות'.. [יש חז"ל נורא שר' יוחנן מביא אותו, איך שאפי' אמוראים יכולים לפרש פסוק בעמקות, ואח"כ להבין פתאום כמה שהדברים פשוטים, כמו שמסופר בחז"ל על אותו רוכל שסבב בשוק והכריז 'מאן בעי חיי', ובא אליו ר' ינאי והוא לימדו את הפסוק 'מי האיש החפץ חיים וכו' נצור לשונך מרע', אמר ר' ינאי - כל ימי הייתי קורא את המקרא הזה, ולא הייתי יודע כמה הוא פשוט [?] חיים כפשוטם, מי שם לב שיש כאן תרופה לחיות.. ואדם פיקח מיד יעמיד באוקימתא, וזה משל על כל התורה שלא שמים לב כמה הדברים פשוטים].

יש גמ' 'ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע, בין עובד א' לאשר לא עבדו', לעתיד לבוא יהיה בירור אחד בין צדיק לרשע, ובירור נוסף בתוך הצדיקים, מי שהיה עובד אלקים ומי שקרוי רח"ל 'לא עבדו', אומרת הגמ' מה בין עובד אלקים למי שלא עבדו, "אינו דומה השונה פרקן מאה פעמים למאה ואחד".

ונאמרו בזה הרבה פשוטים, אבל הפשט הקרוב לאמת [לענ"ד] הוא מש"כ בשו"ע, שפעם היו רגילים כולם לחזור על כל דבר מאה פעמים, כדי שלא ישכחו, ולכן מי שחזר את המאה פעמים, הוא עשה מה שכולם עושים, אבל מי שחזר עוד פעם הוא 'עובד אלקים', הוא אומר לעצמו – אפשר להתקדם עוד בעבודת ה', אפשר לחזור עוד פעם, לעשות נחת רוח לה'. זה מראה שהעבודה שלו אינה סביב מה שכולם עושים, זה מה שמוציא אותו מהכלל ומשייך אותו ל'עובדי אלקים'.

ומי שרוצה להתאבל כראוי על ירושלים צריך להכניס לעצמו את ההחלטה הזו, אני לא עושה רק מה שכולם עושים, אלא מה שה' רוצה ממני שנעשה. ר' חיים מוולז'ין כותב על הדור שלו, לפני מאתיים שנה, שכבר בטל הענין של 'יוהרא', שנאמר כמה פעמים בהלכה לחשוש אליו, אבל בדור שלנו צריך להסתובב ברחובות ולצעוק 'פרוש אני!' לא לפחד להיות צדיק!

וכן בענין אבילות החורבן, אל תאמר נער אנכי, מחובתינו לעורר הענין אצלינו מאוד מאוד, להתחזק בכל תוקף, להיות ממש מ'אבלי ציון', לחכות ולחכות "לה' המסתיר פניו מבית יעקב", לא להסיח דעת מזה, ולא להימשך אחר הרחוב הזורם כל אחד בעיסוקיו ועניניו, אלא תמיד לא יחשו המזכירים את ה'. ולומר כל אחד 'בשבילי נברא העולם', כמו שכותב על זה רבנו הרמח"ל, שכל אחד ירגיש אחראי על הענין, אחראי להחזיר עטרה ליושנה, עד יחונן ועד ישיש את ירושלים תהלה בארץ.

ואם נחכה כראוי, מובטחים אנו בלי ספק שנזכה לשמחה בשמחתה, כמו שאמרו לנו חז"ל 'כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה'. ונזכה לראות עין בעין בשובו אל נוהו, אבל מי יזכה לראות, רק אלו שציפו וקיוו כאן בעוה"ז, להם יהיה את העיניים לראות בהדר כבודו ית'.

⁸ יש לפעמים שהולכים אחרי מנהג העולם, אבל זה מדובר דוקא במקרים של ספיקות ושאלות, אבל אנחנו מדברים כאן על דברים פשוטים ומפורשים שהעולם מזניח אותם. [שעל זה אמרו 'מנהג אותיות גיהנם'...]

משל למה הדבר דומה, לעוור או חרש שבאים לחתונה, ופתאום כולם מתלהבים, שואל העוור – מה קרה? אומרים לו: הרימו עכשיו את החתן על שולחן גדול עם האבא והמחותן וכו', והוא לא קולט מה קורה. וכן החרש תמה – מה פתאום כולם 'משתוללים' בשמחה כזו, אומרים לו שהתחילה פתאום מנגינה חדשה מאוד מלהיבה, והוא לא קולט על מה מדובר.

וכך לעתיד לבוא, לא כולם יראו הכל, ולא כולם ישמעו הכל, פתאום כל הצדיקים יבערו בלהט עצום של חשק, והם לא יבינו מה קרה, יאמרו להם הצדיקים: מה, אתם לא רואים את הגילויים הגדולים? אתם לא מרגישים את קרבת ה' הנוראה?

ועל זה אנחנו מתפללים "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים", כי לא כולם יזכו, וגם מי שיזכה יש לזה דרגות הרבה, ובעיקר זה תלוי בנו, כמה אנחנו מחכים וכמה אנחנו מתאבלים.

בידינו לצפות לגאולה

ונביא את דבריו של רבנו יונה ב'שערי העבודה', היקרים וחשובים בכל עבודת ה', ובפרט בענין זה של אבילות ירושלים. וז"ל: "יש לנו לדעת כי עבודת מלך מלכי המלכים כעבודת בשר ודם, כי עבודת בשר ודם אין יכולים לעבוד אותו כי אם מיוחסים הנכבדים הידועים אליו היושבים ראשונה במלכות.. כדי שיתכבד בהם המלך, אבל שאר ההמון לא יוכלו לעבוד לפניו כי אם אחרי סיבות ותחבולות רבות כדי שיראו פני המלך, וגם המלך אינו מקבל עבודה מידם ולא ישא להם פנים", צריך הרבה פרוטקציות אצל המקורבים, וממון רב וזמן ארוך, עד שבסוף אולי ישיג המעלה הזו, וכולי האי ואולי אם יזכה..

"ולא כן עבודת ה' יתברך, שהוא נותן כח ביד כל אחד ואחד מבני האדם ורשות להתקרב אליו לעבוד אותו באמת ובאמונה, והוא רוצה בהם ומקבל עבודתם. ואין יתרון בעבודת ה' ית' לעשיר מן העני, ולא לגיבור מן החלש, ולא לחכם מן הטיפש!! רק הוא ית' חפץ בנפש טהורה ומחשבה נקיה שיעבוד אותו כל אדם, אחד המרבה ואחד הממעיט לפי כוחו והשגתו, ובזה יהיה במעלת השלימים, כי ה' ית' אינו מבקש מבני האדם רק לפי כוחם!"

ומסכם "הנה נתבאר שיד כל אדם שוה בעבודתו ית', וכל אחד מישראל יכול להשיג לעבוד עד הקצה העליון שבעבודה! והוא שיעבוד את בוראו בכל עת ובכל רגע מכל ימי חייו – כפי כוחו והשגת ידו". ולפ"ז כותב "והחי יתן אל לבו וישים כל מגמתו לעבוד את בוראו תמיד בכל לבבו ובכל מאודו, כדי להשיג מעלת הגדולים אשר בארץ, אברהם יצחק ויעקב, שגם הם לא עבדו את ה' ית' אלא כפי כוחם והשגת ידם".

ובפרט בנושא הזה של ציפיה לגאולה, צריך לחזק את הלב שאנחנו יכולים להגיע לדרגה הזו, שאדם יחיה תמיד את הציפיה למשיח, ויקיים ממש את מה שאומרים "כי לישועתך קוינו כל היום", וכשנגיע למעלה ואחת השאלות הראשונות יהיו "ציפית לישועה", נוכל לענות בפה מלא – כן, ציפינו לישועה. ואדם יכול להגיע לזה שכל המחשבות והדיבורים שלו יסתובבו סביב הציפיה לישועת ה'. ראינו אצל הרבה אנשים שהיו מחוברים לציפיה הזו בשלימות גדולה, וגם כאלו שלא היו אנשים גדולים.

הח"ח פעם פגש יהודי יושב וממרר בבכי תמרורים בתיקון חצות, שאל אותו מה קרה? אמר לו היהודי שהוא מתפלל שיבוא המשיח ויהיה לו כסף לקנות סוס חדש במקום הסוס שמת לו. אמר הח"ח: גם זה נקרא לצפות לישועה! כל אחד מצפה לגאולה לפי הדרגה שלו, יש כאלו שמצפים ל'מלאה הארץ דעה את השם', שיתחזקו בעבודת ה', יש כאלו שמחכים ל'מלוך על כל העולם כולו

בכבודך, שיתגדל כבוד שמו. ויש כאלו שמצפים לסוס חדש, כל אחד במושגים שלו, אבל כולם מצפים לבנין ירושלים וישועת ה'.

ולא צריך בשביל זה חכמה, ולא גבורה, ולא כשרונות, צריך רק לב! פשוט לצפות. ולעתיד לבוא יראו אנשים פשוטים שנמצאים ראשונה במלכות, כי הם ציפו בכל הלב.

אחרי המעשים נמשכים הלבבות

ויש בזה עוד נקודה חשובה, בצורת האבילות שלנו בימי המצרים ותשעת הימים, שהיא מראה על הפנימיות.

נתאר לעצמינו הורים שחיכו לילדים חמש עשרה שנה, ונולד להם ילד נעים הליכות ומשובב כל רואהו, והנה בהגיעו לגיל שבע עשרה שנה למגינת ליבם חלה במחלה קצרה ונפטרה. והנה אדם מגיע לנחם אותם, ורואה אותם יושבים בבגדים שלמים, שואל אותם על כך, ועונים לו "הקנינו את הבגדים לאדם אחר, וזה פטור מקריעה", ולא עוד אלא שהטיף עובד בביתם [במוזיקה ע"י פה] מה זה? זה לא כלי! וכמובן הם לא יושבים על רצפה רק על כסאות, שקצת נמוכים מכל כסא אחר. וכך מחקו את כל ההלכות... האם משהו מאמין לכזה סיפור?!

ואנחנו, האם אין אנו רח"ל במצב לא רחוק מזה, שומעים מוזיקה עם היתרים, לא קורעים במקום המקדש, מחליפים בגדים כל יום, והכל עם היתרים מצוינים. אוכלים בתשעת הימים 'תחליפי בשר' טעימים, וכו' וכו', כמעט הכל נשכח מאיתנו.

כמה אנשים בקרבנו נשארו שפשוט 'אבלים' בלי שום תירוצים, בלי היתרים, אנשים שמסתובבים עם הרגשה שאין ביהמ"ק. שהשכינה בגלות..

והנה יש הערה שמעירים, שאבילות ירושלים חלוקה מאבילות רגילה, שבאבילות ירושלים עולים בהדרגה משלב לשלב, בהתחלה שלשה שבועות שלא עושים שמחות וכו', ואח"כ תשעת הימים ושבע שחל בו, ותשעה באב עצמו, ואז בחצות יום העשירי נגמר הכל. ומאידך באבילות על אדם שנפטר ב"מ, המצב הוא להיפך, שבהתחלה האבילות בשיאה, אונן ממש, ואח"כ שלשה לבכי, שבעה למספד, שלשים, י"ב חודש, זה יורד לאט לאט.

והביאור שמבארים, שאבילות על ירושלים עיקר המעשים הם בשביל לעורר בלבנו את האבילות, כי אנחנו לא יודעים כמה מדובר, לא ראינו השראת השכינה, לא הקרבנו מעולם קרבן, לא הרגשנו קרבת ה', לכן כשעושים עוד מעשים ועוד מעשים של אבילות, כך מתעוררים לקראת תשעה באב, שנרגיש את האבילות.

אמנם אצל אבל המצב הוא לא כך, כי להרגיש הוא מרגיש טוב מאוד את החסרון, רק צריך לחזור לסדר היום, וכך חוזרים בהדרגה לסדר היום, אבל המעשים שעושים האבלים הם דברים שנעשים ממילא, אבל שנפטר לו קרוב הוא מעצמו נופל על הרצפה, הוא מעצמו קורע את הבגדים.

וזה מה שאומר המס"י שאחרי המעשים נמשכים הלבבות, המעשים של האבילות שנעשים עוד פעם ועוד פעם מעוררים את הלב להרגיש את האבילות. אבל אם מתרחקים מהמעשה, א"כ אין לנו תקווה שנרגיש את האבילות.

אבל כשנקיים את ההלכות כצורתם, ובפרט שנוסיף עליהם מעצמינו, באמצע האוכל לפרוש מחלקו למען השכינה, להוריד מהנוחות של השינה, פחות להנות מעוה"ז, אז הוא מכניס בעצמו את המצב,

שעכשיו אבליים על ביהמ"ק⁹, הוא מכניס בעצמו שאנחנו נמצאים בעולם שבלי ביהמ"ק, עד כדי כך שיגיע למה שאמרו "אסור למלא שחוק פיו", גם אם אמרו לו דבר המביא לידי צחוק, אבל הוא חי בהרגשה שאין ביהמ"ק, אז איך אפשר לצחוק?

כתוב בפסוק "וחיכיתי לה" המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו", אומר התרגום "וצליתי קדם ה'", איך מחכים לה' – ע"י תפילה, זה גם מעשה שכוחו רב, כשאדם מתפלל עוד יום ועוד יום הוא מרגיש בליבו שחסר לו משהו.

והקב"ה לא בא בטרוניה עם בריותיו, וכשהוא רואה יהודי שמשתדל ומנסה, שמוותר על עוד משהו ועוד משהו למען זה, אז הקב"ה יאיר פניו אליו, והוא ירגיש ממש בחוש את האבילות. המעשים בודאי נתונים בידינו, וזה מה שאנחנו יכולים לעשות

וכמובן להשקיע הרבה על התפילה, להתפלל לפני ה'. וזה מאוד קשה, כי להתפלל מחוץ לג' התפילות שמחויבות כל יום, זה מגיע אצלינו רק כשיש בעיות, משהו לוקח ספר תהילים ומתפלל רק כשיש לו חולה, או שחסר לו דבר, כשיש בעיה וצריך לפתור אותה, ואם הבעיה לא נפתרה, אם ח"ו החולה מת, אז מרגישים שההשתדלות לא הועילה, עשינו מעשה של השתדלות, להתפלל לה', ולא עלתה בידינו.

וממילא כשבאים להתפלל על ביהמ"ק, אומר אדם לעצמו, ואם אני אקח ספר תהילים ואתפלל חצי שעה, האם אני אצליח לבנות בזה את ביהמ"ק? הרי החת"ס ורעק"א, תנאים ואמוראים, התפללו בדמעות שליש, והם לא הצליחו להביא את ביהמ"ק, אז אני הקטן בודאי לא אוכל להביא את ביהמ"ק, אז למה להתפלל?

אבל זה שקר וכזב! מלבד מה שכותב המב"ט שלאחרונים יש יותר סיבה לקבל תפילתם, בצירוף כל תפילות שהתפללו עד עתה, ובצירוף זמן הגאולה שהולך ומתקרב, וכעת זו לא בקשה כזו גדולה, כשרשב"י התפלל לקרב את הגאולה, הוא התפלל לקרב אותה באלף חמש מאות שנה, אבל אנחנו מבקשים לקרב את זה בזמן קצר.

אבל לבר מן דין, התפילות לכשעצמם גם אם לא יועילו, הם מקרבים אותנו אל הדבר, מקרבים אותנו לאבלי ציון וירושלים, להיות מהקרובים לביהמ"ק, מאלו שאכפת להם מהנושא הזה. התפילות נועדו לקרב אותנו אל הדבר, וכשאנחנו משקיעים בתפילות על ביהמ"ק, אנחנו חיים עכשיו את ביהמ"ק, ולעתיד לבוא יזכו המתאבלים לשוש איתה משוש.

וגם בלי להוסיף תפילות, יש כל כך הרבה ברכות לשים לב בהם, לאמרם יותר בהתעוררות, יותר בכוונת הלב, 'תקע בשופר', 'השיבה שופטינו', 'ולירושלים', 'את צמח', 'ותחזינה עינינו'.

אדם צריך לצייר לעצמו, משפחות שנפרדו אחרי השואה, אבא שמשפחתו התפזרה בכל העולם, כמה צער זה, כל בעל חי רוצה את ילדיו איתו, קל וחומר לבני אנוש, וקל וחומר לשכינה הק', כמה צער יש לה. ואז נכוון יותר ב'תקע בשופר', שהקב"ה יקבץ את כולם, את כל עם ישראל שרובם מפוזרים ונידחים בכל קצוות העולם, וגם בא"י לא נמצאים בנחלתם.

ו'השיבה שופטינו' שנמצאים ביד מרשיעים, יושבים אנשים ועוקרים את הדת, יש להם כח לשפוט משפטים נגד הדת, זה צער גדול לשכינה הק' שהילדים שלה מונהגים ע"י משפט רשע, ע"י אנשים עוקרי הדת. ו'על הצדיקים' על אותם שעובדים אותו, שיהמו עליהם רחמיו, ויסייע בעדם.

⁹ ר' דן סגל שליט"א סיפר על יהודי שמקפיד תמיד על נעליים מצוחצחות, אבל בשלושת השבועות לא מצחצח נעליים, כי ביהמ"ק לא נבנה. וכל אחד יש לו את הקפידות שלו שאם יתרחק מהם, זה מה שיביא אותו להרגיש בזה.

הציפיה לגאולה למען שלימות התורה

הנה בלשם מאריך מאוד לבאר את ההבדל שבין בית ראשון לבית שני, שבבית שני כבר לא היה השראת השכינה [כמבו' בגמ' שחסרו בו ה' דברים], וא"כ מה היה הענין של בית שני? אומר הלשם בארוכה, שכיון שכלל ישראל יצאו לגולה, ולצאת לגלות בלי תורה זה לא שייך, ולכן מבואר בגמ' בגיטין שברחמי ה' הגלה אותם יותר מוקדם שעדיין גלות החרש והמסגר היו בבבל, והם לימדו את כלל ישראל תורה. [וכן כתוב בילקוט בירמיהו, שכלל ישראל ידעו שיגלו לבבל, אז הם שלחו שלוחים ונטעו דקלים בבבל, כדי שיוכלו ללמוד טוב בגלות].

ומביא הלשם מדרש 'פרקי היכלות', שכתוב שם שעזרא לא בנה את ביהמ"ק עד שקיבל הבטחה מהקב"ה שישפיע תורה בשלימות, ואז ירד כסא הכבוד בין האולם ולמזבח להשפיע תורה לעם ישראל. ומאריך המדרש בלשונות נפלאים שכל גדלותה של תורה ושלימותה ועיזוזה וכו', היה רק בבית שני, שהם היו גדולים בתורה יותר מבית ראשון, [כמו שכתוב בגמ' ביומא 'אבל בית שני שעסקו בתורה מפני מה חרב'..] ובשביל זה נבנה הבית שני. ויש לשון בפסוק שהיה בתור פקידה בעלמא, שכלל ישראל לא ישכחו את התורה בגלות.

ועל זמן המקדש אומרים חז"ל בבב"ב, שהיתה תקנה שכל הילדים מכל הארץ ילמדו בירושלים, כשנרמייך לעצמינו איך שזה נראה, איך שכל הילדים בארץ, מצפת וטבריה עד יבנה ואשדוד, כולם באו לירושלים, ילדים קטנים היו עוזבים את הבית ואת המשפחה, ונוסעים חמש עשרה יום בשביל ללמוד תורה בירושלים. "כי מציון תצא תורה", אין תורה בלי ירושלים! [ואמנם אחר כך ראו שאין ברירה, כי נגרם מזה שמי שאין לו אב לא מגיע, ותקנו שיהיה ת"ת בכל עיר].

ולכן כתוב "מלכה ושריה בגויים אין תורה", אחרי חורבן ירושלים יש בחינה שאין תורה! יש השגות בתורה ובהירות בתורה שפשוט לא ניתן לנו להגיע.

ונתבונן בעצמינו, כמה שמרגישים רחוק מהתורה, בלי שייכות פנימית ועמוקה. קוראים ספרים שעות בלי לשים לב לשעון, ובסדר אנחנו מסתכלים על השעון כל עשר דקות.. כמה פעמים יצא לנו 'בטעות' שקבענו שיחה עם משהו והזמן 'עבר' עם איזה תוס', וכמה פעמים להיפך, שקבענו חברותא והזמן עבר בשיחה בטילה. וזה מראה שהשייכות רחוקה, זה נקרא 'אין תורה'.

כתוב בחז"ל שמסכת ע"ז של אברהם אבינו היתה ארבע מאות פרקים!! ובמקום אחר כתוב כמה סדרי משנה היו בזמן הבית, שש מאות או שבע מאות סדרי משנה!! וכשבדקו מגבת ועד אנטיפרס לא מצאו תינוק ותינוקת שלא בקיאים בהלכות טומאה וטהרה! את הכל הם ידעו, וכל שכן המבוגרים, אפילו הבעלי בתים שעוסקים במלאכה, כולם היו בקיאים בטומאה וטהרה. ואנחנו עם ששה סדרי משנה כמה אנחנו יודעים..

הגאון שהיו לו השגות נוראות וגילויים עצומים בתורה, הוא אמר על עצמו שאין לו שום השגה ביהודי פשוט שהיה בזמן בית המקדש, המרחק הוא נורא..

וכן ידוע המעשה על ירמיהו שפגש אותו אפלטון ושאל אותו אדם חכם לא בוכה? ושאל אותו עוד שאלה האם על אבנים ראוי לבכות? וירמיהו הוכיח לו את גודל חכמתו עד שאפלטון לא ידע אם עומד לפניו אדם או מלאך, אמר לו ירמיהו – כל החכמה שלי היא מהאבנים האלו!

אם כן עיקר החסרון טמון במרחק מהשי"ת, שמזה מגיע כל החכמה. ואם אנחנו נבכה ונתאונן ונתאבל, נזכה ל'רואה בבנינה', נזכה לשייכות מסוימת למה שהיה בבית המקדש. הכאב והצער על חורבן הבית מרומם את היהודי. ואדם יכול להגיע לדרגה שמבחינתו ביהמ"ק בנוי, ורק בגלל הדור הוא לא נבנה..

ובנפה"ח כתוב [בש"ד פל"ד] "ומעת חורבן בית קדשנו וגלו הבנים מעל שלחן אביהם, שכינת כבודו יתב' אזלא ומתרכא כביכול ולא תרגיע". אין לה מקום כאן בעולם. "ואין שיור רק התורה הזאת כשישראל עם הקדש מצפצפים ומהגים בה כראוי. הן המה לה למקדש מעט" מקום להשראת השכינה, "להכין אותה ולסעדה, ושורה עמהם ופורשת כנפיה עליהם כביכול. ובין כך אית לה נייחא מעט כו'. כמאמרם ז"ל בפ"ק דברכות (ח' ע"א) מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד"א של הלכה בלבד".

מה יש לקב"ה היום? אומרת הגמ' לא בתי כנסיות, וגם לא בתי מדרשות, [כמו שמדייק רבנו יונה], אלא ד"א של הלכה בלבד! מסביר הרבנו יונה, שזה מקום של קביעות התורה יומם ולילה. זה המקום לשכינה הק'. "ואמרו שם עוד מנין שאפילו א' שיושב ועוסק בתורה ששכינה שרויה עמו שנאמר בכל המקום אשר אזכיר". ע"י התורה אנחנו מביאים את שכינתו לארץ שישרה את שכינתו בינינו.

אומר הרמב"ם בסוף הלכות מלכים, למה ציפו כל החכמים והנביאים לימות המשיח, "לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח. לא כדי שישלטו על כל העולם. ולא כדי שירדו בעכו"ם. ולא כדי שינשאו אותם העמים. ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח. אלא כדי שיהיו פנוין בתורה וחכמתה. ולא יהיה להם נוגש ומבטל. כדי שיזכו לחיי העולם הבא", אומר כאן הרמב"ם מפורש, שעיקר הציפיה למשיח זה כדי שנזכה לתורה בשלימות, כמו שממשיך לתאר "ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה. ולא קנאה ותחרות. שהטובה תהיה מושפעת הרבה. וכל המעדנים מצויין כעפר. ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד. ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם. שנאמר (ישעיה יא-ט) "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

זה עיקר הציפיה, שנזכה לידיעת ה' וידיעת תורתו בשלימות כראוי. ועל זה תפילותינו וצפיותינו.

עבודת הצומות וזעקתם

תכלית הצומות - ההתעוררות לתפילה ותשובה

ברמב"ם [פ"ה מהלכות תעניות] "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה", כשהתרחקנו מהקב"ה הוא הביא עלינו צרות, ומטרת הצרות היתה בשביל שנחזור בתשובה. ולכן חז"ל תקנו שלדורות יתענו כלל ישראל בימים האלו. "ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב", שנבין שכמו שלהם הגיעו הצרות בגלל מעשיהם הרעים, כך אנחנו, מעשינו הם גורמים את הצרות שלנו.

ומפורש כאן ברמב"ם, שעיקר התענית אינה על העבירות שהיו אז, אלא על העבירות שלנו היום, שהם גורמים את הצרות שעוברות עלינו היום.

ובתחילת הלכות תענית כתב הרמב"ם את הלכות שאר התעניות, ומדבריו מבואר גדר כל התעניות, וז"ל: "מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור.. ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן.. וזה הוא שיגרום להסיר הצרה מעליהם. אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקריה. הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים. ותוסיף הצרה צרות אחרות".

זאת אומרת שבכל הצומות והתעניות יש חלק שהוא מן התורה ויש תוספת שהוסיפו רבנן, שעיקר המצוה מן התורה היא הזעקה והתפילה, וחכמים הוסיפו שגם לא יאכלו באותו יום, בשביל לחזק את התפילה והתעוררות התשובה. וזה הגדר בכל חמש תעניות שכולם הם מאותו סיבה, שאמנם בכל יום אירע דבר אחר, אבל התכלית הכללית שנתעורר על מעשינו היום.

וכותב על זה המ"ב [בתחילת הל' ת"ב], שזה אחד מהדברים שבהם עזבו את העיקר ותפסו את הטפל, כמו שראינו שעיקר המצוה בתענית זה לפשפש במעשינו, לצעוק לה' ולשוב אליו, להתעלות בעבודת ה'. ורבנן קבעו את הצומות בזמנים שבהם היו צרות, שעי"ז נתעורר יותר לשוב לקב"ה, אבל לא זהו העיקר. והצום בלי זעקה ותשובה, כמוהו כגוף בלי נשמה ממש.

ועלינו להתבונן בצרות שלנו כיום, רחמנא ליצלן כמה צרות שתוקפות את עם ישראל, כמה יתומים ואלמנות ומחלות וכו'. על כל אלו מעוררים אותנו חז"ל פעם בכמה זמן, בואו תעצרו את החיים, תצעקו לה' ושובו אליו, שזהו הלא הסיבה של הצרות.

לראות בכל דבר את ההתעוררות מה'

יש סליחה שנוהגים לומר ביום י"ז בתמוז "אבותי כי בטחו בשם אלקי צורי, גדלו והצליחו וגם עשו פרי, ומעת הודחו והלכו עמו בקרי, היו הלוח וחסור עד החודש העשירי".

דהיינו, שבהתחלה כלל ישראל בטחו בה' ית', ועי"ז גדלו והצליחו בכל מעשיהם, אבל הגיע זמן שהלכו עמו בקרי. וכל הצרות אמרו 'מקרה נקרה', וזה גרם שהדורו עד החדש העשירי.

ומשמע שזה היה התביעה עליהם, שלא התעוררו להבין שהכל בא מאתו ית', ונועד בשביל לעורר אותם לשוב בתשובה. לא התחזקו לראות את יד ה' שמעוררת אותם.

וכשאדם מתקן את זה וחי בהרגשה ברורה שכל מה שקורה זה מאתו ית', הוא נמצא בדרגה אחרת. כל הפסד של שקל, וכל עיכוב של אוטובוס, הוא מפרש את זה כהערה מה' לשוב אליו, שהקב"ה רוצה ממני משהו.

וזה החיזוק שצריך להיות, ללכת בדרך הזו, שהיא מעוררת אותנו כסדר לשוב אליו. ואז האדם יוכל לשים לב כמה חיזוקים הקב"ה מביא עליו כל הזמן, כמה איתותים הוא מביא כסדר כדי שנתקרב אליו יותר.

הרי כשקורה אסון, מיד מפרשים את זה בתקלה טכנית שאירעה וכדו', או במידה כנגד מידה, שבודאי הם חטאו בחטא שנתחייבו ע"ז. אבל מי שחי כל דבר שמדבר אליו, הוא מפרש את הכל שמדבר אליו.

ולדוגמא, שהיה אחד מתלמידי הבעש"ט, שפעם ברחוב ביקש ממנו גוי עזרה בנשיאת משא כבד לעגלה. אמר לו 'אני לא יכול', כיון שהיה אדם חלש. אמר לו הגוי. אל תגיד 'אני לא יכול', אלא 'אני לא רוצה'. אותו תלמיד שמע את זה וכ"כ התעורר מזה, ושינה את דרכו, שלא להגיד אני לא יכול, אלא אני לא רוצה, הוא הבין שאדם שרוצה משהו באמת, הוא מוצא בנפשו כוחות נפש אדירים.

וצריך לדעת, שהרבה פעמים הקב"ה מעורר את האדם ע"י צרות שבאים לחברו, וע"כ האדם צריך להשתתף בצער של חברו. כמו שהגמ' אומרת בתענית יא. "בזמן שישראל שרויין בצער ופירש אחד מהן, באין שני מלאכי השרת שמלוין לו לאדם ומניחין לו ידיהן על ראשו ואומרים פלוני זה שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור.. אלא יצער אדם עם הצבור שכן מצינו במשה רבינו שציער עצמו עם הצבור.. וכל המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור".

וא"כ כששומעים על צרות, צריך להבין שזה מיועד גם בשבילנו, לעורר אותנו להתחזק בעבודת ה'.

כל דור שלא נבנה בימיו

התעוררות על הסיבות הגורמות לחורבן הבית

שקולה שנאת חינוס כנגד ג' עבירות

ידוע הגמ' ביומא, "מקדש ראשון מפני מה חרב, מפני שהיו בו ג' עבירות – ע"ז ג"ע וש"ד". זה נורא, יאמרו לאדם שיש במקום כלשהוא יהודים שנכשלים בע"ז, כל אשר יראת אלקים בקרבו יזדעזע ויתחרד. כשהיה חשש ע"ז בפאות היה רעש גדול בכל ארץ ישראל. וכן עריות, שכל אחד מבין שזה נמצא מחוץ לתחום, וכן תתאר לעצמך שאתה מחזיק ממישהו מאוד, ופתאום נודע לך שהוא רצח ילד

בדם קר, בודאי נפשך תמאס בו.. היה אדם שרצח באמריקה ילד, וכל העולם היהודי הזדעזע וגעש, גם בעיני העולם רצח הוא דבר נמאס.

ושלשת העבירות האלו היו בבית ראשון, כמו שהגמ' מוכיחה מפסוקים הדברים הנוראים שהיו שם. ובגלל זה הקב"ה מאס בהם והגלה אותם מארצם, והחריב את ביהמ"ק.

ואח"כ באו אנשי בית שני, והם באו לתקן את שלשת החטאים הללו, כמו שאומרת עליהם הגמ' "שהיו עוסקים בתורה במצוות ובגמילות חסדים", דהיינו שלשה דברים כנגד שלש עבירות אלו. היה שם ריבוי גדול של תורה, היה גמחי"ם בכל פינה, א"כ מה יכול להיות שבגלל זה ייחרב ביהמ"ק? אומרת הגמ' "שהיה בהם שנאת חינוס"!

מה זה שנאת חינוס? האם סתם שנאו בני אדם? בודאי שהיה להם סיבות, אבל הסיבות הללו לא היו מספיקות על פי ההלכה שמותר לשנוא אותו. בשולחן ערוך זה לא סיבה לשנוא, הגם שהוא עשה והוא אמר וכו', כל זה לא סיבות מספיקות, וזה נקרא 'שנאת חינוס' ממש!

"ללמדך ששקולה שנאת חינוס כנגד שלש עבירות", זה גמ' שא"א להאמין שכך כתוב, היתכן כזה הבדל גדול, ששנאת חינוס יתירה משלשת העבירות גם יחד?

אומר ר' ישראל סלנטר, למה הדבר דומה תיקח כוכב רחוק לעומת בנין ענק, ותשאל אדם מה יותר גדול? ילד קטן יענה לך - בודאי הבנין יותר גדול.. אבל אדם גדול שמבין יענה לך, שהכוכב הוא הרבה יותר גדול מכל העולם, וחוקר שיראה את הכוכב יאמר לך שהכוכב הזה הוא פי מאה שמונים מכל כדור הארץ, כי יש לו כלים לראות את הגודל של שניהם.

וכך זה בשנאת חינוס ושלש עבירות, חז"ל יש להם כלים לראות את האמת, והם רואים ששנאת חינוס הרבה יותר חמור, נכון בשום עיתון לא תמצא ידיעה מסעירה שפלוגי שנוא את חברו, והעולם לא מזדעזע מזה, אבל זו האמת!

וכך מובא שם: "שאלו את ר"א ראשונים גדולים או אחרונים גדולים", אנחנו היינו אומרים שאחרונים גדולים רק הם חטאו, אבל הוא ענה "תנו עיניכם בבירה!", ביהמ"ק הראשון אחרי שבעים שנה כיפרו את עוונם, ואילו האחרון עד היום זה לא חזר!

וגם אצלינו זה לא נתפס, גם אנחנו מזדעזעים מאוד כששומעים על רצח או על עריות, ולא כששומעים על מישהו ששנוא את חברו. וזה מראה שאין לנו את העיניים של חז"ל, העיניים של התורה.

וכך בגאון מוילנא מובא מפורש, שאדם שעובר על שלש עבירות ולא בשנאת חינוס, עדיף מחברו שנכשל בשנאת חינוס, זה דבר שלא יאומן, כשנתאר לעצמינו מה זה רצח בדם קר, ולעומתו מי ש'רק' שנוא את חברו. והאמת הפוכה, מי שרצח בגלל שהשני גנב לו וכדו', זה נחשב שעוד היה לו סיבה, אבל לשנוא את השני מה הסיבה?

ולכן כתוב ברמב"ם, שאדם לא יכול לדעת על עצמו וקל וחומר על חברו, אם הוא צדיק או רשע, כי המשקל האמיתי הוא רק לתמים דעים. יכול להיות שני שכנים בבנין, אחד יהודי פשוט, אבל הלב שלו פתוח לכולם, בלי הבדל גזע ועדה, פשוט לא יודע מה זה לשנוא את השני, ואילו השני 'ארלכער ייד', ירא שמים, יושב כל היום ולומד, ובבית מלא בגמחי"ם, כמו שאמרו חז"ל 'תורה מצוות וגמ'ח', אבל פגם אחד יש לו, שבבית הם נגועים בשנאת חינוס, יושבים בשולחן שבת ומדברים כנגד העדה השנייה והאגודה ההיא וכו', בעיניים של חז"ל הראשון גדול מהשני!

בין אדם למקום ובין אדם לחברו

ברא"ש בתחילת פאה כתוב שהקב"ה חפץ במצוות של בין אדם לחברו יותר ממצוות שבין אדם למקום, אז אדם שמשקיע בלולב זמן וכסף רב, יותר מזה הוא צריך להשקיע יותר זמן וכסף בבין אדם לחברו, וזה יותר נחת רוח לקב"ה.

וגם אחרי שאדם חטא, הרבה יותר קשה לצאת מהחטאים של בין אדם לחברו, הקב"ה הוא א-ל מלא רחמים, חנון ורחום וסולח על העוון לשבים לפניו, אבל החבר שחטאת לו אינו כזה, והוא לא כ"כ מהר סולח, ולפעמים גם אחרי שאמר בפיו שסולח, בלבו אינו שלם עם זה, ועל זה יו"כ לא עוזר! וצריך לדעת שחטא שאדם נשאר איתו, זה דבר נורא. על חטאי בין אדם למקום בדרך כלל אדם עושה תשובה, לפחות תשובה קלה, אבל חטא בלי תשובה זה דבר נורא.

ובאמת עיקר העבודה בנושאים האלו של בין אדם לחברו אינה מתמקדת בשעת מעשה. אלא בעיקר קודם מעשה. דהיינו שעיקר הדגש צריך להיות על-לדון לכף זכות. לראות את האנשים בצורה טובה ולא בצורה רעה, לא באופן שלילי. לנתח את העולם באופן חיובי, לדון את האנשים לזכות.

אדם מקיים את זה בהידור כלפי עצמו, כשאדם עושה דבר שאינו ראוי, מיד יש לו שק של תירוצים והסברים, ואילו כשהשני עושה רבע מזה הוא כאש בוערת נגדו. הרי אתה גם עשית אותו הדבר?

אם כן הכל תלוי בנקודת המבט, בלדון לכף זכות. שכאשר העין טובה כלפי השני, כמעט את כל מצוות ה' בין אדם לחברו האדם מקיים, לא יקפיד, לא ינקום ולא ינטור. השכן לא השאיל לו מגל ועכשיו הוא מבקש ממנו פטיש, אם העין טובה הוא בכלל לא מרגיש צורך לנקום או לנטור, הרי הוא באמת לא יכל להשאיל לי, בטח הוא היה צריך את המגל, אבל אם העין רעה, מיד הוא מחשב חשבונות למה השכן לא השאיל לו, ואחר כך קשה לו להעביר על מידותיו.

זה מה שצריך להתרגל, לנתח את העולם לזכות. אדם מגיע הביתה ואשתו לא בבית. במקום לחשוב שבטח היא הלכה לקנות משחו לעצמה, ולא חשבה מה יהיה כשאגיע, במקום זה אפשר לחשוב שבטח הלכה בשבילי, ולא יכלה לחזור בזמן. ואז ממילא לא קשה לחייך ולהישאר ברוח טובה.¹⁰

¹⁰ וכך כותב החזו"א באמונה ובטחון: "יש איש מתאוה להיטיב לזולתו, היפגשו עם רעהו הוא לו לחדות לב, מקבלו בסבר פנים יפות, חרד אולי לא קלע למטרה לפי רוח רעהו, אולי דיבר דבר שלא כהוגן של פגיעה בכבוד חברו. מעולם לא נפגע הוא מרעהו, כי לבו מלא אהבה תכסה על כל פשעים, ומוכן מראש לקבל באהבה נאמנה פצעים ונזיפות שיחלוק לו רעהו, בידעו שאין רוב בני אדם אצילי המידות", יודע שא"א לדרוש מהם הרבה, "אבל בכל זאת לבי רוחש להם אהבה וכבוד. ואין בלבו הרהורים רעים, מעין זלזול בכבוד הבריות.

אומר החזו"א איך עושים את זה – "כי תפנוקי הנפש מפנקים את בעליהם להיות משמש למען הטוב המלא גם בשני הפכים בנושא אחד! להיות מאשים את עצמו על כל שעל בכל חסרון המצות, ולהיות מזכה את אחיו זכות מוחלטת אף אם כעבות העגלה חטאיו", יודע ללשש ולזכך את מידותיו שלו, ולהתייחס בסלחנות וכבוד לחברו. שהרי אי אפשר לדעת מה עבר עליו, א"א לדעת מה אני הייתי עושה במצב שלו... ומסיים החזו"א: "יקיר הנפש דנן, אינו דורש מעצמו התאפקות יתירה וחגירת כח נגד הרגזנות הטבעית, כי נפשו מלוטשת ומצוחצחת ואינה מקבלת כתמים, ושובע שמחות וגיל בנעימות נצח.

ועוד יסוד גדול שנמצא בדברי החזו"א, גם מי שעובד על מידות, עיקר הקושי בעבודת המידות זה החלק של הסור מרע, אדם נמדד לא בעשה טוב כמו בסור מרע, שזה עיקר הקושי. וז"ל:

"יש מן האנשים שעומדים הכן למסור שארית כוחם לטובת זולתם, אבל כאשר פגע בהם אדם בדיבור הקל מתקצפים קצף חדל מעצור, וידיהם קלות לחלק מהלומות רצח, אוי לו למי שפגע בהם... אי אפשר לחלוק כבוד לעוסק בצרכי ציבור הלזה", מה שאדם עושה לשני טובה זה לא ראייה לרמת החסד שלו. "כי הגבר הלזה לא עמל על תיקון מידותיו, אלא עסקנותו הטבעית שאהובה לו היצירה הנעשית על ידו... נעימה לו ההערצה המקוננת בלב מכיריו, גם הבריות נהנים ממנו... ובה לא יתהלל גבר בפעולותיו הטבעיות".

ומספר שם מעשה בחסיד שהזמין אורח לסעוד אצלו בליל שבת, וגם בביתו חיכו וציפו לאורחים. אבל המחלק את האורחים לא ידע מהזמנתו והזמין אותו לסעוד אצל משהו אחר. והנה בא החסיד אל בית הכנסת ולא מצא את האורח, כששמעו בני הבית שאין להם אורח התעצבו מאוד. אמר להם החסיד, אין האורח כאחד הנכסים לעשות בו סחורה, אלא דאגתי היתה שיהיה לו היכן לסעוד בשבת, ואחת היא אם יקבל ממני או מזולתי..

וא"כ, אם הגישה לשני היא גישה בטובה, הכל אח"כ טוב. ובעיקר בסור מרע, אדם פותח עשר גמחי"ם זה לא ראייה, אבל אם יבוא משהו שלא בזמן הגמ"ח, ושלא לפי התקנון, איך יתנהג עכשיו, האם ילבין את פניו ויגרשו, או יקבלנו בסבר פנים יפות. [ולענ"ד כשאדם פותח גמ"ח ויודע את המציאות שיש אנשים 'נודניקים' והוא עלול להכשל בהלבנת פנים¹¹, יצא שכרו בהפסדו, הגם שהרויח כ"כ הרבה חסדים, אבל 'אין הצר שווה בנזק המלך', כי התביעות בבין אדם לחברו מאוד חמורות].

לברוח ממחלוקת כמו מאש

והמשיכה של היצה"ר אל הלשה"ר והמחלוקת נעשית באופן כ"כ מפתה, כי בהתחלה רק מדברים מפה ומשם, [למרות שגם זה לשה"ר גמור, ובנוי על שמועות ודברים שאינם נכונים ומדויקים], וכשאדם שומע את הצדדים, מיד הוא קולט צד מסוים, ודמו נרתח נגד הצד השני, וזה בדוק ומנוסה בכל אדם, רק סטנדר לא מביע דעה, אבל אדם אין אפשרות שלא יביע דעה.

היה מעשה בבנו של הסבא מקלם שבאו אליו על נושא מסוים שחייבים לצאת נגדו, וגם הוא חשב הרבה והגיע למסקנה שחייבים לצאת נגד הדבר הזה, מה עושים? הסתכל על השעון והתחיל לדבר, אולי נעשה כך ואולי כך, ואחרי חמש דקות קם מהמקום ואמר: עד כאן! תמהו האנשים - מה קרה? ! אמר להם: קיבלתי מאבי הגדול שגם מחלוקת שצריך לעשות, זה רק חמש דקות! אחרי חמש דקות מתערב הנגיעות האישיות, ומחלוקת שלא לשמה אסור לעשות בשום פנים ואופן!

אאמו"ר שליט"א [בעמח"ס 'לרעך כמוך' רגיל לומר, שמחלוקת זה כמו פיגוע. דהיינו, שאצל אנשי הרפואה וההצלה, כל תאונה וכדו' יכולה להיות שייכת לתחום מסוים ברפואה, יש פגיעה מוחית, יש שברים באברים, יש פגיעה באברים פנימיים, וכן על זה הדרך. כל פעם מפנים למחלקה אחרת בבית חולים. אבל פיגוע זה טרגדיה שיש בה את הכל! יש כוויות, יש פגיעות באברים פנימיים, יש שברים בכל חלקי הגוף, יש מתים, יש אנשים עם בעיות פסיכולוגיות קשות בגלל שראו את הפיגוע, פשוט אדם רשע אחד שעשה את כל סוגי הצרות ששייך לעשות.

וכך זה מחלוקת, יש הרבה איסורים וצרות שנגרמות מחטאי בין אדם לחברו, יש איסורי לשה"ר, יש רכילות, יש בזיון אב ואם, יש בזיון רבו, יש הלבנת פנים, כל דבר זה סעיף בפני עצמו, נושא בפני עצמו. אבל מחלוקת זה דבר שכולל את הכל, ובכמויות עצומות! ים של לשה"ר, ים של כעס, ים של ביטול תורה, כולא אית ביה. ולכן גדולי הדורות כ"כ צעקו נגד זה, הרמב"ם הידוע באגרת המוסר "ראיתי בעיני לבנים השחירו, עיירות נפרדו, חסידים נאבדו, משפחות נחרבו וכו' ונביאים ניבאו וחכמים חקרו בגנות המחלוקת ולא הגיעו עד תכליתה". ומצווה לבן שלו שאם יש מחלוקת שיקום ויברח.

הצלה בזכות בריחה ממחלוקת

היה מעשה נורא לפני המלחמה באירופה, שהיתה מחלוקת באיזו עיירה, והאבא נכנס לבית והודיע שאם משהו מדבר מילה בנושא המחלוקת, קמים ועוברים דירה מהמקום מיד. ועמדו בזה תקופה

¹¹ היה יהודי צדיק ר' זעליג ברוורמן, שהיה מתמיד עצום יום ולילה, עד כדי כך שסיפרו שכשהלך מביהכ"נ לאולם השמחות הסמוך לחופת בנו נאנח ואמר 'צער גידול בנים'.. ובנוסף היה בעל חסד עצום, והיה אוסף מצרכי מזון מהרבה משפחות ומחלק לנצרכים, ופעם בא אליו משהו לפני כניסת שבת שאין לו לחם לשבת, אמר לו ר' זעליג שאין באפשרותו כי כבר אסף היום מכל מי שיכל. אבל הנצרך בתגובה - העניק לו סטירה. אמר מיד ר' זעליג: אתה צודק! רץ התלבש הסתובב אצל כמה משפחות בבהלה והשיג כמה חלות. אח"כ ראוהו לבילי שבת יושב ובוכה ואומר לעצמו: זעליג זעליג, אתה לא מבין שצריך לעשות חסד, עד שצריך לתת לך סטירה בשביל שתבין..

ארוכה, יום אחד הגיע לחנותו אחד מתושבי העיירה ופער את פיו נגד אחד מגדולי ישראל, ואחרי כמה דקות הוא לא עמד בעצמו וגער בו: איך אתה לא מתבייש לדבר כך נגד צדיק כזה. ומיד תפס את עצמו שנכשל בקבלתו, חזר לביתו, אמר לאשתו – אורזים את החפצים ונוסעים, קרא לבעל עגלה וברחו מהמקום, עבר לעיירה אחרת, למרות הצער הגדול שהיה בזה לו ולכל משפחתו.

אבל בסופו של דבר זה מה שהציל אותו, כשהגרמנים הגיעו לעיירה הראשונה ומחקו אותה כליל, איש לא נשאר ממנה! ואילו לעיירה שבה היו לא הגיעו. ועד היום צאצאיהם הרבים מספרים כל שנה את הסיפור המופלא, המלמד כמה צריך להתרחק מהמחלוקת.

כמו כן היה עם הגאון ר' זלמן סורוצקין חתן ר' אליעזר מטלז, וכשנפטר ר' אליעזר היו עוד חתן במקום, וחשש ר' זלמן שיתחילו לדבר מי יהיה ממשיך הדרך, קם מיד וברח לאמריקה, וידוע שגם טלז כולה נספתה בשואה, והוא נשאר חי עם כל משפחתו בזכות הבריתה ממחלוקת.

הח"ח בצעירותו היה במקום וראה שהתחילו לדבר לשה"ר, אמר – צריך לברוח, ומיד קם וברח, אבל לא רק יצא החוצה, אלא המשיך וברח וברח, רץ בכל כוחותיו, עד שנפל באפיסת כוחות, ואז כששכב על הרצפה קיבל על עצמו לחבר את הספר חפץ חיים.

המבחן מהו 'לשם שמים'

וע"ז אמרו במשנה באבות [ה, יז]: "כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי ושאינה לשם שמים זו מחלוקת קרח וכל עדתו".

צריך לדעת שבאמת קרח היה צדיק גדול, והיו לו כוונות גדולות שהיו נראות לשם שמים, אבל בפנים בשורש הדברים מה שדחף אותו היה הכבוד והניצוח, ובמחלוקת אין כזה היתר כשהכוונה לא טהורה לשם שמים. ועל כן מזה הוא הדרדר מדחי לדחי עד שכפר בעיקרי התורה, ואיבד את חלקו לעולם הבא. אבל שמאי והלל היתה מחלוקתם רק לשם שמים.

ויש לזה מבחן עצום, שמבואר בפסוק "והאמת והשלום אהבו", כשאדם מתווכח עם חברו, זה מגיע ממידת האמת, שלדעתו כן היא האמת ואינו מסכים לצד השני, ובזה אין חסרון, בתנאי שעם האמת הוא אוהב גם את השלום, ולכן ב"ש וב"ה שחלקו והתווכחו בכל נפשם, אבל יחד עם זה היו אוהבים את הצד השני כנפשם, כמו שאומרים חז"ל שאע"פ שנחלקו שמאי והלל, מ"מ היו נושאים נשים זה מזה.

והביאור בזה, שיש שבעים פנים לתורה, ויחד עם המחלוקת אנחנו יודעים שאלו ואלו דברי אלקים חיים, הכל אמת, אף שאדם בעצמו לא יכול לקבל את הצד השני.

אז מצד אחד צריך ללמוד בעומק, לחתוך את הדברים ולעיין בהם לעומקם, ולהחליט את האמת בלי שום פשרות, אבל אח"כ צריך לאהוב גם את מי שחולק עליך, מה זה משנה אם זה מחבר או רמ"א, אם זה ט"ז או ש"ך, הכל דברי אלקים חיים.

אבל כאן מגיעים המידות, וזה החלק של 'שלא לשם שמים', המידות שיש להם תאות הניצוח, וזה גורם חורבן עצום ונורא, שהמחלוקת נהפכת לפן אישי, איך יתכן שהם חולקים עלי? שהם אווזים אחרת ממני?

[וכך מסביר הרע"ב "שהמחלוקת שהיא לשם שמים, התכלית והסוף המבוקש מאותה מחלוקת להשיג האמת, וזה מתקיים, כמו שאמרו מתוך הויכוח יתברר האמת, וכמו שנתברר במחלוקת הלל

ושמאי שהלכה כבית הלל. ומחלוקת שאינה לשם שמים, תכלית הנרצה בה היא בקשת השררה ואהבת הניצוח, וזה הסוף אינו מתקיים, כמו שמצינו במחלוקת קורח ועדתו שתכלית וסוף כוונתם היתה בקשת הכבוד והשררה והיו להיפך¹².

הבדלים שאינם מבדילים

ומוכרחים אנו בזה לעורר על עוד נקודה כאובה. ידוע שדורנו עבר שינוי גדול מדורות שעברו, שתמיד חיו היהודים קהילות קהילות לעצמם, כל קהילה ומנהגיה, כל קהילה ואופיה המיוחד. אבל כיום שעלו כולם ונתקבצו מכל הארצות לארץ ישראל, ובאמת יש בזה אור גדול שהאיר לנו ה', כהכנה לקיבוץ הגלויות בב"א.

אבל אליה וקוץ בה, ההרגל הרע שמגיע כתוצאה מהתקבצות הקהילות, שכל אחד הורגל לסגנון חיים מסוים כפי קהילתו וביתו, וכאשר החינוך הקפדני שבו הורגלנו מצייר הכל בצבעי שחור לבן, שיש אמת אחת והיא מה שאני נוהג, ממילא כל מי שלא נוהג כמוני טועה, וא"כ בודאי שחייבים להעמיד אותו על טעותו, וכמובן להבהיר את זה ג"כ לאחרים.

ובאמת, הרבה פעמים יש לאדם ביקורת על הנהגה שהנהיגו בקהילה אחרת, בעדה אחרת, אבל האדם לא שם לבו שהבדלי האופי וה'מנטליות' בין כל העדות הם מרוחקים מן הקצה אל הקצה! וכשנבין את זה נבין הרבה דברים תמוהים, הרבה הנהגות שלא מובנים לנו. [לאחרונה פגשתי בחור מחסידות מסוימת, שהיו בה הנהגות שהיו תמוהים בעיני, אבל כששמעתי ממנו את המצב השורר שם, והמושגים שעליהם הם גדלים, התחוויר לי מיד הכל, ברגע אחד התהפך לי המבט על הכל].

היו בישראל י"ב שבטים, וכל אחד נהג בצורה אחרת, בני זבולון היו אנשים עובדים, ובני יששכר היו יושבי ביהמ"ד, ובני לוי היו פרושים לגמרי, וכו' וכו' כל שבט ומנהגו, כל שבט ואופיו, וכל אחד קיבל את ברכתו מיעקב לפי מידתו. וכל אחד כמות שהוא עושה נחת רוח לקב"ה.

ואדם צריך לבחון את עצמו, האם אני רוצה לעשות נחת רוח לקב"ה או שמתערב אצלי גם מידות, יחשוב אם בני חוג אחר יפתחו מול ביתו ישיבה עם אלף בחורים, שמתרבה בזה באמת הנחת רוח לה', האם כעת ישמח שמחה גדולה או שיצר לו¹². ואם יש לו צער בזה, בהכרח שהמחלוקת מגיעה ממידות, בהכרח שיש כאן תאוה של התנצחות.

והמחלוקת שהיא לשם שמים הם מתקיימות, עד היום בכל הדורות לומדים את המחלוקות של ב"ש וב"ה, המחלוקות לא בטלו אלא מינה ומינה אתקלס עילאה, וכך בכל ההבדלים, עם ישראל ממשיך להתקיים עם ספרדים ואשכנזים, עם תימנים ויקים, כולם נשארו ויישארו בע"ה עד ביאת המשיח, ומי שמגיע עם נגיעות אישיות, הוא נוגע באש! במחלוקת של קרח מתו גם תינוקות יונקי שדיים, כי

¹² וראוי מאוד לעיין בדבריו המלהיבים של הסה"ק 'יסוד ושורש העבודה', בשער הראשון, שהרחיב בשורש עבודת ה', שעיקרה הוא שבכל עשיית מעשה והדבורים והמחשבות של האדם הן בעסקי שמים הן בעסקי העה"ז עיקר הכוונה בהם שיעשה נחת רוח להבורא ית' ויתעלה שזהו עיקר העבודה וכונת הבורא בנתינת המצוות. כותב אח"כ [בפ"ז] "שא"א שיבא האדם לתכלית העבודה זו השרשית והעיקרית, אם לא כשירגיל א"ע לקיים בתמידות שני מ"ע כלליות שבתורה הקדושה, הא' מ"ע של ואהבת לרעך כמוך, והב' תלוי' בה והיא מ"ע של בצדק תשפוט עמיתך. דהיינו שיאהוב את חברו כנפשו ובגופו בכל ענינים ממש, כמו שהוא שמח כשנותן לו הש"י שום טובה, כן יגיל וישמח בבא שום טובה לרעהו וכן ה' ו להיפך וכו', וכיון שידוע מגודל צער השכינה כביכול בצער האדם, א"כ אם האדם מקיים מ"ע של ואהבת ומצער עצמו בצער של חברו בזה הקיל ג"כ צער השכינה כביכול ויש לה קצת נ"ר בזה. וכותב כמה וכמה אופנים שישמח האדם בבוא שמחה לחברו, שע"ז תרבה הנחת רוח אל הבו"ת.

הקב"ה מעניש את כל מי שקשור למחלוקת, ואותם הילדים שיצאו על כרחם עם הוריהם, כאשר יצאו ניצבים פתח אהליהם, גם הם נחשבו למחזיקים במחלוקת!¹³

מתי ואיך מותר לדבר

והנה יש 'היתר' מפורסם שמביא לקלוקלים רבים, ושמו 'לשה"ר לתועלת', אבל שוכחים שיש בו שבעה תנאים, ואחד מהם שיהיה כונה לתועלת ולא לגנות, האם אותו אדם יכול לומר בכנות שכונתו רק לתועלת, מדוע ברב שלו הוא לא מוצא לנכון לומר לשה"ר לתועלת? האם הרב שלו הוא האדם המושלם שאין בו שום רב? אדם צריך לבדוק את עצמו, אם אותו אדם שעליו אני מספר היה האבא שלי, אדם שאני הכי אוהב, האם גם אז הייתי מדבר עליו?

ודבר נוסף, שהח"ח חוזר עליו שוב ושוב בספרו, שכל דבר שהאדם נגוע בו אסור לו להשתמש בדבר זה בתור לשה"ר לתועלת, למשל, אדם שלא מתפלל כראוי ע"פ ההלכה, אסור לו לספר על אחר שג"כ אינו מתפלל כראוי. ומביא ראיה מיהוא, שהרג את כל בית אחאב על מה שעבדו ע"ז, והיה לו ציווי מהקב"ה לעשות את זה, ומ"מ אח"כ כשעבדו פיתו אותו לעבוד ע"ז, נענש על הריגת בית אחאב, כי אין היתר להרע לשני כשאתה נגוע או תהיה נגוע בזה.
ורק בדברים של הצלה ממש, מוכרח לספר ולעבוד על עצמו מעתה להיות שלם בזה
ועוד תנאי שמוריד הרבה מה'היתרים', מה שכותב הח"ח שיראה בעצמו את הדבר שמספר, וזה ג"כ נדיר שאדם יראה בעצמו, בדרך כלל הכל משמועות שפלוני אמר ושמעתי מאלמוני וכו'.

ומה שכתב שם עוד שלא יוסיף, גם זה דבר שקשה לביצוע, לא להוסיף אפילו קריצת עין אחת יותר ממה שצריך, לספר בדיוק ללא כחל ושרק.

והדבר העיקרי שצריך לדעת בכל המקרים האלו, שאין בזה שום תועלת!! המצב הזה של גינוי ת"ח, זה מצב שאין בו שום תועלת, רק נזק כמו שהבאנו ממרן הגרש"ז זצ"ל שאמר לאותו אב, שהסיבה שילדיו לא גדלו כמו אצל השכן, מפני הביקורת על ת"ח.

המשנה אומרת 'איזהו חכם הלומד מכל אדם', מכל ילד ומכל אשה ואפילו מכל שוטה יש מה ללמוד, קל וחומר מאדם שעמל בתורה כל ימיו, תלמידי חכמים, יש מה ללמוד מהם בלי גבול, וכאשר אדם מגנה תלמיד יחכמים, ממילא לא הוא ולא השומע לא יוכלו לתת את לבם ללמוד מדרכיהם.

כאשר אומרים לילד על חסרון של פלוני שמתפלל כל היום ולא לומד, הוא לא יוכל לקחת מוסר להתעלות בתפילה מהמעלה שלהם בתפילה, כשיש מישהו שחזק באהבת ישראל, ומעבירים על זה ביקורת, ממילא אי אפשר להתחזק באהבת ישראל שיש כ"כ הרבה מה ללמוד מהם.

[ובעיקר הטענה צריך לדעת, שכל אחד מוכרח שיהיה לו נושא מסוים בעבודת ה' שעליו הוא יתן את לבו, כי הלא איא אפשר לאדם פשוט להשתלט על כל עבודת ה' מו הח"ח, ושאר הגדולים, ולכן כל חוג בוחר לעצמו מעלה שבה הוא מקפיד ביותר, וראוי לשבח על מעלתו, ואי אפשר לגנות אותו על זה. מה שאדם צריך לעשות להיפך, ללמוד מכל אחד את המעלות, מאלו את התפילה, מאלו את אהבת ישראל, וכן הלאה.

כשר"א מנה שבחן של תלמידיו, הוא לא אמר שארבעה אין להם לב טוב, אלא חיפש את הנקודה שאפשר ללמוד מכל אחד.

לפעמים יש תועלת שאדם מדגיש לבנו או לתלמידו שישים לב על המשקל של הדברים, שלא יטה לכיוון אחד יותר מדי, אבל לא לבוא עם גנות בעלמא. גנות רק מביאה סכסוך ושנאה ומחלוקת, ושבח תלמידי חכם אין קץ וחקר למעלתו.

והכי גרוע, כשמגנים אדם גדול בפני תלמידיו, זה נורא, עד שאדם מקבל מרבו, גם את זה לקחת ממנו?

ויש כלל גדול בזה, תמיד כשיש לאדם התלבטות על דבר אם לעשותו או לא, שיחשוב מה החפץ חיים היה עושה בכזה מצב, האם גם כן היה נוהג כמוני. ברוב המקרים השאלה תיפתר מאליה..

"מורא רבן כמורא שמים"

זהירות בכבוד ת"ח

ידועה הדרשה של ר' חיים מוולז'ין שנשא לפני ראש השנה, הדרשה המפורסמת שנפסקה כמה פעמים באמצעה מרוב הבכיות וההתעלפויות בציבור. ובתחילת הדרשה הוא מביא שם את המשנה בסנהדרין: "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב", אומר ר' חיים, כל אחד לומד את המשנה הזו ומרגיש רגוע. אבל יש שם המשך, "ואלו שאין להם חלק לעוה"ב", לא כולם יזכו, יש כאלו שרח"ל ישארו בחוץ. ומונה שם כמה דברים שעליהם אמרו חז"ל שאין להם חלק לעוה"ב.

ואחד מהדברים במשנה שם זהו 'אפיקורס'. נו, האם זה שייך אלינו? וכי שייך יהודי מאמין שהוא אפיקורס? כנראה שכן! אומרת הגמ' [בדף צט] שהמבזה תלמידי חכמים כבר נקרא אפיקורס!

מה זה נקרא מבזה ת"ח? זורק אבנים? ! מכנה שמו ברבים? ! יעוין שם בגמ' כמה דוגמאות, דברים ברורים וחמורים מאוד, למשל – אדם שמזכיר שמועה של רבו, ואומרה בשם עצמו, זה כבר זלזול ברבו! או דוגמא אחרת, שאומר 'הני רבנן', זה גם זלזול, כי היה צריך לומר בלשון של כבוד 'רבתינו'. ומספרת הגמ' שר' פפא אמר פעם אחת בטעות את המשפט הזה 'הני רבנן', וישב בתענית. כי זה כבר נקרא לזלזל, הוא כבר חשש על העוה"ב שלו.. ועוד מסופר שם, שר' ירמיה דרש דרשה, א"ל ההוא סבא 'יישר', אמר לו ר' ירמיה לרבי זירא: זה גם כן מיחזי אפקרותא! גם זה זלזול.

ובאמת, כשקוראים את הדברים האלו בדור שלנו זה נראה ממש תורה חדשה, מה פירוש לומר שם של רב ולא להביע מיד דעה מי הוא ומה הוא. ויש כאלו שעשו מזה מצוה, להודיע את הדרגה של כל ת"ח. ואם הוא לא מהמפלגה שלנו, זה איסור להזכיר את שמו. ולא מדובר על דברים יוצאי דופן, אלא זו השפה.

אבל זה משחק באש! אדם יכול בהינף יד לאבד את החלק שלו לעולם הבא! להיות אפיקורס ממש. ואם נבוא לדבר על חינוך הילדים, כמה הרס הדבר הזה גורם, ילדים צריכים להרגיש את האמת, שיהודי שלומד תורה אין למעלה מזה, שתי טייסים שטסים באוויר קילומטרים מעל הארץ, מישהו יתחיל למדוד מי יותר גבוה? !

היו שני שכנים בירושלים, האחד תלמיד חכם מרביץ תורה ברבים, אבל לא זכה לנחת מהילדים, ואילו שכנו אדם פשוט, אבל בניו יצאו מרביצי תורה כולם, ובמר לבו פנה הת"ח אל הגרש"ז אויערבאך וצ"ל למה אני לא זכיתי והוא כן זכה? אמר לו הגרש"ז: אתה אדם חריף ושנון, מגיע אדם

לבית הכנסת ודורש דרשה, מה אתה אומר אח"כ בבית – האדם הזה לא יודע ללמוד! ואילו השכן יוצא מהתפעלות – איזה ידיעות, איזה לשון רהוטה, וכו', אדם אחר שהגיע לבית הכנסת האריך בתפלתו באופן מיוחד, אתה מבהיר לילדיך שזו לא הדרך, צריך להשקיע יותר בלימוד! אבל הוא אומר לבניו – תראו איזה תפילה מיוחדת. ספר חדש יוצא, אתה מיד מוצא את החסרונות, והוא – את המעלות.

אם כן, אמר לו הגרש"ז, מה לך כי תלין על ילדיך, הרי אתה חונכת אותם שאין להם למה לשאוף, אם יצאו בקיאים – יאמרו עליהם שאינם יודעים ללמוד, אם ישקיעו בפלפול – יאמרו עליהם שחסר להם ידיעות, וכו' וכו', וא"כ בשביל מה להשקיע. ולעומתם ילדי השכן, יודעים שמה שלא יצאו, כבר יהיו בעלי דרגה גדולה, בין אם יתחזקו כך או כך, ירגישו מכובדים.

א"כ כמה צריך להזהר, כל אדם שמייצג את התורה, להעריך אותו ולכבד אותו מאוד מאוד. לא בגלל הדרגה שלו, אלא בגלל שהוא מייצג את התורה, ואנחנו צריכים לכבד את התורה.

"הוא היה מונה שבחן של חכמים". כשמתעסקים עם גדולי ישראל צריך רק לשבח אותם, לא לנסות למדוד אותם, וקל וחומר שלא להשוות בין רבנים, קל וחומר מדורות עברו שא"א לדעת מיהם, ובפרט שאיננו יודעים מה זה שקיעות בתורה, מה זה אדם גדול. [הח"ח כשהיו מדברים עמו על רבנים היה אומר מיד 'הוא אדם כשר' ומעביר נושא, לא הסכים להביע דעה על שום גדול, שלא יבחנו את דבריו על פלוני ועל אלמוני, את מי שיבח יותר. וכן ידוע שבמשנ"ב וח"ח לא הביא שום פוסק מדורו, [זולת שעה"צ אחד שמביא אור שמח ויש לזה הסברים ידועים מדוע הביאו], והפשטות שזה משום אותו טעם, שלא יתחילו לדון את מי הביא יותר, ואיך כינה כל אחד].

רע"א בכתובות מביא מדרש על אליהו הנביא, אומר המדרש איך זכה אליהו להחיות מתים, האם בגלל הקדושה, הענוה, הצדקות, רוח"ק? לא בגלל כל אלו, אלא משום שכשהיה רואה ת"ח היה מנשק אותו ומחבק אותו וקורא לו רבי רבי, רבן של כל ישראל, כל תלמיד חכם, בלי יוצא מן הכלל. וכן ידוע מגדולי ישראל בדורות האחרונים שהיו קמים לכל תלמיד חכם שהוא, בלי הבדלים כלל. ועכ"פ מה שיוצא מזה, מי שמזלזל בכבוד התורה, וביהודים שלומדים תורה, בקלות יכול להיחשב כאפיקורס רח"ל, מלבד מה שמסכן את כל חינוך ילדיו.

"צדו צעדינו מלכת ברחובותינו"

חיזוק לבני תורה באחריות על קדושת עם ישראל

הנסיון הגדול, וחשיבות כל חיזוק

החפץ חיים עורר פעם על ענין נחוץ, ואמר אח"כ: אם תשאלו מי שמני לעורר על זה, התשובה, שכשיש שריפה כולם צועקים, לא שואלים את מי שבא לכבות האם אתה ראוי לכבות או לא, מה אתה קשור וכו'. ומאותה הסיבה גם עכשיו כשאנחנו באים לעורר, איננו באים אלא בתור שליח ציבור, לזעוק את זעקת עם ישראל.

וכשבאים לדבר על הנושא הזה של צניעות, צריך לפני כן לדעת, שהנסיון של הנשים בנושא הזה הוא מאוד קשה! בדורות קודמים נשים גדלו בבית שלהם, אבל היום האשה גודלת ברחוב, הבנות יוצאות

לרחוב, וגם בבית ספר מקבלים חינוך אחר ממה שמקבלים בבית, שומעים מושגים אחרים, אין בת שלא חשופה לכל ההבלים שבעולם, וגם מי שמצליחה להחזיק מעמד, הנסיונות הם קשים מאוד, והלחץ מצד החברה גדול.

וממילא כיון שכל חיזוק קטן לאשה קשה מאוד, ממילא הוא גם חשוב מאוד בשמים, ואין ספק שאשה בדור שלנו שמחזיקה מעמד כראוי בנסיונות, יכולה להתגאות על דורות קודמים, ולומר 'זה תוקפי וגדולתי'.

וא"כ אסור לזלזל בכל חיזוק קטן ומאמץ בצניעות, כי כשהקושי הוא גדול השכר כנגד זה הוא עצום. ובודאי שהחובה גדולה, אך כל התקדמות יקרה מאוד, ולכן בעל שלא יודע זאת כראוי, הוא לא נותן כוחות נפש לאשה להתחזק עוד ועוד, אלא מזלזל במעשיה, ואליבא דאמת מעשיה הם גדולים ויקרים! ובפרט שהיצר משקיע בזה כוחות גדולים מאוד! לא אכפת לו ליצר שהאשה תתחזק בהרבה דברים אחרים, אבל העיקר שלא תתחזק בצניעות, ושם הוא משקיע את כל המאבק.

וכתוב בגר"א, שכשם שתבלין היצה"ר זה התורה, כמו שכל אחד יכול להרגיש שהשתחררות מהעולם הזה והבליו זה רק בעמל התורה, ובדיוק אותו דבר זה צניעות אצל נשים, אשה שמשתנה בצניעות היא מרגישה מרוממת, היא מרגישה מישהי אחרת. והיצה"ר יודע את זה, שכל התוקף והעוצמה זה בצניעות, ולכן הוא נלחם נגד זה בכל עוז. ועל כן אמר הר' שך זצ"ל, "שחיזוק אחד בצניעות שוה יותר ממאה חומרות בדברים אחרים!".

ההפסד שמגיע לנו ולצאצאינו

והנה הרבה אברכים מרגישים, שזה לא קשור אליהם. אבל צריך לדעת שחוץ מהאחריות הגדולה שמוטלת על כל אחד, כמו שיבואר עוד להלן, מלבד זה אחד הנפגעים העיקריים מהנושא הזה הוא הבעל בעצמו. כל אחד מאיתנו רוצה להצליח בלימוד, אבל קדושת וצניעות האשה זה אחד התנאים העיקריים לזכות לתורה. כי הבעל והאשה הם נשמה אחת, כמו שכתוב "ויקרא את שם אדם".

ועוד מובא במ"ב [בסימן ע"ה] שאשה שהולכת שלא בצניעות - "גרמא מסכנותא לביתא, וגרמא לבנהא דלא יתחשבון בדרא, וסטרא אחרא לשרות בביתא", כל ההצלחה וקדושת התורה של הבעל והילדים תלוי בזה. וכמה אברכים בוכים על ילדים שנאבדו, כמה דמעות מורידים על חינוך הילדים, והרבה מאוד אפשר היה למנוע ע"י הצניעות של האשה. [סיפרו על בחור שהיה עילוי ומתמיד עצום בישיבתו, ופתאום התחיל להתדרדר בצורה נוראה, ואף אחד לא ידע את שורש הבעיה. ראה הראש ישיבה שכך, וקרא להוריו לשיחה. אמר אותו ראש ישיבה: ברגע שהאמא נכנסה, הבנתי הכל!!! כבר לא הייתי צריך לברר שום דבר...]

ידוע שהר' שך לא היה מעורר על דברים שלא אסורים מעיקר הדין, אבל כשהוא דיבר על זה הוא צעק, שאם נשים לא הולכות בצניעות צריך לסגור את הכוללים. אין כמעט ערך לתורה שלומדים כשהאשה הולכת באופן כזה.

וזה כל כך חבל! משקיעים כל כך הרבה שנים בכולל, והכל הולך לטמיון, ובגלל מה? בגלל בגד אחד. לא חבל?!

היה סיפור נורא בזמן האר"י, שחי אז בצפת הרמ"ק [ר' משה קורדובירו], שהוא היה ענק שבענקים, ולפני שנפטר הוא אמר שיקום אחריו אדם שיותר גדול ממנו וידרוש את כל סודות התורה אחרת ממנו, והסימן מי הוא, שהוא יראה את העמודא דנורא על מטתו. והנה בזמן הלוייה שאל האר"י, האם מישוהו כאן רואה משהו? קם בחור בן 14 ואמר: אני רואה עמוד אש על המיטה.. אמר לו האר"י:

אשריך ואשרי חלקך, כי אם ראית כך אות הוא שמימיך לא פגמת במחשבה, אתה תהיה החתן של הבת שלי. וכבר התקרב מועד החתונה, ואותו בחור היה זוכה להיות חתנו של האר"י, ולעלות במעלות עבודת ה' לפסגת השלימות, ממש לא יאומן, אילולי מה שאירע ממש לפני החתונה, שבמוחו של אותו בחור עברה מחשבה על ארוסתו, בת האר"י, והאר"י ראה זאת עליו וראה את הפגם שנפגם מזה, וניתק לאלתר את קשר השידוכין.

האם אנו יכולים לתאר לעצמינו את הבחור הזה לאחר מכן? האם אפשר לדמיין איך שהוא הסתובב כל ימיו, באיזה צער נוראי שהפסיד מעלה נוראה ונשגבה, מה הוא יכל להיות, כמה כל עם ישראל בכל הדורות היו נהנים ממנו, ובגלל מה הפסיד את הכל - בגלל איזה מחשבה קטנה. ומאידך, אם היה יודע לפני כן את ההשלכות הנוראות שיהיו מזה, איך היה שומר את עצמו, ואיך היה מתאמץ בכל תוקף במחשבותיו..

היה משפחה מפורסמת מאוד, שכל העולם נהנה מאורה, משפחת קרליץ, גדול האחים הלוא הוא החזון איש, והיו לו עוד אחים גדולי עולם, וחתנם היה הסטייפלער, ונכדם הוא ר' ניסים קרליץ, וכו' וכו', משפחה שהפכה את כל העולם. פעם שאלו את האמא במה זכתה, איך זוכה אשה אחת למשפחה שכולם גדולי ומאורי העולם? אמרה האמא: נדמה לי שזהו בזכות שהתנהגתי בצניעות יתירה.

נתאר לעצמינו, מה היה קורה אילולי היתה מקפידה על כך? היא לא היתה עוברת ח"ו שום עבירה, אבל לא היתה מתנהגת בצניעות ראויה, היו מראים לה אחרי המאה ועשרים מה הפסידה, החזון איש, הסטייפלער ולהבחל"ח בנו ר' חיים, וכו' וכו', את הזכויות העצומות שכל כלל ישראל זכה מהם, הרי היתה מורטת את עצמה בצער עצום ונורא.

ואי אפשר לדעת כמה נשים עוד ישנם שגם כן אמרו לעצמם, זה מותר על פי הדין, אז נלך ככה.. כמה הם הפסידו. כמה חזון איש וסטייפלער הפסידו בגלל אשה שהלכה בקו הדין, ולא שמרה כראוי על צניעות. וזה הפסד כל כך גדול, ועל מה? על שטויות! על דברים שאין בהם ממש..

כח ההשפעה בידינו

וצריך לדעת שעיקר הדבר מגיע מהבעל! כל אשה סו"ס קשורה בבעל ולא יכולה כל הזמן ללכת נגד רצונו, ואם הבעל מעורר על הדברים כל הזמן, אפי' אם בתחילה לא שומעים לו, אבל אם יודעים שצניעות זה נשמת הבית, מהדברים הבסיסים בבית, ותפקיד האשה לשמור על הצניעות בכל תוקף שבעולם, זה נקבע שכך זה, ואח"כ האשה מושפעת בלי ספק. [אבל כמובן, בדברים רכים המתקבלים על הלב, ובלי הערות ונקבות ודברים מצערים].

הרבה אברכים יקרים מתחילים לעורר בבית, אבל מפסיקים מהר מאוד, כי חוששים על השלום בית.. אבל צריך לדעת, שהיה לנו סבא, שהקב"ה דיבר איתו ואמר לו לא לאכול עץ מסוים, והנה מגיעה החתונה, הקב"ה קילעה לחווה והביאה אל ביתו, כלה נאה וחסודה, כל מלאכי השרת רקדו, חתונה נפלאה. מגיעים לחדר יחוד והנה מולם צלחת של פירות ריחניים מהעץ האמור. האשה מתפתה ואוכלת, ועכשיו היא מפחדת שבעלה יחיה ויקח אשה אחרת, ולכן מתחילה לשכנע אותו לאכול. אבל הבעל לא מסכים, ה' לא מרשה! מיד התחילה לבכות, אבל הבעל עדיין לא מסכים, בכתה ובכתה, והוא ראה שהעסק מר, השלום בית מתחיל להתערער, נכנע ואכל.

והקב"ה הוכיח אותו על זה: "אשר שמעת לקול אשתך, ארורה האדמה בעבורך", כל הקללות שקיללו שם, הכל בגלל "אשר שמעת לקול אשתך", אז מה אם האשה בוכה? אמר ר' ישראל סלנטר, לפעמים מי שמתייחס לנחל של דמעות מאשתו, זה אכזריות! שהרי האשה לא מבינה בזה, אשה לא

יודעת מה זה הרהור אחד של בחור אחד, שהמהרי"ל דיסקין אמר שזה גרוע ממות! והרי זה ממש כמו ילד שבוכה שהוא רוצה לרוץ לכביש! האם אביו ירחם עליו וניתן לו? ודאי שזה אכזריות ורוע לב. [וכמובן כמו שהזכרנו, שיהיה בדרכי נועם והבנה וכבוד גדול, אבל ח"ו לא לוותר].

ומי שיתבונן יראה שבמשך תקופה שמחזקים את זה בבית, כל הבית משתנה, ובסוף האשה עצמה תופסת את זה ומעוררת בעצמה.

וגם הילדים!! לחנך את הבנות על זה, כל כך חבל, רואים ילדות שלבושות בצורה כל כך נוראה, שה' ישמור, הרי אין לה אפילו יצר הרע, הכל רק בגלל ההורים. וזה אסור על פי ההלכה! שהרי יש חובת חינוך לצניעות, וזה מגיל שלש. ואם לא מחנכים את הבת לצניעות, איך רוצים שיהיה לה אחר כך גישמאק בצניעות?! ואחר כך מגיע השלב שהיא מתחילה להתוכח מעצמה עם ההורים, ולהחליט בעצמה איך ללכת. אבל אם מגיל שלש ברור שכך לא יוצאים מהבית, כמו שלא אוכלים מאכלות אסורות, זה נכנס!

ואם האבא והאמא בוערים בצניעות, הילדים רואים את זה וזה משפיע. [כשם שכל דבר משפיע, כמו שסיפרו לאחרונה על גננת שאמרה לילדות להגיד מילה שיש בה חולם ו', ילדה אחת אמרה מיד 'וולוו', וילדה שניה אמרה 'יבמות'.. הבינו מיד מאיזה בית כל אחת הגיעה, ומה המושגים שכל אחת שומעת] הבנות שומעות ורואות מה אכפת לאמא, מה מפריע לאבא, זה הד שנשמע בבית וכולם יודעים את זה. אם כן הכוחות של ההורים להשפיע הם נוראים.

והנה יש אברכים שהיצר מפתה אותם, שהם צריכים את זה בשביל ה'פת בסלו', וכדרכו מוצא חבילות ראיות מן הש"ס והראשונים שדאגו ל'פת בסלו', וכבר צווח כנגד זה מרן הח"ח ז"ל, ואמר שכל זה רק בתוך הבית, הכל נגמר במפתן הבית, שמחוץ לבית אין כלל טענה כזו!

ה' יעזור שיתקיים בנו מה שכתוב "עתידים מלאכי השרת לומר לפני כל צדיק וצדיק קדוש". שנא' והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו. ובזכות זה לא ישמע עוד שוד ושבר בגבולנו..

"אגודים בצרה לשפוך תחינה"

חובת ההשתתפות בצער עם ישראל

כל אחד נתבע להתפלל על הציבור

כאשר עם ישראל כולו נמצאים בצרה גדולה, הדבר הראשון שצריך כל אחד ליתן אל לבו, הוא חובת הנשיאה בעול עם הכלל. וזה מתבטא בעיקר ע"י תפילות ותחנונים על עם ישראל. ע"כ חובה עלינו שלא להסתפק בתפילות הקבועות, אלא להוסיף עוד תפילות ותחנונים לה', וכמובן, גם בתפילות הקבועות להוסיף עוד ועוד כוונה ותחינה מעומק הלב.

והנה לפעמים מתגנבת מחשבה: וכי אני יכול לשנות משהו? האם תפילתי היא זו שתעביר את רוע הגזירה?

אבל בחז"ל אנו רואים בכמה וכמה מקומות שזו טעות גדולה! כידוע הדרשה על הפסוק [בישעיהו נד] "כי מי נח זאת לי", שהמבול נקרא על שמו של נח, כי הוא לא התפלל שלא יהיה מבול [ע"י

בזוה"ק בראשית סז:]. ומאידך במקו"א משבחים חז"ל את אברהם אבינו, שכאשר אמר לו הקב"ה שרצה להשמיד את סדום ועמורה, שהיה ראוי שיסמך 'באבוד רשעים רינה', ואילו הוא הלך והתפלל עליהם בעקשנות, אולי יש חמישים ואולי ארבעים וכו', עד שראה שכלתה הגזירה.

וכן משה מסר נפשו בתפילה על ישראל, כמו שכתוב בתנא דבי אליהו [ו' ד'] עה"פ "זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב וגו'": "לפי שבימי הושע בן בארי ובימי שאר הנביאים לא היו יודעין לשפוך רחמים ולבקש תחנונים על ישראל כמו ששפך משה רבן.. הואיל ועמד בתפילה ד' וה' פעמים והציל את ישראל מן המיתה, העלה עליו הכתוב כאילו כל התורה כולה של משה היא". וזה פי' הפסוק 'ויחל משה', מלשון חלחלה, כ"כ התפלל עד שאחזתו חלחלה. ושם בזוה"ק איתא שמשה מסר נפשו על ישראל, ולא התנחם במה שאמר לו הקב"ה "ואעשך לגוי גדול", ומסיימים שם חז"ל: "ובכל זימנא דדינא שריא בעלמא, רוח"ק אמר 'וי דלא אשתכח כמשה'".

ובל נחשוב שדוקא על נח היתה תביעה כי הוא היה הגדול בדורו, ולא על כל אדם פשוט. כי מבואר בחז"ל לא כן, שגם נח לא ידע שהוא גדול דורו, ומיעט עצמו בענוותו, ובכל זאת באו אליו בתביעה. וכן מבואר במקו"א "וירא כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב, כשהקב"ה רואה שאין ממי שיבקש עליהם רחמים כמשה, וכפנחס שנא' ויעמוד פנחס ויפלל", מי היה פנחס? בחור צעיר, לא היה מנהיג ולא כהן, והוא עמד והתפלל והמגיפה נעצרה. א"כ בודאי שהכח של כל יחיד זה כח נורא.

הכח העצום בתפילה על הרבים

ובפרט כשמתפללים על רבים הכח הוא גדול ועצום להשפיע, הרבה יותר מתפילת האדם על עצמו. ובב"ב [צא:] יש מ"ד גבי מחלון וכליון, "מפני מה נענשו - שהיה להן לבקש רחמים על דורם ולא בקשו, שנאמר בזעקך יצילוך קבוציך", יעו"ש במהרש"א, שחז"ל מפרשים 'קיבוציך' לא קיבוץ הרבים לתפילה, אלא כשמתפללים עבור הקיבוץ של עם ישראל, זה יציל גם את האדם עצמו.

וכן בתוס' בר"ה בדף טז. מבואר, שאם אדם מתפלל על רבים יש לזה כח של תפילת רבים. ובברכות יב. "כל שאפשר לו לבקש רחמים על חברו ואינו מבקש - נקרא חוטא", דהיינו שזה לא רק מעלה מוסרית בעלמא.. [ולכן כל מי שידוע שיש לו חבר שיש לו קושי בדבר, יש לו דין להתפלל עליו, אם מעט ואם הרבה]. "ואם ת"ח הוא צריך שיחלה עצמו עליו, שנא' ואני בחלותם לבושי שק", על מי זה נאמר על דואג ואחיתופל שאין להם חלק לעוה"ב, בכל זאת כל כך התחנן דוד בשבילים. וא"כ ק"ו כאשר כל עולם התורה נמצא בצרה נוראה, עאכו"כ שצריך כ"א שיחלה עצמו ע"ז. להצטער מאד, ולהתפלל עליהם מעומק הלב.

ותפילה כזו על הציבור, זה תפילה שכוחה רב. כמבואר בפסוק ביחזקאל [כב, ל] על החורבן: "ואבקש מהם איש גודר גדר ועומד בפרץ לפני בעד הארץ לבלתי שחתה ולא מצאתי, ואשפוך עליהם זעמי באש עברתי", הקב"ה חיפש מישהו שימנע את החורבן, מי זה האיש שיוכל למנוע את החורבן? אומר התרגום: "ואתבע מנהון קדמי, גבר דליה עובדין טבין, דייקום בתרעתא קדמי, ויבעי רחמין על עמא בדיל דלא לחבלותא". הקב"ה חיפש אדם בעל מעשים טובים שילך ויתפלל בעד עם ישראל, שהוא זה שיכול להפוך את הצרה.

וכן בפרקי היכלות מספרים חז"ל באריכות על תפילת מלאכי השרת לפני הקב"ה, שעלה מטט' (הוא חנוך) למקום ששום מלאך או שרף אינו יכול לעלות שם, וניסה להליץ טוב על ישראל, ואמר לו הקב"ה שחטאו ישראל שריפו עצמן על ד"ת, ולא היה יכול להליץ טוב בעדם. ואומרים שם חז"ל

"גדולים בעלי תשובה יותר ממלאכי השרת", שהם היו יכולים לבקש רחמים ולעצור את הגזירה! ואין הכונה דוקא ליהודי משומד שחזר בתשובה, אלא כל אחד שעשה חטא וחזר בתשובה הוא בכלל בעלי תשובה, כל יהודי שעושה מהפיכה לכבוד ה' ית', אומר הקב"ה כביכול אין לי מה לענות לו. ומבואר א"כ דבר נורא, שאם היו מתפללים כמה בעלי תשובה בזמן חורבן הבית, היו יכולים לעצור הכל! לא מנהיגי הדור ולא קדושי עליון, אנשים פשוטים שיתפללו, הם היו עוצרים את החורבן, למרות שנגזרה הגזירה. אז בודאי שאנחנו יכולים לעמוד חזק ולעצור את הגזירות. ויש מאמר בירושל' מובא ברא"ש.. כיון שהוא נאמן בשליחות הכל ומוסר נפשו להגן בעד, כדאי הוא שיעשה נס מן השמים, כל בן אדם שבא למסור נפש על המצב, הקב"ה ישאל אותו באיזה כח אתה בא, הוא יענה בכח שישים ריבוא נשמות.

להצטער עם הציבור

ויש בזה עוד דין שאמרו חז"ל במס' תענית [יא.] "תנו רבנן: בזמן שישראל שרויין בצער ופירש אחד מהן, באין שני מלאכי השרת שמלוין לו לאדם, ומניחין לו ידיהן על ראשו, ואומרים פלוני זה שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור". יש קפידא מאוד גדולה שבזמן שיש לישראל צער שלא יפרוש אדם עצמו מצער הכלל. ובהמשך שם: "ואם עושה כן עליו הכתוב אומר והנה ששון ושמחה וגו', מה כתיב בתריה ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותו". ומוכח כאן שזה חיוב ולא רק מדריגה, כי א"כ לא היה קפידה, אלא זה מעצם צורת עם ישראל.

על אחת כמה וכמה, כאשר עם ישראל מגיע בכזו עת צרה גדולה, שעומדים לכלות את נשמת עם ישראל, שאין לאדם לומר 'זה לא נוגע אלי', או 'ממילא אין לי מה לעשות'. אלא חובה בודאי להצטער עם הציבור, כל אחד במידת היכולת להוריד מתענוגיו בימים האלו בשביל הצער עם הציבור, הרי כל הציבור בצער איך אני יכול להתענג.

ובתנא דבי אליהו (מובא במס' פ"ט, ע"ש) "כל חכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו, ומתאנח על כבודו של הקדוש ברוך הוא כו', כל ימיו, ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים ולכבוד בית המקדש ולישועה שתצמח בקרוב ולכינוס גליות, זוכה לרוח הקודש בדבריו".

"מיצאוני השומרים הסובבים בעיר"

התבוננות של תורה בגזירות על לומדי התורה

התחזקות שהכל מאתו ית'

בכל מקרי החיים, כל מה שקורה בעולם, חובה על כל יהודי לחיות בחוש ובודאות שהכל מאיתו ית', והכל עם סיבה עליונה מה' ית', מסבב כל הסיבות.

בגמ' [בברכות] מסופר שר' הונא החמיצו לו ארבע מאות חביות של יין, ונכנסו חבריו לנחם אותו, ואמרו לו שמא זה בגלל שלא הביא שכר לאריסיו כראוי. רק זה מה שהם בדקו מהסיבה שהביאה

להחמצה, לא המזג אויר שהיה ביקב, ולא החביות שבהם היה היין, כי היה ברור להם שאיך זה החמיץ - מעבירה.

יש עוד גמ' [בב"ב] שר' פפא עלה בסולם ונשמטה רגלו ליפול ולהסתכן חלילה, ונסער מאוד מזה, ואמר 'השתא כן איחייב מאן דסני לן כמחללי שבתות וכעובדי עבודת כוכבים'. עד שאמרו לו שמא בא לפנינו עני ולא פירנסו, ועי"ז נרגע. כי היה לו ברור שרק מזה יכלה להגיע הנפילה.

וכך בכל פרט ממהלכי החיים צריך לחיות שזה מאתו ית' לעורר אותנו, ולחשוב מה השם רוצה מאיתנו עכשיו.

ב' סוגי שומרים לעם ישראל

ובנוגע לצרות שבהם אנחנו נמצאים עכשיו, הגזירות הקשות המאיימות עלינו ע"י שונאי הדת, וכאן קשה להרגיש שגם זה מאיתו ית', וגם זה בשבילנו, שהרי זה נעשה ע"י אדם ובבחירתו.

והנה בשיר השירים נמצא פעמיים את הלשון "מצאוני השומרים הסובבים בעיר", פעם אחת הכוונה למשה רבנו ולאחריו, אחרי חטא העגל שכלל ישראל התרחקו מה', וביקשו להתקרב חזרה, ומצאו את משה ואהרן מנהיגי ישראל, וזה 'השומרים', שהם מרוממים את כלל ישראל ודואגים להם.

ופעם שניה כתוב "מצאוני השומרים הסובבים בעיר, היכוני פצעוני וכו'", ושם מדובר על נבוכדנצר וחילותיו, שהיכו ופצעו את כלל ישראל בצורה נוראה, ונשאו את רדידי - זה ביהמ"ק.

מבואר כאן שלכלל ישראל ישנם שתי שומרים, אחד הם צדיקי הדורות, הם עומדים על המשמר להגן ולשמור על עם ישראל בכל הדורות. ויש שומרים אחרים, הם נ"נ וחבריו, שהם שומרים עלינו בדרך אחרת, דרך של היכוני פצעוני. כי גם המכות שנותנים לכלל ישראל זהו השמירה עליהם, שמירה להתעורר לחזור לקב"ה. והשי"ת מנסה קודם לעורר את ישראל ע"י השומרים הראשונים, הם גדולי ישראל, אבל כשלא מתעוררים ח"ו מביא את השומרים השניים, הם אומות העולם.

התחזקות עם ישראל ע"י הצרות

וכך היה לפני חורבן הבית, שהקב"ה שלח את ירמיהו והוא בא וצעק, ולא שמעו בקולו. עד שבסוף הגיע נ"נ והוא זה שעורר את כלל ישראל, א"כ אומות העולם נועדו לעורר אותנו לחזור לבורא עולם ולהתחזק בעבודתו

וידוע שגם לפני השואה היה כעין זה, שגדולי הדור דאז, ובראשם הח"ח ור' ישראל סלנטר, צעקו בקול גדול על נגע ההשכלה שפשה בחלקים גדולים מעם ישראל, וזה לא עזר מספיק, אלפי יהודים הדרדרו ונסחפו להשכלה. ואז הגיע הצורר הידוע ימ"ש, עשרים שנה לפני החורבן, והוא צעק ממש אותם צעקות שצעקו גדולי ישראל, וגזר עליהם גזירות שלא רצו לקבל מגדולי ישראל, כגון שאסר עליהם להכנס לבתי תיאטראות שלהם, ואסר עליהם ללמוד באניברסטאות, וכל הזמן הרחיק אותם מהגויים. וראו בחוש איך הצורר הוא גם שליח מהבורא עולם להתחזק בריחוק מהגויים.

ובכל הגלויות עברו ישראל צרות קשות ומרות משונאי ישראל, חורבנות ושמדות נוראים, והכל נועד לדבר אחד - לשמור על כלל ישראל, שלא יתרחקו מהשי"ת.

ולכן כתוב שהקב"ה השביע את עם ישראל שלא ימרדו באומות העולם, לא לבעוט בגזירות, כי הכל מאתו ית', הכל נועד להתעורר ולהתחזק בעבודת ה', זה מוסר שהקב"ה נותן לנו. [וזה אחד מהפירושים למילה 'מוסר' שהוא מלשון יסורים, שהמוסר מייסר את האדם שלא יטה את דרכו].

כתוב בפסוק "תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה", המבין מקבל את הגערה כמו מאה מכות שמקבל הכסיל ולא מתעורר, הקב"ה מחפש מאיתנו שהגערה היא זו שתעורר אותנו, וכשלא מתעוררים ח"ו מגיע 'הכות כסיל', לעורר אותנו בדרך הזו.

ואכן, ברוב המקומות שהגיעו השמדות והגזירות, כנגד זה התחזקו עם ישראל בכוחות אדירים, בעוצמה גדולה, היו רבים ששחטו את ילדיהם שידעו שלא יוכלו לעמוד בנסיון. [כתוב בתולדות בעלי התוס', שאת כל ה'תוספות' הארוכים והעמוקים בפרק מרובה הם כתבו בלילה אחד, בלילה לפני שהוציאו את כולם להורג, הם ישבו בכלא ולמדו את כל פרק מרובה, וחיברו את התוס' עליו]. החיזוק שהתחזקו בזמן הגזירות היה נורא.

הנסיון הקשה – התקרבות לגויים

זה הכל היה עד הזמן האחרון, אבל בזמן האחרון הגיע שלב אחר של הנסיונות, שעל זה משל החתם סופר את המשל הידוע לרוח והשמש שהתווכחו ביניהם מי יצליח להוריד את מעילו של האדם, הרוח ניסתה בכוחות אדירים ובסופה גדולה להוריד את המעיל, אבל כמה שהתחזקה כנגדו, כך הוא התחזק לשמור את מעילו, אבל השמש ברכותה ונעימותה, אך יצאה על הארץ ומיד הוריד האדם את המעיל.

כך אמר החת"ס, שהיו גזירות ושמדות במשך הדורות להוריד מכלל ישראל את התורה ויר"ש, ובכל המקומות שהגיעו השמדות והגזירות, וכנגד זה התחזקו יותר בעבודת ה' במסירות נפש גדולה.

אבל בדור שלנו הנסיון בעיקר הוא הנסיון של השמש, בא תראה מכשיר חדש, יש כאן הכשר, למה לא? כולם עושים כך! זה נעים, זה נחמד.. וכך האדם נהיה שקוע בהבלי העולם, שקוע בגשמיות, בחיצוניות, והאדם נופל בקדושה, וממילא כל הילדים ברמה יותר נמוכה, והחשק בלימוד כבר אינו כמו שהיה, התפילה לא בהשתפכות הלב, וכך הוא מוציא את הלב מהאדם, למרות שהוא בחיצוניותו נשאר אברך כולל, הכל נראה בסדר, ולמעשה הכל מרוקן למחצה לשליש ולרביע.

מסופר על ר' חיים וולז'ינר שראוהו פעם אחרי התפילה פורץ בבכי, ואח"כ נרגע, ואח"כ שוב בוכה, שאלוהו תלמידיו על מה הבכי, אמר להם ראיתי שעתידה תורה לגלות למקום אחר בארץ, וזה יהיה באופן מר מאוד ולכן בכיתי. שאלוהו מהו הבכי השני, אמר להם ששם יהיה נסיון גדול אם ישמרו אותה בקדושה, ומי יודע אם ישמרו אותה בקדושה הראויה.

מבחן הפנימיות – יקרות התורה

וזה אחד הנסיונות הכי קשים, הנושא של יקרות התורה, כולם רשומים בכולל, כולם בתוך אהלה של תורה, אבל יקרותה של התורה, הנושא של 'אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה', הרדיפה אחרי התורה כמו כסף, זה רחוק מאיתנו כרחוק מזרח ממערב. לדוגמא, הילד חולה, מי ישמור עליו בבית? יתכן שעל פי ההלכה הבעל חייב, אבל אם הבעל היה עובד, האם היה צד בעולם שישאר בבית בשביל לשמור על הילד? האם יש מקום עבודה בעולם שמקבל תירוצים על איחורים?! אדם מאחר מיד מורידים מהמשכורת, ואחרי כמה פעמים שולחים אותו אחר כבוד לביתו.

עד כדי כך, שכאשר היה אצלינו בבנין פועל, והיה צריך לעשות תורנות בין השכנים לעמוד על גביו, וכמובן כולם השתתפו בזה בשווה, אבל חוץ מאחד שלא העיזו לקרוא לו, והוא כמובן השכן שעובד. לא היה צד בעולם שיפסיד כמה שעות עבודה בשביל זה, אבל אברכים 'לא מפסידים' אם לא מגיעים לכולל כמה שעות. הם יכולים להסביר לראש כולל כמה שזה חשוב..

בחסד ההוא, וזה מבחינת האיכות, ומבחינת הכמות, גם כמות החסדים הם בלי גבול ובלי קצבה, ולכל אחד ואחד מכל ישראל, ואם כן כשנבוא לחשב מהו הסך הכל של חסדי השם, אין סופיות של חסד כשלכל חסד וחסד לעצמו גם כן איכות אין סופית, ואם כן כמה צריכים אנו לשבח לפניו יתב' על כל טובו.

ומחשבות כהנה וכהנה הם חיוב המוטל עלינו, דכתיב (דה"י ב' כ"ח) דע את אלוקי אביך ועבדהו, שזה כל התורה כולה, וכמו שאמרו חז"ל כל התורה שמותיו של הקב"ה, היינו התבוננויות שונות ומגוונות בגדלותו ונוראותיו יתב'. ועיקר הזמן לזה הוא בזמן התפילה, גם מפני שזה ההקדמה לתפילה, לדעת לפני מי אנו מתפללים, וגם מפני שהתפילות עצמן הן בעיקר מערכות נפלאות בנוראות אין סופיותו יתב', ותכליתן היא שיתמלא האדם ביראה עליונה ואהבה אמיתית, ואז ישפיעו יראה זו ואהבה זו עליו ועל מעשיו לכל שעות היום בכל אשר יפנה. ואחר כמה שעות שבטבע כבר פג קצת תוקף היראה והאהבה, הרי אז יבוא זמן תפילה שניה, להתמלאות שוב באהבת ה' ויראתו, וכך כל ימיו של אדם עלי אדמות.

פרק ג'

בסיום הקונטרס ברצוני להתעכב על אחד היסודות העיקרים בעבודת ה' ובשלמות עבודת התפילה, והוא הענין שצריך יהודי להשתתף ולהרגיש בצער השכינה כביכול. וכן מה שצריך שכל תפילותיו יהיו לא למען עצמו, אלא למען הקב"ה. וכגון מי שיש לו צרה, אל יתפלל להקב"ה שיצילנו מצרתו מפני צער עצמו, דהרי מצד האדם כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, ורק משום הענין הנפלא שגילו לנו חז"ל של - עמו אנכי בצרה, היינו מה שהקב"ה מצטער בצערן של ישראל, ועיין בנפש החיים שער ב' פ"א שמבאר נפלא שזהו היסוד הגדול של התפילה, ובמסילת ישרים פרקי החסידות, וכן מבואר בכל ספרי העבודה שבדבר זה תלויה שלימות העבודה של כל יהודי.

והנה מדרגה זו להבין ולהרגיש בכללות ענין צער השכינה ולהשתתף

שערים פרקי סיום בתפלה קנה

ולהצטער כביכול בצערה, הרי היא כמו הרבה עיקרים בעבודה, שמצד אחד חיוב הדבר פשוט בתכלית הפשטות, ומצד שני הקושי להגיע למדרגה זו הוא רב ועצום עד שמי שזוכה לזה - הגיע לשלימות עצומה ומדרגה גבוהה מאד.

מצד אחד, החיוב בזה פשוט כמו שביאר המסילת ישרים בפייט ענין אהבת ה' וקנאת ה', וז"ל, וזה פשוט כי מי שאוהב את חבירו אי אפשר לו לסבול שיראה מכים את חבירו או מחרפים אותו, ובודאי יצא לעזרתו, גם מי שאוהב שמו יתב' לא יוכל לסבול ולראות שיחללו אותו ח"ו, ולעיל כתב וז"ל, והנה דבר זה אנחנו רואים אותו בעינינו שיוולד בכל עת ובכל שעה בין כל אוהב ורע, כללו של דבר בין כל מי שהאהבה ביניהם עזה באמת וכו', כמקרה הזה יקרה למי שאוהב את בוראו גם כן אהבה נאמנת, כי גם הוא מסוג האוהבים, עיי"ש, ואם כן אחר שגילו לנו חז"ל ענין עמו אנכי בצרה שהקב"ה מצטער בצערן של ישראל, הרי כל מי שמבין עוצם אהבתו של הקב"ה אליו ורוב טובות שהוא מקבל ממנו יתב' באהבה בכל עת ובכל רגע, ממילא בטבע על כרחך שירגיש וישתתף בצערו כביכול, ויתפלל על כך.

ונמצא הדרך להגיע להרגשת הענין הוא ע"י שיפסיק לרגע את מרוץ החיים, ויחשוב ויתבונן ביסודות האמונה, וישתמש במידת ק"ו שבתורה, ללמוד מיחסו לאוהביו ומטיביו כגון אביו ורבו, ק"ו אין סופי עד כמה מחוייב הוא ביחסו להקב"ה, ויזכור ויפרט לעצמו כמה טובות מקבל מהקב"ה בכל רגע, וממילא כמה צריך להצטער על צער השכינה. ונחשוב בזה לרגע, אם היה יודע אדם על אביו שנמצא בצער, ואבא יקר זה רק עכשיו נתן לו מתנות רבות, וקנה לו דירה חדשה, ואותו אבא הוא גם רופא מומחה, וזה עכשיו היתה לו לבן מחלת עיניים חמורה וחשכו עיניו מראות, והרופאים כולם אמרו נואש לראיתו, ואבא שלו החזיר לו את מאור עיניו. ואותו אבא הוא גם מומחה למחלות לב, והיה שאחד מבניו חביביו חלה במחלת לב שאין שום סיכוי להבריא ממנה והגיע עד שערי מות, והחזיר האבא את הבן לחיים, ואותו אבא וכו' ואותו אבא וכו', טובות רבות מאד ונפלאות, משפחה, פרנסה, חיים, ילדים ועוד ועוד, והנה בן זה שקיבל עכשיו כל זה, הרי בטבע צריך שיהא לבו הומה וגועש באהבה והכרת הטוב

לאביו הטוב והיקר. והנה קורה שעדיין יש לו צרה מסויימת שצריך לבקש מאביו עליה, אבל יחד עם זה יודע שאבא היקר שלו נמצא עכשיו בצער גדול ונורא. האם שייך לחשוב רק על דאגת עצמו כאשר מטיבו הגדול בצער. וזהו הרי היחס האמיתי בין האדם לאביו שבשמים, שמחשבות אלו מציאותיים ואמיתיים הן כלפי הקב"ה, כפל כפלים ורוב רבי רבבות יותר ממה שיכול הפה לדבר.

ב. אמנם אע"פ שהדבר לכאורה פשוט הוא, אבל עינינו רואות כמה רחוקים אנו מלהרגיש ולהצטער בצער השכינה ובצערן של ישראל, ואף מלהבין הדבר לאשורו בהבנה שתביא לידי הרגש מוחשי, וכ"ש להצטער צער ממש. ועינינו רואות שזה דבר גדול ושלימות עצומה, וצריך להבין מה הסיבה לקושי גדול זה. ויש לזה כמה סיבות, ולענייננו נפרט אחת מהסיבות העיקריות לזה.

והוא, דלכאורה קשה להבין את זה שהקב"ה כביכול מצטער על צערן של ישראל, וזה מפני קושיא שיש בלבנו, שהרי בשבילנו מצטער היינו שיש חסרון, והרי הקב"ה שלם בתכלית השלימות. מה תאמר שהקב"ה נותן ועושה ברצונו שיצערו אותו, אבל אי"כ איזה צער זה, הגע עצמך, עומד טיטוס ומחריב ביתו ומחרף ומגדף, הרי הקב"ה יכול ברגע לבטלו מן המציאות, ואם אינו עושה כן על כרחך שאין זה כואב לו באמת, דאם באמת כואב לו, למה אין מבטל המצער, והרי אין מעכב בעדו. ובכלל קשה מאד להבין צער כלפי מעלה, שהרי הקב"ה כל יכול, ואם יצייר אדם לעצמו שהוא עצמו כל יכול, וכי היה חסר כלום, הרי כל מה שחסר לאדם וכל מה שכואב לו הוא מפני שצריך אליו יתב', אבל הוא יתב' שעצמותו שלו וברשותו, מה חסר לו ומי מעכב עליו. ואף אם אין חושבים מחשבות אלו מפורש לפרטיהן, אבל בפנימיות הלב כל מה שלומדים על השי"ת ומשבחים ומהללים לו סותר לתפיסה זו לומר שהקב"ה כביכול מצטער. וענין צער השכינה מצטייר לנו ח"ו כמין מן השפה ולחוץ ודבר חיצוני ולא אמיתי, וממילא קשה להרגישו בחוש.

ואמנם להבנת הענין צריך לבאר יסוד גדול בתורה. הנה הפילוספים שכפרו בתורה, עיקר טענתם היתה, שכיון שהקב"ה גדול ונורא למעלה מכל תפיסת

שערים פרקי סיום בתפלה קנז

עולם, לא שייך שיהיה לו שייכות ומגע עם העולם השפל, שלא שייך ששתי מציאויות הרחוקות זו מזו בלא שום צד השוה ביניהן, שתהא להן איזה מגע זו עם זו, ובאותה מידה שאין אנו משיגים אמיתת שלימותו, דהיינו מפני שהוא יתב' מציאות נעלה ונבדל מאתנו, מאותה סיבה עצמה הוא גם כן לא קשור אלינו ח"ו, וכ"ש שישגיח וירחם ויכאב כאבינו ויהא איכפת לו מה שאנו עושים, כל זה סותר את תפיסת השכל המוגבל לגמרי. וכן היתה טענת איוב בכמה פסוקים, עיין בספר איוב שהתלונן על יסוריו, ורוב דבריו הם תהילות ותשבחות כלפי מעלה, ואיך זה נכנס לענין הספר, אבל דוקא זו היתה טענתו וטעותו של איוב, שכיון שהקב"ה כל כך עליון ונורא, ע"כ שמנותק הוא ח"ו מעולם השפל, והעולם מתנהג על פי מקרה ומזלות, ומכאן המקרים ההם קרה גם לצדיק כמוהו יסורים כאלו.

ואמנם התשובה האמיתית לזה אמרה דוד המלך ע"ה, מי כה' אלקיני המגביהי לשבת - המשפילי לראות בשמים ובארץ, היינו, אם היה הקב"ה גדול ונורא רק כמו שאותם הפילוסופים מדמין בשכלם המוגבל, באמת היתה כאן קושיא גדולה, אבל האמת היא שהקב"ה גדול יותר ויותר עד בלי גבול, ואדרבא דוקא מחמת עוצם גדלותו יש בכחו לעשות כל שברצונו, וגם פליאה זו, להשגיח על עולם השפל, לדעת אותו, ולהרגיש אותו בכל פרטיו, ולהיות מעורב בכל עניניו, וזה עצמו עוצמת גבהותו מה שמשפילי לראות בשמים ובארץ. וז"ל המשך חכמה בריש הספר בשם קדמונים, אין סוף הוא שלימות מבלי חסרון, וא"ת שיש לו בלי גבול ואין לו כח בגבול, הרי אתה מחסר שלימותו, עכ"ל. היינו שעצם מה שהשי"ת הוא בלי גבול זה מחייב שבכחו לפעול גם במסגרת הגבול, וכמו שאין דבר שהוא גדול עבורו יתב', כמו כן ממש אין דבר שהוא קטן עבורו יתב', אלא הוא יתב' כל יכול, וכמו שעושה גדולות עד אין חקר, כמו כן זהו כחו לעשות קטנות עד אין מספר.

ואדרבא, דוקא הן הן גבורי גבורותיו, שהרי מה שהקב"ה פועל גדולות ונוראות אין בזה חידוש ופלא, שמטבע גדול ונורא לעשות גדולות ונוראות, אלא עיקר גדלותו יתב' ועוצם יכולתו מודגשת בזה שבכחו יתב' לעשות כל אשר

ברצונו - גם מה שנראה סותר גדולתו וגבורתו יתב', שזה באמת סותר כל תפיסתנו וכל דמיונינו וכל השגותינו, וכל זה מבלי שישתור ויקטין ח"ו עוצם שלימותו יתב', אלא אדרבא ההפך הגמור, בזה בעיקר מתבטא עוצם יכולתו הבלתי בעלת תכלית. ורמזו חז"ל דבר נורא זה, אמר רבי יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדלותו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, היינו שכביכול ענותנותו יתב' הבלתי בעלת תכלית היא אך ורק מכח גדולתו הבלתי בעלת תכלית, לא ח"ו מכח חסרון, אלא דוקא מכח גדלותו יתב'.

ומעתה כאשר רואים בדברי חז"ל ענין צער השכינה, שכביכול השכינה הקדושה מתגוללת בעפר, למה באמת לא כואב לנו זה, מפני שבעומק לבנו אנו אומרים, לא יכול להיות דבר כזה באמת. אבל נתבונן רגע מה המשמעות של חוסר קבלת דבר זה בתכלית הפשטות, - באו ונפרט זאת בדרך שאלה ותשובה ונשאל עצמינו, האם יכול הקב"ה לקחת כל כדור הארץ וברגע אחד לזורקו עד לשמים? הרי תשובתינו תהא - כן ודאי, הרי הוא יתב' כל יכול ובכחו לעשות כל דבר. ועכשיו נשאל, האם השי"ת יכול לעשות שבאמת שכינתו יתב' תגולל בעפר... הרי התשובה בזה היא, שכל ספק ח"ו בדבר זה הוא חסרון באמונת כל יכול, שכמו שאי אפשר להסתפק אם הקב"ה יכול לזרוק וכו', הוא הדין שגם בזה אי אפשר להסתפק כלל וכלל, שהרי "כל יכול" פירושו - כל יכול - כפשוטו בלא הגבלה, גם מה שנשגב מתפיסתנו והשגתינו ונראה סותר עוצמתו ונראותו, באמת אינו סותר נראותו אלא אדרבא הן הן נראות נראותו. ואם כן נשאל את עצמינו שוב, האם הקב"ה כביכול **באמת** מוריד שכינתא לעפרא, הרי זה כמו לשאול, האם אמונתנו בכחו יתב' שהוא כל יכול היא **באמת**, שאם מאמינים אנו **באמת** ביכולתו יתב', הרי יודעים אנו **באמת** שהוא יתב' כל יכול, ומה שכתוב בתורה ובדברי חז"ל - גם מה שנשגב מהשגתנו - הוא אמת, שאין לו יתב' מעכב בעדו בשום צד בעולם.

ונמצא שהיסוד לקנות הרגש זה של צער השכינה הוא בכח האמונה, שע"י האמונה אתה אומר, שמה שאנו אומרים שהקב"ה מצטער בצערן של ישראל, אין זה **למרות ואף על פי** שהוא כל יכול, אלא אדרבא **מפני** שהוא כל יכול,

שערים פרקי סיום בתפלה קנט

וצער זה אצלו כביכול, אינו מכח חסרון ח"ו, אלא אדרבא, דוקא מכח עוצמת מעלתו הבלתי בעלת תכלית, שבכחו לעשות הכל ממש עד כדי להצטער בצערם של ישראל ולהיות עמם בגלות, וכל זה בלא שום פגם בשלימותו יתבי הבלתי בעלת תכלית בכלום, וכל זה אמת, מפני שהוא כל יכול ואין שום מעכב לרצונו.

וע"כ כשאנו לומדים בדברי חז"ל על גודל צער השכינה, צריכים אנו לחזור לאמונת ישראל, ולדעת נאמנה, ששלימותו יתבי כל כך גדולה ונוראה, שדבר זה שברצונו יתבי שיהא כך, כך הוא באמת. וממילא כל אחד ששייג עד כמה דבר זה פשוט ואמיתי, הרי מיד בטבע יצטער על זה צער אמיתי.

ועיין בשלי"ה הק', מסכת שבועות, מכתבו של ר' שלמה אלקבץ זיע"א שסיפר איך שכביכול דיברה השכינה עם החבורה הקדושה של מרן הבית יוסף בליל שבועות, ובתוך הדברים הקדושים, ואלו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו לא היתה נכנסת שמחה בלבבכם ולא שחוק בפיכם בזוכם כי בסבתכם אני מושלכת בעפר, לכן חזקו ואמצו ועלצו בני ידידי המהדרים ואל תפסיקו הלימוד כי חוט של חסד משוך עליכם ותורתכם ערבה לפני הקב"ה.

ג. הענין המתבאר הוא יסוד גדול ונחוץ מאוד להבין כללות ענין התפילה, ובפרט מה הענין שאנו עומדים לפניו יתבי ופונים אליו בלשון נוכח, והוא דבר מופלא מאד, שהרי הוא יתבי נעתק למעלה מעלה מכל תפיסה, ומה שייך שאדם יפנה אליו ויתקשר עמו יתבי בשיחה בלשון נוכח, וצריך ביאור והגדרה בענין התקשרות ישירה זו, ומה גם בלשון נוכח. ואל יעלה על הדעת לחשוב ח"ו, שכיון שמצאנו ביסוד התפילה שמדברים להקב"ה בלשון נוכח, נמצא שאין הכי נמי מצד אחד נסתר השייכות עכ"פ במשהו - ח"ו וח"ו. אבל אמיתת הענין היא, שמה שהיא תפיסה ושייכות עכ"פ במשהו - ח"ו וח"ו. אבל אמיתת הענין היא, שמה שמדברים אליו יתבי בלשון נוכח ויש לו לאדם איזה שהוא מגע ושייכות עמו, אין זה מפני שגדולתו ועוצמתו יתבי מוגבלים לענין זה שיש אפשרות של תפיסת אדם ח"ו, אלא אדרבא שורש הענין הוא מכח ההיפך הגמור, שמחמת המציאות

ביאור עומק הציפיה לבנין בית המקדש

מאמרים מהכתוב

[א] הפלגת חובת האבילות.

בבואינו להתבונן בחובת האבילות על חורבן ביהמ"ק, עלינו להבין מהו פשר ההפלגה הגדולה בחיוב האבילות על החורבן, והעונשים הגדולים למי שאינו מתאבל כראוי, עד שאמרו בגיטין נז. "ששים רבוא עיירות היו לו לינאי המלך בהר המלך, וכל אחת ואחת היו בה כיוצאי מצרים, (עי' במהר"ל דהיינו ענין ריבוי מופלג), וכולם נענשו משום שלא התאבלו על ירושלים¹, (וגם צריך להבין הראיה מקרא "דכתיב: שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה", ולא נאמר כאן אלא שמי שמתאבל עליה הוא ישמח איתה, אבל לא נאמר עונש למי שאינו מתאבל).

ובמדרש [שמואל רבה לא] "כל אותן האוכלוסין שנפלו לא נפלו אלא על ידי שלא תבעו בבנין בית המקדש!!" (וממשיך שם "והרי דברים קל וחומר, ומה אלו שלא ראו בבנין בית המקדש כך, אנו על אחת כמה וכמה, לפיכך התקינו הנביאים הראשונים שיה' ישראל מתפללין שלשה פעמים בכל יום, ואומרים השב שכינתך לציון וסדר עבודתך לירושלם עירך"). וכן בגמ' בחגיגה טו: על סיבת קלקולו של אחר דומר יוני לא פסק מפומיה, ופירש"י דהיה לו להניח בשביל חורבן הבית, דכתיב בשיר לא ישתו יין (כדאמר' בגיטין ז).

ועל כולם ידועים דברי היעב"ץ [בית יעקב, דיני ת"ב, חלון ו' אות ט"ז] "שאלמלא לא היה אלא עוון זה בידינו שאין מתאבלין על ירושלים כראוי – די לנו להאריך גלותינו. והיא בעיני הסיבה קרובה היותר גלויה עצומה וחזקה לכל השמדות המופלגות הגדולות .. אשר מצאונו בגלות בכל מקומות פזורים, על צוארינו נרדפנו, לא הונח לנו להרגיע בגויים.. לפי שיצא האבל הלז מלבנו, בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבנו, ע"כ כמת מלב נשכחנו.. וכל הדברים הנ"ל מעוררים להתבונן מדוע כ"כ חמור הדבר.

וידוע שגם בזמן אחשורוש שנתחייבו שונאיהן של ישראל כליה, היה גם כן מחמת ששכחו את בית המקדש, כמבואר בגמ' שמנה אחשורוש לזמן החורבן וכיון שעברו שבעים שנה אמר ששוב לא ייבנה, וזו היתה מטרת כל סעודתו, שהוציא בה את כלי המקדש ובגדי כה"ג, שישכחו מביהמ"ק ויכנסו תחת מלכותו, וכאשר נהנו מאותה סעודה, הראו בזה שהסכימו לאותה סעודה ונתיאשו אף הם מן הגאולה.

ובאמת די לנו במה שכתב הרמב"ם בתוך עיקרי האמונה את עיקר האמונה בביאת המשיח, וכתב: "וכל מי שאינו מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו", ומבואר שהציפיה לגאולה היא מעיקרי הדת. וכן מבואר בסמ"ק שכתב המקור למה שאמרו חכמים (שבת דף לא) ששואלין לאדם לאחר מיתה בשעת דינו צפית לישועה. והיכן כתיב מצוה זו. וכתב המקור ממצות האמונה בה', "שכשם שיש לנו להאמין שהוציאנו ממצרים דכתיב אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגומר. ועל כרחין מאחר שהוא דיבור, הכי קאמר, כשם שאני רוצה שתאמינו בי שאני הוצאתי אתכם כך אני רוצה שתאמינו בי שאני ה' אלהיכם ואני עתיד לקבץ אתכם ולהושיעכם"².

¹ ובמדרש איכה מבואר הטעם שלא התאבלו על ירושלים, מחמת שהיו מציקין להם בעלייתם לרגל.

² ובסידור שיח יצחק כתב לפרש דברי הר"י בספר היראה, שכתב ב' כוונות בק"ש, הא' שה' הוא מלך העולם בכל רוחותיו, והב' ה' שהוא עתה אלקינו עתיד להיות אחד, וביאר הש"י דשני הכוונות הולכים אל ענין אחד, כי מאחר שאנו יודעים שהוא ית' שליט יחיד בשמים וארץ, ממילא אנו יודעים שכל מה שהוא נגד רצונו אין סופו להתקיים, ורק שכך גזרה חכמתו ית' להמציא עניני הרע לתת מקום לעבודה ובחירה. וכן ממה שאנו יודעים אשר לעתיד לא תתקיים רק מלכותו ושליטתו ית', מזה אנו מבינים כי גם למפרע לא היה מציאות מוכרח ושליטה אמיתית זולתו ית'.

ב] חשיבות שמירת שבת.

ובשביל לבאר הדברים, נביא דוגמא ודמיון במצוה נוספת שמצאנו בה הפלגה יתירה בחומרתה, היא מצות שמירת השבת, שהמחללה החשיבוהו חז"ל ככופר בכל התורה כולה, וכעובד ע"ז לכל דיני התורה (שחיטה, השבת אבידה, עירוב וכו'). וחשוב מיתתה הוא סקילה וכתר כעבירות החמורות, ומצד הטוב לאיך השומרה אפי' עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו. והדברים ג"כ טעונים הבנה בעומק הענין.

וכמו כן גם בשבת מצאנו את ענין הציפיה וההמתנה כל ימות השבוע, כמ"ש החמד"י "מאחר שהשבת הוא שורש לכל הקדושות, הזהירנו התורה שנתקדש ונמשיך עלינו בכל ששת ימי המעשה מאור קדושת שבת, כי שבת הוא נקודת המרכז שעליו תסוב עגולת ה' ימים, (והיא נקראית נקודה אמצעית כי כל נקודה יש לה ששה קצוות והנקודה קו האמצעית) ועל כן מצוה לממני יומי על שם השבת, יום ראשון בשבת יום שני בשבת. וע"כ אמרו שההולך בדרך המדבר ואינו יודע מתי יום שבת, מונה שבעה ימים מיום שנתן אל לבו שכחתו ומקדש השביעי, כי הותר לו לקדש ולהבדיל בו כמו בשבת עצמו אף על פי שלפי האמת אינו שבת, והיינו מטעם כי הנקודה האמצעית שהוא השבת הולך עם כולם להשפיעם, וכל יום יש בו מקצת שבת ועליה אמרו רז"ל מעולם לא זזה שכינה מישראל אפילו בשבתות של חול³.

וכן בשל"ה כתב "כי השבת השורש לכל הימים, והם ענפי שבת, והשבת עם הימים הם כדמות המנורה, שלשה קנים מצד אחד, ושלשה קנים מצד השני, וכולם פונים לצד האמצעי שהוא גוף המנורה. כן תלתא יומי קמי שבתא, שמקדש עצמו ומכין את עצמו ונפש רוח ונשמה, ותלתא יומי לאחר שבתא שנשאר בהם רשע נשמה רוח ונפש, ואחר כך בשלשה ימים דקמי שבתא, מכין עצמו לנפש רוח ונשמה, וכן חוזר חלילה. על כן יתבונן בכל יום מהקדושה שבו מעין קדושת שבת".

ג] יסוד היהדות – ברית וקשר עם השי"ת.

ולהבנת הדברים, נביא ממש"כ בהקדמת הספר 'תפארת תורה', שהיא הקדמה יסודית ושרשית לכל מהות היהודי. ותמיהתו שם, במה שבכל ההבטחות שהבטיח הקב"ה לאבות, בכולם מוזכר רק את נתינת ארץ ישראל, ולא נתינת תורה ומצוות, (בברית בה"ב – לזרעך נתתי את הארץ הזאת, בברית מילה – ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו, ליצחק – כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האלה, וכן ליעקב – הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך וכו'). ולמה עושה כזה עיקר דוקא מארץ ישראל.

אבל הביאור, כי מהות היהדות היא כריתת ברית עם השי"ת, כנישואי איש ואשה, שאין כאן 'חוזה עבודה' ו'התחייבות' אלא כריתת ברית אהבה וקרבה לה'. וכמו שבנישואין העיקר המודגש הוא 'בניית בית', שזה מבטא את כל הפרטים הכלולים בקשר הנישואין, וכך השי"ת הבטיח על עצם מקום הברית – א"י, ולא על הפרטים שבתוך הברית – קיום התורה והמצוות.

ובזה ביאר את היסוד הגדול שייסד הרמב"ם על אמונת ביאת המשיח, שמי שאינו מאמין בו ומחכה לו הרי הוא כופר בכל התורה, והיינו שלו יצוייר שהקב"ה ח"ו יזרוק את ישראל לעולם, יהפכו התורה והמצוות לסתם עסק של שכר ועונש, אבל אין זו יהדות, שהיהדות היא כריתת ברית אהבה ודביקות, וכמו אב שזרק את בנו, כל עוד הבן מחכה לחזור לחיק אביו, הרי לא ניתק הקשר ביניהם, אבל ברגע שהתיאש מלחזור, הרי הפך את הגירוש לדבר מוחלט, וזה מערער את כל הקשר ביניהם. זהו תורף דבריו הנפלאים שמקיפים עוד את כל יסודות התורה ע"ש.

³ והביא ג"כ מהזהר [פרשת נח דף ע"ה] ז"ל, "וכולוהו יומין כלהו אתדבקן ביומא דשבתא ואתזנו מתמן" וכו', ובפרשת ויקהל "ישראל קדישין וכל אינון דמתעסקן בקדושה כל יומין דשבתא אתאחדן כל אינון שית יומין באינון שית יומין דלגו דאתאחדן בההיא נקודה וכו'".

ד) השראת השכינה ע"י המקדש.

ונראה להוסיף ולבאר הדברים לפי הבנתי, ובוה יתבאר ענין הציפיה לביהמ"ק ולשבת, ועפ"י היסוד שאמרו חז"ל [בבראשית רבה (יטז) ועוד], שהוא עיקר סיבת בריאת האדם, ואמרו בשעה שהק"בה ברא את העולם נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים. והוא עיקר יצירת עם ישראל (שמתחילה היתה השכינה למטה עד שבחטאי הדורות הראשונים נסתלקה למעלה, והאבות הורידוה בחזרה, עד שירדה לגמרי ושרתה עמם במשכן העדות, שהוא עדות שהשכינה שורה בישראל, וכ"כ הרמב"ן "בשבאו אל הר סיני עשו המשכן ושב הקדוש ברוך הוא והשרה שכינתו ביניהם, אז שבו אל מעלות אבותם שהיה סוד אלוך עלי אהליהם.. ואז נחשבו גאולים"), וכל הברכות שהבטיח הקב"ה לישראל שהגדולה שבהם "והתהלכתי בתוכם", הולכים על הזמן שהשכינה תשרה ביניהם, כמו שפי' הרמב"ן שבהיות השכינה עמהם תשרה בברואים כל טובה וברכה.

ובכמה מפרשים נתבאר [ע"י במש"ח, וכ"מ בדברי הגר"א בשה"ש] שקודם שעשו בני ישראל את העגל, היה התנאי "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך", והשכינה היתה שורה בישראל שלא באמצעות המשכן, רק הוא היה מקום מיוחד לעבודה ולהשראת השכינה, אבל לא באופן שעל ידו יזכו לראות בכבוד השי"ת, כי בני - ישראל בעצמם הם היו המעון להשי"ת, "והיכל ה' המה", אבל אחר שחטאו בעגל, לא היו ראויים לכבוד השי"ת רק באמצעות המשכן (ואולי יש להטעים הדבר, שבאמת הדרגה הנעלית היא כמו שעבדו האבות בלי שום דמות ותמונה, ותוכן מעשה העגל ביאר הכוזרי שביקשו עם ישראל איזה ענין מוחשי מאת ה' שיראוהו ויכוונו פניהם נגדו, כדוגמת עמוד הענן ועמוד האש שהביטו אליו והשתחוו נגדו לה', כך רצו שיהיה לפניהם דבר נראה לעין שיוכלו לכוון אליו, ושב תהיה ניכרת הברית בין ישראל לה'. אבל כיון שלמעשה ירדו מדרגתם, לכן הוצרכו שתהיה השראת השכינה בדרך זו, שיהיה מקום אחד כללי שכל העבודה תיכון אליו).

והמלבי"ם ברמזי המשכן ג"כ הרחיב בביאור דמיון המשכן לכללות העולם הגדול, ולעולם הקטן שהוא האדם, "כיון שבמשכן נתאחדו כל נפשות האומה הישראלית ועמדו כאיש אחד פרטיה כולל בנפשו כלה הארות והרוחניות הנמצא בזהר האל היה מאיר לעולם כולו בכבודו, באשר אליו יפנו וינהרו מכל מקומות פזוריהם ובכל תפלותיהם ומעשיהם בקדש דרך הנה פניהם, ונמצאו כל ישראל מכוונים לבם למק"א, ונשלם בזה הקומה השלימה הנפשית המתיחסת לקומה הרוחנית אשר משם אצילות נשמותיהם, (ועז"א ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ר"ל בתוך נשמותיהם שהתאחדו במקדש הזה לקומה שלמה וגויה כוללת)".

ה) השראת השכינה בזמן הזה, ע"י החיבור בנסתר לביהמ"ק.

וא"כ נמצא שהמקדש הוא ממש 'לב האומה' ומקור השפעתה ועבודתה, ולא לחינם נקרא 'בית חיינו', היינו שכל החיים סובבים סביבו, וכל שאר המקומות ייפנו אליו.

ומשחרב המקדש נראה שח"ו אבד מקור חיות עם ישראל, וכךסברו כל הכיתות של פרחי כהונה שעלו לגג ההיכל וקפצו אל תוך האש, וכן כל אותם פרושים שאחר החורבן שלא אכלו בשר ולא שתו יין, כי הרי המציאות של כלל ישראל רק בזכות הקשר עם השכינה! א"כ אם לוקחים את ביהמ"ק מכלל ישראל, את השראת השכינה של ישראל עם הקב"ה, איך יש להם זכות קיום?

אכן צריך לדעת, שהיה כאן חידוש עצום, מהפכה עצומה בכל המצב של עם ישראל, כל כבוד ה' בעולמות העליונים השתנה כל המצב. וזה המצב של 'שכינתא בגלותא!' 'עמו אנכי בצרה', שהקב"ה יורד עם עם ישראל בגלות.

באמת אנחנו רגילים למושג שכינתא בגלותא, אבל זה מושג שאינו מובן. הרי 'שכינה' זה התגלות של כבוד ה' בבריאה. זה השראת השכינה. הקב"ה לא נמצא 'כאן' או 'שם', אלא כשיש כאן גילוי של כבוד ה', שנמצאים במצב נשגב של השראת כבודו. אבל אם נמצאים בגלות איך שייך שכינה? ועומד על זה המהר"ל, והעולה מדבריו שיש כאן חידוש גדול של שכינתא בגלותא, חידוש נורא שהתחדש מזמן חורבן בית המקדש. ובעצם אמרו את זה אנשי כנה"ג ב'האל הגדול הגיבור והנורא', שהן הן גבורותיו ונוראותיו. דהיינו, שיש כאן סוג של גילוי שכינה חדש, שאיך עם ישראל מתקיים בגלות. כמו שאומר היעב"ץ שזה גילוי השכינה הכי גדול.

ובאמת, שהמצב הזה הגיע מאז חטא המרגלים, שלפני כן היה אמור להיות העבודה בגלוי, שביהמ"ק יעמוד לעולם ומשם יושפע השפע לכל העולם, אבל כיון שמאסו בארץ חמדה ובקדושת א"י, ומיאנו בקשר עם השי"ת ושכינתו, מחמת זה נגזר עליהם הגלות והפיזור, שבתוך הגלות והחשיכה ג"כ ישארו קשורים למקור החיים, יחיו עם 'אמונתך בלילות', ועם התגברות הרע והתגברות הרשע, יאמינו בהשגחתו ית' עליהם.

והאמונה הזו היא מקור החיות של ישראל היום, כאשר הם מאמינים ומצפים לגילוי שכינתו ית' בגלוי, בזה הם מתקשרים להשראת השכינה שהיא מרכז העבודה.

ו] ההקשר בין שבת לביהמ"ק.

וכעת נבין מאוד את ההקשר בין שבת לביהמ"ק, ששניהם ענינם קדושה עצומה המקיפה את כל עם ה' והשראת השכינה בתוכם, האחד קדושת המקום, זהו בית המקדש שמקדש את כל עם ישראל ובפרט המתקבצים אליו, (שלכן ציוו על אכילת מעשר שני בירושלים "למען תלמד ליראה", וביאר החינוך שע"י הקדושה הנוראה שאפפה את כל הבא למקום יתחזקו ביראת ה', וכמש"כ התוס' בב"ב כא. שלכן הביאו לשם את כל התשב"ר ללמוד, "שמתוך שראו כהנים בעבודתם וקדושה גדולה מכון לבו וכו"). ועוד קדושה זוהי קדושת שבת, שהיא קדושת הזמן, שזהו זמן שבו מתקדשים כל עם ישראל בכללם. אבל שתי הקדושות ענינם שווה, השראת השכינה על עם ישראל לקרבם לקדושתו.

וראיתי בספר 'שבת מלכתא' [ח"ג פ"ז] שכתב יסוד זה, והביא הרבה הקבלות שיש בין שבת לביהמ"ק, (א. ראשית ל"ט המלאכות שבשבת, שהם נלמדות מהמשכן, שהמשכן נבנה ע"י ל"ט מלאכות אלו, ואלו המלאכות שקדושת שבת בנויה עליהם. ב. תכלית המקדש לכפרת עוונות, כמש"כ בהגדה 'לכפר על כל עוונותינו', ובשבת נאמר כל המתפלל בע"ש ואומר ויכולו, שני מלאכי השרת מניחין ידיהן על ראשו ואומרים לו וסר עונך וכו'. ג. בביהמ"ק היתה מנורה, ובשבת נרות של שבת. ד. בביהמ"ק היה שולחן, וכן בשבת יש ענין השולחן והחלות. ה. בביהמ"ק היתה הלכה של בגדי כהונה, וכן בשבת יש הלכה של בגדים מיוחדים. ו. בביהמ"ק היתה מצוה ברחיצת ידיים ורגליים, וכן מצוה לרחוץ פניו ידיו ורגליו לכבוד שבת. ז. במקדש היה קודש הקדשים עם הס"ת והלוחות, ובשבת זהו לימוד התורה, שאמרו לא ניתנו שבתות אלא לעסוק בתורה. ח. במקדש היה מצות מורא מקדש, וכן בשבת מצאנו מורא שבת שע"ה לא משקר, ושי' היראים שזו מצוה מה"ת. ט. במקדש היה שירה על הקרבנות, וכן מצאנו ענין מיחד בשבת בשירה ובזמרה). וכן מובן בזה מה שב'לכה דודי' רוב השיר מדבר על ציפיה לגאולה ותקומת ירושלים מהעפר וכו', שבהיותנו בקדושת השבת מבקשים ומצפים להשלמת הקדושה בירושלים.

וזהו הענין הנשגב של הציפיה לשבת והחרדה לקראתה לכבדה כראוי, שזהו השראת השכינה בזמן, וכל השבוע סובב סביב אותו יום שבו השי"ת שורה בקרבינו, ומשם אנו יונקים את כח התורה והעבודה לכל השבוע.

וזו גם העבודה של הציפיה לביהמ"ק, לא להתנתק ממקור החיים, מהשראת השכינה שמאירה עלינו בהסתר בגלותינו, מכח קדושת המקדש שלא בטלה, ובציפיה והתשוקה אליה מתחברים להשפעתה. ויה"ר שנזכה במהרה לראות בבניינה.

בענין הבכי והצער על חורבן בית מקדשנו

הנה ברמב"ם [בפ"ה מהל' תענית ד"א] כתב את ענין תשעה באב ויתר הצומות, וז"ל: "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב".

ומבואר מדבריו שענין תשעה באב הוא לזכור את חטאינו ולהתעורר לתיקונם. וזה מטרת הצום והאבילות.

אמנם יש להתבונן, ראשית במה שמצינו חומרה יתירה בצום הזה משאר הצומות, הן בחמשה עינויים שנאסרו בו, והן שנאסר כבר מהלילה, וכן שאסור בת"ת ועוד. וכן לא מצאנו בעוד צומות את ענין הבכי והמספד כמו בת"ב שאסור להסיח דעת מן האבילות, ומבואר לכאן שיש בו ענין מיוחד מיתר הצומות.

ובחז"ל מבואר, שהבכי והאבילות בלילה זה נועד כתיקון על הבכי שבכו במרגלים, כמו שמבאר בפלגי מים, שמכיון שאמרו "בשנאת ה' אותנו וכו'", ולא חמדו את קדושת הארץ, ע"כ מידה כנגד מידה נאמר להם "אני קובע לכם בכי לדורות", שיחמדו את הקדושה ויבכו על חסרונה.

ומו"ר הגר"ק שליט"א הביא את דברי השל"ה הקדוש שכתב, שהבכי הזה שהוא בכי של התקרבות להשי"ת, זה גופא מזכך וסותר את הבנין, ולכן תשעה באב לא דוחה שבת, כי זה סותר ע"מ לבנות. ורמז לדבר תיכף לחורבן נולד משיח.

וידוע הסיפור על נפוליאון שאמר לאותו חייל שישב ובכה על בית המקדש, 'עם שיש לו עבר – יש לו גם עתיד'!

וכאן יש להתבונן, שהנה ידוע מה שייסד הרמח"ל, שכל השפעה ואור שהושפע בזמן מן הזמנים, בשוב תקופת הזמן יחזור אותו האור. וזה השורש של כל המועדים, שאינם 'ימי זכרון' בעלמא, אלא עליה והארה גדולה שמגיעה ע"י הארת הזמן.

ועוד ברור ופשוט, שזמני האבל והצער גם הם חלק ממערכת המועדים, מערכת של עליה והתעלות השנתית, שבחלקה מתעלים בשמחת המועדים כל אחד לפי ענינו, או ברוממות הימים הנוראים, ובחלקה מתעלים בעבודת ה' אחרת, העבודה של הצער והתענית. וגם ההתעלות הזו מגיעה מהתנוצצות היום, וכמו שעורר השל"ה, שלא בכדי בת"ב נולד משיח, אלא משום שזה חלק מענין היום שבו כלל ישראל מתקנים ומקרבים את הגאולה.

אמנם אכן צריך להתבונן, בשלמא במועדים שהתנוצץ בהם השפעות ברכה וטובה, מובן שבאים כל שנה לעורר מחדש את ההשפעה ולחזק אותה. אמנם בחורבן שאירע לעם ישראל, ובצרות שהגיעו בחטאיו, איזה אור והשפעה שייך בהם, שבשוב תקופת הזמן צריך לשוב ולעורר את העצב והיגון.

ועוד יש להתבונן, שהנה הרבנו יונה כתב חיבור 'יסוד התשובה', ושם כותב איך צריכה להיות הנהגת בעל תשובה, וז"ל: "אדם אשר העוה ופשע... ביום ההוא ישליך כל פשעיו אשר עשה, ויעשה עצמו כאילו אותו היום נולד, ואין בידו לא זכות ולא חובה, וזה היום תחילת מעשיו, ואז ישום דרכיו ויפלט אורחותיו, ולא ינועו מעגלותיו מדרך הטוב", וא"כ נראה בזה שהדרך הראויה להתנתק מהחטאים היא דוקא להתנתק מהעבר הקלוקל, ולהתחיל 'דף חדש', ולא לחטט בפצעי העבר.

וכך לכאורה היה ראוי לנהוג לגבי החורבן, שהעבודה הראויה היתה צריכה להיות רק עבודה של בנין, של תקוה תמידית לגאולה, ואמנם מזה היה מגיע התחזקות להתרחק מהחטאים שגרמו לחורבן, שהם ירחיקו אותנו מהגאולה, אבל הבכי והמספד מה מטרם?

אלא שבאמת דברי הרבנו יונה הללו צריכים עיון וישוב ממש"כ הוא בעצמו בשערי תשובה, שהרחיב בכמה צורות בענין החרטה על העבר, ובכללם היגון והבושה והכניעה והתפילה וכו', והאריך בהם טובא כידוע. ולכא' היה ראוי יותר לנהוג כמו שמבאר ביסוד התשובה שישכח כל עברו.

אלא נראה לבאר בזה, דבשלמא אדם אשר דרך בדרך החטא פעמים רבות, לאדם שכזה אכן ראוי לשכוח כל עברו הלא טוב, ולהתחיל כאילו אין בידו זכות וחובה.

אבל מי שהולך בדרך הטוב והישר, וכבר עלה ונתעלה בתורה ויראה, והגיע למדריגות רמות, והנה גבר עליו יצרו ונכשל בחטא, לאדם כזה בודאי לא נאמר לו שימחק את כל עברו, ויתחיל הכל מחדש, אלא נאמר לו את דרך התשובה שכתב בשערי תשובה, והיא להתחרט על העבר, ואז לקבל לעתיד, שבוה הוא חוזר למדריגתו שלפני החטא.

וחילוק זה עולה מפורש מדבריו של הר"י, שב'יסוד התשובה' כתב "אדם אשר העוה וחטא ופשע עד כי עוונו עלה לשמים שיאו, ובא בקרבו רוח טהרה ושת לבו לשוב ולחסות תחת כנפי השכינה, ולהכנס בדרכי התשובה, וכו'", ונראה ברור שמירי במי אשר הרבה לחטוא, וכן אח"כ כתב הטעם להנהגה זו, שאל"כ יבהילוהו רעיוניו מכובד העוונות ולא יניחוהו לשוב. ומאידך בשע"ת בעיקר עזיבת החטא ביאר שם, שהקדם החרטה לעזיבה הוא למי אשר חטא על דרך מקרה, ע"כ ראשית תשובתו היא החרטה, ואח"כ יוסיף בכל יום יראת ה'.

ולפי זה נבין את עומק הבכי שבת"ב, שהנה ידועה הקושיא הגדולה, האיך יתכן שבכל משך ת"ב אבלים ובוכים על חורבן המקדש, ואילו בעיתותי ערב, שאז ניצתה האש בציון, אז קמים מהארץ, ומפחיתים מן האבילות?

ועוד פלא, מש"כ בספר יוסף אומץ [חי בפ"פ בזמן השל"ה] כותב: "אחר שעברו תשיעי ועשירי יסוח אדם דעתו מן החורבן, ויזכור לנחמה". וצריך לדעת מה הביאור בדברים האלו, שבת"ב מתאבלים, ומיד אח"כ מפסיקים להתאבל.

אמנם לאור מה שנתבאר לן, אפשר להבין את עומק הדבר, שבאמת סגולת ת"ב אינו רק האבל על מה שעבר, כי עם ישראל חי בעיקר עם עתיד, העתיד שהתפרש בתורה והובטח לנו ע"י כל הנביאים, ולזה אנו מקוים כל העת, ובזכות זה ניגאל כמו שמפורש במדרשים..

וזה סגולת יומו של ת"ב, כמו שכתוב שאז התנוצץ אורו של משיח, כי בת"ב מונח האור של קיום עם ישראל, כמו שדרשו חז"ל על המזמור בתהילים: "מזמור לאסף אלהים באו גויים בנחלתך

טמאו את היכל קדשך וכו'". שואלים חז"ל (איכ"ר ד, יד), "קינה לאסוף מיבעי ליה?" אלא אומרים חז"ל, "מזמור לאסוף" על זה שהקב"ה שפך חמתו על עצים ואבנים ולא ח"ו בישראל. וכך מסביר תוס' קידושין (לא:): "שאמר אסף שירה על שכיילה הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים שבביתו, ומתוך כך הותיר פליטה מישראל. שאלמלא כך לא נשתייר משונאי ישראל שריד ופליט".

זאת אומרת שעיקר הגזירה היתה על כלל ישראל שטמאו את מקדש העליון בחטאיהם, אבל הקב"ה במקום לכולות את ישראל, כילה את בית המקדש, את העצים ואבנים. [כמש"כ הנפה"ח שאחר שטימאו בחטאיהם את המקדש העליון, ממילא אין קדושה בביהמ"ק התחתון, והוא חשוב 'בית שרוף'].

ועכ"פ היה כאן נקודה של הצלה לכלל ישראל, שנגזרה עליהם כליה, והביהמ"ק שנתמשכן בעוונותיהם הוא נשרף תחתיהם. [ומובא בשם האריז"ל, שבאמת זה היה דבר מוחשי שראו אותו בזמן החורבן. שכל משך הת"ב היתה מלחמה עצומה, והרומים מכלים את כלל ישראל, והנה לעיתותי ערב כשהרומים שרפו את בית המקדש – נפסקה המלחמה. וראו את זה בחוש. שבעצם המקדש לא יכול להישרף, ואז רח"ל עם ישראל כלים, וכשנחרב הבית, זה היה הצלה שבזכות זה אנחנו קיימים].

א"כ למה בוכים על העבר? התשובה היא כמו שאמרנו, שעם ישראל במצב שפל שכזה בודאי חי עם התקוה לעתיד, אבל הוא חי גם עם עבר, הוא לא שוכח את האוצרות הגדולים שהיו לו בעבר.

ואף שגם בעתיד נזכה שוב לכל המעלות שהיו ועוד כהנה וכהנה, אמנם הביאור הוא שכל העתיד בנוי ע"ג העבר, הגאולה לא צומחת מאליה, אלא בתור המשך לתיקון שנעשה בכל אלפי שנות הבריאה שקדמו לה, כמו שמבאר הרמח"ל את המהלך של תיקון העולם שהיה צריך להיות נעשה כולו ע"י אדה"ר, ובחטאו שירד ממדריגתו נצרך לזהו' אלפי שנים, ונבחרו לכך אברהם וזרעו ע"י עבודת העצומה של האבות, וכל הגלויות שמתחילים מגלות מצרים וכן שאר הגלויות שבאו אח"כ, כולם המשך ותיקון של מלכות ה' בעולם, עד שבבוא המשיח יהיה התיקון בשלימות.

וממילא המדריגות הנוראות והעצומות שנוכה להם בב"א בביאת המשיח, הם המשך למצב הנעלה שהיה קודם החורבן, שאותו אנו מתקנים בבכיה בת"ב, שענינה כמו שראינו הוא התשוקה והכסיפה למצב שהיה בכלל ישראל, לגילוי השכינה וכל המעלות, שבחטאינו אבדנו, ואנו מצפים ומיחלים שע"י התיקון שתיקנו בכל הגלות הארוכה נחזור לאותם מעלות ביתר שאת וביתר עז.

א"כ לאחר הבכי בליל ת"ב ויומו, אנו ראויים ומוכנים לעבודה שמתחילה ביום ת"ב, שהיא התקוה והציפייה לגאולה העתידה בהתנוצצות אורו של מלך המשיח, האור של המשך קיום עם ישראל, שמכחו מגיע התיקון של כל הגלות וממילא הגאולה העתידה בב"א.

עמו אנכי בצרה

א] הקשר בין בין המצרים לימי"ג.

מצינו כמה וכמה ענינים שנראה מהם קשר הדוק בין ימי בין המצרים לימים הנוראים, ויש לעמוד על ההקשר שביניהם.

הענין הראשון שמצאנו – במספר הימים, שלש השבועות מי"ז בתמוז עד א' באב, מקבילים כנגד ג' השבועות שמר"ה עד שמיני עצרת, וכבר עמד ע"ז המהרש"א בבכורות ח: ע"י בהערה⁴.

ומצאנו עוד שהימים משתלבים זה בזה, ששבעה דנחמתא מסתיימים ממש לפני ר"ה, ונראה שיש כאן מהלך שמתחיל בבין המצרים ומסתיים בימים נוראים. ומאידך, מיד אחרי ר"ה מגיע 'צום גדליה', שהוא אבילות על תום שארית הפליטה בארץ ומיתת הצדיקים, וכביכול חוזרים שוב לחורבן הבית (ובתוס' במגילה לא: הכניס הפטרת שובה ישראל שקוראין בצום גדליה, כחלק מהפטרת הנחמה).

ועוד מצאנו, ששני הימים בשנה שבהם יש את כל חומרת התענית בה' עינויים, שמורה על פרישה גמורה מהנאות העולם, הם ת"ב ויוה"כ.

גם בהפטרה הנקראת בכל צום פותחים ב'דרשו ה' בהמצאו' שדרשוהו חז"ל 'אלו י' ימים שבין ר"ה ליום הכיפורים', דהיינו המצאו שבהן יושב הקב"ה בדין, ואז ימצאוהו, ונראה שיש לזה שיכות גם לצומות.

ב) הצום והאבילות סיבה לתשובה.

וראשית יש להקדים ההקשר הפשוט, שהרי ידוע שתכלית הצער והאבילות בימים אלו אינה ככל אבילות שתכליתה להשתתפות עם צער המת וכדו', אלא בודאי שיש כאן זמן ו'מועד' של התעלות והתרוממות, בדרך עבודה המיוחדת לאבילות, ומבחינת זה שזה הזמן לימים נוראים.

וכבר כתב הרמב"ם בכללות ענין הצומות שתכליתם "לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה, ויהי' זה זכרון למעשינו הרעים ומעשי אבותינו שהיו כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות שבזכרון דברים אלו נשוב להטיב", וביאר בשו"ת חת"ס [או"ח ר"ח] מה שהוצרך להאי טעמא, כי בודאי נצרך מקור מן התורה לתענית, דאל"כ מנ"ל לנביאים לחדש דבר שלא מצינו כיוצא בו בתורה⁵, אבל לקבוע אבל עולם על צער לא מצינו כיוצא בו, אלא ע"כ על התשובה הוקבעו. ותענית מסוגל לכפרה ותשובה, ואבוהון דכולהון יה"כ.

וכ"כ המאירי [ברכות ו:]: "שהתעניות כלם נתקנו מפני התשובה ושיתעורר האדם בסבתם לתשובה ומעשים טובים כמו שאמרו לא שק ולא תענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים הוא שאמרו אגרא דתעניתא צדקתא כלומר שזהו תכלית ענינם והנמשך מהם".

וכדברי הנביא ישעיהו [בפרק נח] הנקרא בצום יוה"כ "הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע וגו'", וביאר הרד"ק "שאין הצום הנרצה התענית מלאכול ומלשתות וכפיפת הראש כמו האגמון והוא הגומא שכוף ראשו ולא הצעת השק והאפר כי אין המעשים האלה נבחרים ונרצים לפני אם לא בלב נשבר ובמעשים טובים ושוב מדרכים רעים".

וא"כ בודאי ששיכות גדולה יש בין עבודת בין המצרים לעבודת ר"ה ויו"כ, שבשניהם התכלית היא התשובה והחזרה אל ה', אלא שבבין המצרים פותחים את התשובה בחרטה על העבר, ובצער על כל מה שנגרם לנו מחמת חטאינו, והוא כעין הכנה לתשובה שאח"כ בימי התשובה שמגיעים לעיקר התשובה לחזור בפועל אל ה' ולהתקרב אליו ליאור באור פניו.

ג) קרבת ה' בימי המצרים.

⁴ על הגמ' שמספרת את הויכוח בין ריב"ח וחכמי אתונה, שהביאו לו ב' ביצים ושאלוהו איזה מתרנגולת שחורה ואיזה מלבנה, והביא להם ב' גביות ושאלם האם ידעו איזו מעיזה לבנה איזו משחורה, וביאר המהרש"א שאמרו לו שהפורעניות בג' השבועות והטובות בחודש תשרי שיום בימים בשיעור א' זה כזה כ"א יום הן, ואין כאן מקום תקוה לכם. והשיב בדוגמא זה עיזי אוכמתי כו' הן ב' שעירים שהביאו ישראל ביה"כ החיורתא היא שהיתה לה' והאוכמתא שהיתה לעזאזל והגבינה שהיא התולדה מהן שניהן לבנים שגם השעיר לעזאזל היה מלבין עונותיהם של ישראל שנאמר ונשא השעיר וגו' וכך הוא בב' הביצים, היינו חודש תשרי וחודש אב, שגם הם תולדותיהן שוין בליבון, כי כמו שהכ"א יום שמר"ה עד הושענא רבה תולדות ליבון עון וכפרה עליהם כן גם ימי כ"א יום פורעניות מי"ז בתמוז עד ט' באב היה תולדות ליבון עונות כי הצרות ויסורין מכפרין כמ"ש.

⁵ בשלמא לקבוע יום שמחה ביום טובה כגון חנוכה ופורים דאורייתא הוא מק"ו, משיעבוד לגאולה אומרים שירה בפסח ממיתה לחיים לא כ"ש [מגילה י"ד ע"א], וק"ו דאורייתא הוא

אבל כשנתבונן עוד בפסוק שהזכרנו "דרשו ה' בהמצאו", שדרשוהו חז"ל על עשייתו, ומזה שנקרא בימי התעניות נראה שגם בימים אלו יש בהם קרבת ה' אלינו.

והביאור בזה, שהרי קרבת ה' בעשיית מגיעה מכח ביאת הקב"ה לדון עולמו במשפט, שהרי זהו שורש המשפט והדין, לא בתור עונש וקנס גרידא, אלא המשפט הוא התייחסות הקב"ה אל נבראיו, שכיון שמתרצה להנהיג אותם ולהתייחס אליהם כמלך המנהיג את עמו, הדרך לזה היא רק ע"י דין ומשפט, כי מלך במשפט יעמיד ארץ וכמו שמצאנו בפסוקים "ישמחו השמים ותגל הארץ.. מלפני ה' כי בא לשפוט"...

ונראה שאותו שורש של קרבת ה' שמגיע מחמת המשפט, נמצא ג"כ בזמן הדין והיסורין, אע"פ שלא נראה כן, שהרי הדין הוא הסתר פנים, אמנם האמת שבתוך ההסתר טמון קרבה גדולה ועצומה, כמו שאחז"ל 'טוב מאוד אלו יסורין' (ועי' בספר גלות ונחמה להגרשד"פ שביאר בארוכה ענין זה, שאהבת ה' מתגלית דוקא בזמן החושך והיסורים, כמו אב ובנו שדוקא בזמן שמייסרו הוא גילוי האהבה הגדולה יותר מהשפע שנותן לו שזה אינו מוכרח לבוא מתוך אהבה, ובפרט כאשר נמצא עמו בצרתו, כמו שניכר תמיד בעת צרה שרואים את השגחת ה').

ועוד, כשאדם יש לו יסורים הוא מתעורר ומתקרב לה' מאוד, וכך מפורש בכתוב: "פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת, ובקרר וצאנך ירביץ וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה". ומה יקרה – "ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך".. זה לא 'אולי' או 'פן', אלא מציאות שכך יהיה.

וכ"כ בתורת המנחה (לתלמיד הרשב"א בפר' האזינו) "וכמו שהיחיד המתסר והמדוכה והמעונה הוא קרוב לשם ית', כך הם הרבים שהם ישראל שהם מדוכים ומעונים מכל אומה ולשון, וזהו מחמת קורבתם לשם ית' כענין שנא' רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עוונותיכם, וכת' כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה".

ד) הקשר לימים נוראים

ונראה בדרך זו להוסיף ולבאר החילוק בין ימים נוראים לבין המצרים, שבשניהם יש ענין 'דרשו ה' בהמצאו' אלא שבבין המצרים נמצא הוא מתוך הצרות והרעות, ובימי"נ מתוך הארת מלכותו בבריאה והיותם ימי קרבה ורצון.

ואם נרצה לחקור אימתי הקרבה היותר גדולה, לכאן נאמר ודאי בימים הנוראים. אבל האמת היא שיש בימי"נ בחינה שבה הוא קרוב כמלך אל עבדיו, ואילו בבין המצרים הקרבה היא כאב אל בניו, שהיא בודאי הקרבה היותר גדולה. ואם בימי הרחמים נדרשת עבודה שלימה של מלכויות זו"ש בר"ה, תשובה בעשיית ויו"כ, הרי בבין המצרים לא נדרש רק להשתתף עם השכינה באבילותה ובזה לבד מחבר עצמו אל אביו שבשמים (ובודאי שאין הכונה שבשניהם מגיע לאותו מקום, אלא הכונה ליסוד הקשר).

ומשל למה הדבר דומה, אדם שנצרך להשיג קשר עם המלך, כמה חודשים ושנים נצרך להמתין ולהשיג קשרים, ואף בזמנים המיועדים לזה יש דרכים ואופנים להתהלך בהם בשביל להשיגו, אבל כאשר נפטר עליו בנו יחידו רח"ל, והמלך בא לנחמו ולהשתתף בצער, הרי אין צריך לכל העבודה הארוכה, שהרי המלך כבר עמו, ונדרש רק להיות עמו⁶.

⁶ ובספרי החסידות הובא רמז על הפסוק "כל רודפיה השיגוה בין המצרים", שבא לרמז כי כל רודפי יי"ה השיגוהו, כי הבורא ית' יוצא לעזר וסעד לנו, כמו שכתוב אהי' אשר אהי' גימטרי' כ"א, אלו כ"א יום שבין המצרים אהיה עמם בעזרתם.

קונטרס "ואהי להם למקדש מעט"

הקדמה

באהבת השי"ת הגדולה אלינו עמו, אע"פ שחטאנו בעוונתנו והגלינו השכינה הק' מבינינו, וגרמנו לחורבן בית קדשינו ותפארתינו, אעפ"כ שלח לנו ביד יחזקאל הנביא "כי הרחקתם בגויים, וכי הפיצותם בארצות, ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם". ודרשו חז"ל [מגילה י.] "מקדש מעט – אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות". והיינו שמעולם לא זו המקום מלחבב אותנו, והגם שחרב בית חיינו, אעפ"כ הוא שרוי עמנו בבתי הכנסיות ובתי המדרשות.

וכן הביא בסה"ק 'תורת המנחה' [לתלמיד הרשב"א] שכתב: "ומקום שריית השכינה הקבוע הוא בית המקדש, כי שם שרתה השכינה מששת ימי בראשית, וקודם שנבנה שם בית המקדש היה שם כבוד השכינה שהיה, וכמו שאמר יעקב אכן יש ה' במקום הזה וגו'. וכן אחר שחרב לא זוהי השכינה משם, כמו שאמרו רז"ל 'לא זוהי שכינה מכותל מערבי דכת' הנה זה עומד אחר כתלינו וגו'.

וזוהו המקום הקבוע לה, אבל שאר המקומות כבתי כנסיות וכבתי מדרשות, היא שורה שם אבל לא דירת קבע כי אם דירת עראי. למה הדבר דומה – לשמש, הנה השמש נתן אותו השם ית' ברקיע השמים ושם הוא קבוע, ואעפ"כ הוא מאיר על הארץ, וכל בית שהוא מוכן ומכוון לשמש ניצוץ השמש נכנס בו לפי שעה. וכך היא השכינה, אע"פ שהיא קבועה בבית המקדש ואינה זוהי משם ושם חביון עוזו, קרנים מידו לו יוצאים ונוצצים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות.

ובלבד שיהיו אותם בתי כנסיות ובתי מדרשות מוכנות וגם מכוונות לשכינה. ומה היא ההכנה והכיוון שיהיו לבתי כנסיות ולבתי מדרשות כדי שתשרה בהם ניצוץ השכינה – שיהיו מכוונים בבנינם בחלונות כנגד בית המקדש, והתפלה בכוונה ובלבב שלם, וההליכה להם בחשק ובתשוקה, וגם הישיבה והעמידה בתוכם בחיבה ובאהבה רבה.

ועל זה צונו הוא ית' בסו"פ בהר, "ומקדשי תיראו", וביאר הספורנו "ומקדשי תיראו – המקומות המקודשים בגלות, והם בתי כנסיות ובתי מדרשות".

והיינו, שצורת עם ישראל היא רק עם ה"י תמיד, וע"ז הבטיח לנו "כי לא יטוש לעולם עמו", כ"י כרת עמנו ברית עולמים, להיות שכינת עוזו עמנו, אם לא בביהמ"ק תשרה עמנו בבתי כנסיות ובתי מדרשות.

ולכן שלח לנו ה"י ע"י ישעיה הנביא "דרשו ה' בהמצאו", דהיינו שמחובתינו לדרוש את ה', והמקום לזה הוא 'בהמצאו', ופירשו חז"ל [ירושלמי ברכות פ"ה סוף ה"א] היכן הוא נמצא – בבתי כנסיות ובתי מדרשות.

וכאשר אוה"ע שואלים אותנו אחר חורבן הבית "אנה הלך דודך היפה בנשים, אנה פנה דודך ונבקשנו עמך", היינו שאצל הגויים חורבן הבית הוא פירוד, כביכול 'פנה' והלך לו. אבל עונה להם כנסת ישראל "דודי ירד לגנו לערוגות הבושם, לרעות בגנים וללקוט שושנים", ופרש"י "שמשרה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובתי מדרשות". היינו, שלעולם אין כאן פירוד, ותמיד שכינתו עמנו, והאופן הוא ע"י בתי כנסיות ובתי מדרשות.

וע"ז אמרו חז"ל "אמר הקב"ה, מי הוא זה שבא לביה"כ ולא מצא את דודי שם", שודאי שהוא שם עומד לכבודנו מצפה לנו מאוד, מרוב עוצם אהבתו וחיבתו אלינו.

ולכן כה פשוט מש"כ בזה"ק [פר' תרומה] שמי שמיפר מורא מקדש אין לו חלק באלקי ישראל, שעיקר כל עם ישראל הוא השראת שכינתו ית' בקרבנו, וכל השראה זו עיקרה היתה ביהמ"ק, ואחר החורבן זה בבתי כנסיות ובתי מדרשות. ונבין מאוד מ"ש חז"ל וה"ד בתוכחת חיים להגר"ח פלאגי בפר' תרומה] שזה אחד הסיבות שה"י מתמהמה מלשוב אלינו, מחמת חסרון שמירת מורא מקדש בבתי כנסיות ובתי מדרשות, שאם אין אנו מתחזקים בזה, איך נזכה שה"י יבנה לנו את בית המקדש.

ומי שמתחזק בזה, ומתעצם ומתחזק מאוד לקיים את הצווי של מורא מקדש כראוי לקדושת בתי כנסיות, יתעורר עי"ז בקרבו ציפיה גדולה וטהורה, מתי תמלוך בציון, שנזכה למורא מקדש השלם, שכעת מורא המקדש הוא רק במקדש מעט, ולא צורתו השלימה.

ובזה יש לפרש מה שאמר דוד המלך ע"ה לה' ית' "מה ידידות משכנותיך ה' צב", וקאי על בתי כנסות ומדרשות, ומבואר שזה ידידות כ"כ גדולה, עד ש"נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'", היינו לביהמ"ק, [עי' ספורנו שם]. וממילא ביקש עי"ז בכל המזמור עיי"ש. והכל התחיל מידידות הבתי כנסיות ומדרשות, שזה הביא אותנו לכיסופין אל ה'י"ת, שהכבוד הראוי לבתי כנסיות ומדרשות מחבר את האדם לשכינתו הקדושה, וממילא מצפה לשכינה בשלימות.

מעט דיני מורא מקדש המצויים

א. צוונן ה' ית' לירא ממקדשו, שנא' "ומקדשי תיראו" [ויקרא יט ל, כו ב] ונכלל בזה גם בין הכנסת ובית המדרש^[א] דגם הם נקראים מקדש, שהי"ת אמר עליהם "ואהי להם מקדש מעט" [יחזקאל יא] וגם בהם החיוב מה"ת^[ב], ולא ממקדש אתה ירא אלא ממי שהזהיר על המקדש^[ג].

ב. קודם בואו לביה"כ בעוד שהוא עדיין בחצר ביה"כ, יאמר "בבית אלהים נהלך ברגש", וירגיש וירתע עצמו בהכנסו לביה"כ מרוב פחדו^[ד].

ג. ^[ד*] אין נוהגים בהם קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטילה [כגון כל צרכי פרנסה], ואין אוכלים ושותים בהם גם בעראי^[ה], וה"ה שאין עושים בהם שום מלאכה, ואין ישנים בהם, גם עראי, ולא נכנסים בהם לצורך חול, כגון בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, או לקרוא לחבירו. [ובזה מהני שאומר פסוק או ישב מעט קודם שיקרא לחברו] ואין מחשבים בהם חשבונות גם של רבים, אא"כ הם חשבונות של מצוה כגון קופה של צדקה. ואין מספידים בהם אא"כ יהיה ההספד לא' מגדולי העיר שכל בני העיר מתקבצים ובאים להספידו. ואסור לירוק בהם^[ו],

אמרו שקדושה זו נפקעת באופנים אלו. ואת דברי הר"ן ז"ל העתיקו הרבה פוסקים, הרי שפסקו שמורא מקדש דרבנן. עכ"ד. **ונלענ"ד** דאין מדברי הרמב"ן והר"ן ראייה לענין מורא מקדש, דאיברא דבתורה לא מוזכר כלל שביהכ"נ קדוש, ואין לזה גם טעם שהרי לא נמשח בשמן המשחה ולא הקדישוהו לגבוה רק יחדוהו לתורה ותפילה ומה קדושה יש ביחוד זה, וגם אין לקדושה זו שום אסמכתא, ולכן הרמב"ן ס"ל שאין לביהכ"נ קדושה, והר"ן ס"ל שיש קדוש מדרבנן, אבל כל זה לגבי קדושת ביהכ"נ, אך מורא מקדש אינו ענין כלל לקדושת ביהכ"נ, אלא שציוונו השי"ת לירא במקום הזה, ולא מהמקדש אתה ירא אלא ממי שציווה על המקדש, ואת"ש דמה"ת אין קדושה אבל יש מורא. כ"נ לענ"ד שלכן הח"א והבא"ח והח"ח ז"ל העתיקו דמורא מקדש בביהכ"נ מה"ת בלי חולק.

ג. יבמות ו: ד. משנ"ב רסמ"ו.

ד*. גמ' מגילה כח. שו"ע סי' קנ"א ובמשנ"ב.

ה. ביאה"ל ר"ס קנ"א, ומה שהסתפק באכילת עראי לא זכיתי להבין את הספק למה נימא דקיל טפי. וצ"ע.

ו. הגם שהשו"ע כתב שמותר, בזה"ז אסור, דמבואר בגמ' בברכות דף סג. שכל ההיתר היינו משום שבביתו לא מקפיד אדם על ריקקה, משא"כ בזה"ז שמקפידים, א"כ גם בביה"כ הדבר אסור.

א. מגילה כט. והנה בתו"כ פרשת בחוקותי עה"פ "והשימותי את מקדשיכם", איתא "מקדש, מקדשי, מקדשיכם, לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות", וביראים והסמ"ג הוכיחו מכאן דמורא מקדש מה"ת. וצ"ע דמשמע להיפך, דרק כאן שהכתוב ריבה מקדשיכם, הא כאשר כתוב **מקדשי** תיראו בסתם לא מרבי' ביהכ"נ וביהמ"ד. וצ"ע. נא.ה. יש ליישב, דהא במגילה כח. דרש"י מהאי קרא קדושתם אף כשהם שוממין, וא"כ כוונת הדרשה להוכיח דיש בהם קדושה, ואחר שיש בהם קדושה דינם כביהמ"ק.

ב. כ"כ היראים [סי' שכ"ד, ת"ט] והסמ"ג [עשין קכ"ד] והסמ"ק [מ"ע ו] והספורנו [ויקרא יט ל, כו ב] וכן סתם הח"ח בספר מצוות הקצר [מ"ע י"ח] והח"א [כלל י"ז ס"ו] והבא"ח [ש"א ר"פ ויקרא] ואיברא דהפמ"ג [סי' קנ"א במ"ז סק"א] כתב דהוי דרבנן, אך לא הביא ראייה לדבריו מחז"ל או מא' הראשונים [נא.ה. צ"ע דמקורו הוא מדברי הר"ן]. והנה האחרונים הנ"ל סתמו דלא כדבריו, ולכן סתמתי הדברים. **והנה** ראיתי כמה וכמה ספרים שהביאו ראייה שמורא מקדש דרבנן, מדברי הרמב"ן והר"ן ז"ל שהקשו גבי קדושת ביהכ"נ איך ניתן לחללה על מעות הרי קדוה"ג לא נפדית. ועוד הקשו איך פוקעת קדושתן שאם נתנו במתנה, הרי אין לקדושה על מה לחול. ותי' הרמב"ן ז"ל שאין בביה"כ קדושה ממש רק הוי כתשמיש מצוה וקדושה של כבוד. ובר"ן ז"ל תי' דביהכ"נ יש בו קדושה מדרבנן, והיות וחז"ל חידשו קדושה זו, הם

ואין עושים אותם קפנדריא^[י]. [אא"כ נכנס אדעתא דלא לעשות קפנדריא] ואסור לנשק בהם ילדים^[ח]. י"א שיש למחות שלא ליכנס בביה"כ בגילוי ראש^[ט]. אסור לנהוג קלות ולזרוק זה לזה בבכה"כ^[י]. ויש להשתדל לא להרים הקול לקרוא לאדם^[יא].

ד. ^[יב] ענין מורא זה כל המרבה לירא מהמקדש הרי מקיים בזה מצוה ושכרו מרובה. וכל הדינים הכתובים לעיל הן חובה, והעובר עליהם עונשו מרובה.

ה. ^[יג] כל עבירה ואיסור שאדם עובר בביה"כ ובביהמ"ד מלבד שענשו על העבירה יותר גדול, שאינו דומה החוטא בינו לבין עצמו לחוטא בפלטין של מלך לפני המלך^[יד] הוא גם מבטל מצות מורא מקדש.

ו. ^[יז] כל זה לכל איש ישראל, אך מי שנחשב ת"ח מצווה בזה ביתר שאת ויתר עז ובחומרא רבה יותר, וכן מצוה לזוהר בפני אחרים מכל הנהגה שיכולה להתפרש [גם מחוסר ידיעה] כהפרת מורא מקדשו ית'.

ז. ^[יח] כל מקום שגורם ביטול תורה התירו לאכול ולשתות ולישון [וטיב לישן רחוק מן הארון^[יט]] כל אחד לפי ענינו ומצבו^[כ], אך לא קלות ראש ושיחה בטילה.

ח. ^[כא] וכן התירו לכל צורך מצוה לאכול ולשתות כגון סעודת עיבור שנה שיש בה רק פת וקטנית. אך שאר סעודות [כגון סיום הש"ס וברית מילה] אם יש מקום אחר אין לעשות בביה"כ"נ או בעז"נ וכדו', ואם אין להם מקום אחר מרווח לזה אין למחות בידם, אך פשוט שיש מאוד לזוהר ולהזהיר [גם הנשים] מכל שיחה בטילה, שזה ודאי לא הותר.

יד. ח"ח בפתחה עשין ז', וז"ל: ובזה שמדבר [לשה"ר] מראה בעמצו שאינו מאמין שהקב"ה ישרה שכינתו בבית הזה, ולכן הוא מעיז פניו אפי' לדבר בבית המלך שלא כרצון המלך.
יז. וכמ"ש ולא תחללו את שם קדשי, ובגמ' ביומא כתוב שאין בכח תשובה ויוה"כ לכפר על עוון זה ר"ל ולא ביסורים למרק, רק ע"י המות ר"ל, יעו"ש. ועי' בפרק..

יח. זהו דינא דגמ' דף כח: שחכמים ותלמידיהם מותרים, ופי' הראשונים דהיינו מדוחק, והיינו במקום ביטול תורה. ויש לדון בכל אכילה ושתיה ושינה לגופה, ופשוט.

יט. רמ"א ס"ס תקי"ט, והטעם שמא יפח. והסתפקתי בשינת עראי.

כ. משנ"ב סק"ו.

כא. שו"ע ס"ד ומשנ"ב [ונלעג"ד פשוט דמש"כ הפרמ"ג שכרות אין הכוונה כפשוטו ממש כסעודת פורים, אלא כל לאפוקי פת וקטנית שאינה סעודת כובד ראש].

ז. בביה"ל כתב להתיר לעשות קפנדריא אם אומר פסוק או שוהה מעט, וצע"ג דהס"ק צ' כתב המשנ"ב שכל ההיתר ע"י פסוק הוא רק אם אי אפשר באופן אחר [כגון לקרוא לחבירו שנמצא בפנים, אך ליכנס בחמה מפני החמה שיש בתים אחרים שיכול ליכנס בהם לא הותר ע"י פסוק, ע"י בשעה"צ סק"ב] וכן באו"ש פי"א מהל' תפילה ה"א כתב לאסור, וצ"ע לדינא.

ח. רמ"א סי' צ"ח ס"א וז"ל: כדי לקבוע בלבד שאין אהבה כאהבת המקום."

ט. שו"ע סי' צ"א ס"ג.

י. משנ"ב סי' תקנ"ט סק"ב.

יא. ראשית חכמה שער היראה פט"ו, ולא ברירא לי אם זה איסור גמור או מצוה, לכן כתבתי להשתדל.

יב. עי' בפרק..

יג. משנ"ב סי' קנ"א סק"ב.

ט. ^[כב] בית מדרש [דהיינו מקום המיוחד רק לתורה] שיטת רוב הראשו' שאין בו שום קולא, ורק קדושתו חמורה טפי מביהכ"נ, וכן פסק השו"ע. ושי' הר"ן דהותר לת"ח כל צורכם גם אם לא יבטלו מלימודם עי"ז, וכן פסק הרמ"א ^[כג]. וביהמ"ד דידן שיש בו גם קדושת ביהכ"נ הר"ן מודה לאיסורא, וכל הנפק"מ מדברי הר"ן ז"ל הוא רק בחדרי שיעורים וכדו', [ואם הדבר מבטל מלימודו כבר נתבאר לעיל שמותר].

י. ^[כד] אם בשעת בנין ביהכ"נ התנו עליו [ובסתם לא אמרי' על תנאי הן עשויות ^[כה]] להשתמש בו, שי' השו"ע דלא מהני התנאי כ"ז שהביהכ"נ קיים, וכן באר"י לא מהני התנאי ^[כז], והיינו לענין אכילה ושתיה ^[כז] ושינה ^[כח] ושיחה בטילה ^[כט] וליכנס בחמה מפני החמה ^[ל] או לקרוא לאדם ^[לא] או להספיד הספד של יחיד. וכתב המ"א שלשאר תשמישים מותר גם באר"י, ולא ברור כ"כ לאיזה תשמיש כוונתו. ושי' הרמב"ן והר"ן והרשב"א ז"ל דמהני התנאי מדוחק [כגון להאכיל עניים לצורך שעה או להשכיבם שם ^[לב]] גם באר"י.

יא. ^[לג] המקומות שנצטוינו בזה, היינו כל מקום המיוחד לתפילה או לתורה, ובמקום שהוא רק בדרך עראי אין בו קדושה. עזרות נשים וחדרי שיעורים הוי בכלל הציווי, וכן מקומות שמתפללים שם מחמת חוסר מקום, כגון מעברים בעירות גדולות, ואם רק לפרקים אפשר לומר שיש בהם קדושה דהוי קבע לעצלנים.

•.....•

כב. שוי"ע סי"א.	כז. כך מבואר מהתוס' בב"ב ד"ג ע"ב [שהוא מקור שי' השו"ע] שדן על שינה, וכתב דלא מהני תנאי כל זמן שהביה"כ בנוי.
כג. פשוט, וכן מבואר בביה"ל בס"ג. [והוא כתב שם שבשינת עראי ל"ג שהרי התירו גם לעמי הארצות וזה לא שייך בהיתר של הר"ן, ופשוט].	כח. שעה"צ סק"כ.
כד. שוי"ע סי"א.	כט. משנ"ב סקל"ד.
כה. מג"א [ולא העתקתי דברי הא"ר כמ"ש השעה"צ בסק"ט, שגם הא"ר לא כתב להיתר ודאי, וגם משום שלא הזכרתי כלל את ההיתר של חורבן (שאינו מצוי), אלא רק את ההיתר של המג"א והוא לא פשוט, כמ"ש הביה"ל ד"ה לא, וכן ההיתר של הרמב"ן ז"ל לא מוסכם, ודיו אם נקל בודאי התנו ולא בסתם.	ל. ביה"ל ד"ה לא מהני.
כו. משנ"ב סק"ד.	לא. כן מבואר בר"ן ז"ל שכתב "וכ"ש שאין ראוי להעמידן [את ההיתר של תנאי] בישובן, מדאמרי' ברפרס דאפדוה לכלתיה משום דהוי הספד של רבים וכו' ורפרס בבל היה", מבואר בדבריו דל"ש היתרא דהמ"ג דהוי כתשמישי מצוה שהתנו עליהם.
	לב. ביה"ל ד"ה אבל.
	לג. רס"י קנ"ד ומשנ"ב.

